

IID

IRODALMI
MŰVÉSZETI
TÁRSADALMI
FOLYÓIRAT

3-4

1957

Március-április

XXI. évfolyam

VITATKOZOM

Vitatkozom már hetek óta
egy idegennel, ki azt mondja,
hogy ő nem más, mint én, és már rég
eltünnék, kósza, beteg árnyék,

ha elfelejtené, hogy voltam
a gondolata, s csalódottan
letenne, fáradt kímélettel,
mint kontármunkát mesterember.

Tiltakozom, de leint. Szinte
félek, úgy ismer, mint a pince
részén bebukó fény a tárgyak
didergő rajzát a homálynak

jó melegében. Azt is tudja,
amit én senkinek még súgva
sem mondtam el, hogy olykor éjjel
azt álmodom borzongó kéjjel,

hogy nem vagyok, s ha bátrabb volnék,
vagy gyávább talán, lehet hogy még
nem is tagadnám ezt az álmot.
De az ember hiú és álnok

vágyaktól űzött vad a földön.
Neki még az álma is börtön,
ha nem róla szól, és vitázik,
mikor az álmontúli másik

a szavába vág tréfálkozva.
Neki csak azért vannak csonka
igazak, bús okok és érvek,
hogy védje magát, míg fölébred.

MÁGLYA

(Részlet)

Szájadnál kezdem, szájam úgy kívánja
a tiédet, mint féligásott vermek,
amikben dohos csend halálszaga dermed,
vágynak a felszín tündér zsibajára.

Két bársony hús-szirom, legszebb virága
az éjszakai szent virágoskertnek.
Micsoda pogány áldozatra termett
a test alól ez a csodás palánta?

Most tudom csak, hogy amikor nem voltál,
miért hányódtam annyit, s mitől volt a
dült szorongás, ahogy százszor csalódott

ajkam levált a másikéről, hogy már
egyéb nem jut nekem, mint meddő próba:
epedő innyel idézni a csókot.

1954.

HALÁL

A két szemed két tavában
két gyönyörű kék halál van.
Az egyik az én halálom,
a másikat nem találok,
de valakire vár az is,
és valakire válasz is.
Csukd le, csukd le a két szemed
hadd éljek, amíg még lehet,
1 tó fölött s a tó alatt,
mint a madarak s a halak.

1954.

A dzsungel törvénye szerint — én legalább úgy olvastam — a tigris, ha lába törik vagy efféle baj éri, visszahúzódik az őserdő sűrűjébe és ott várja ki gyógyulását. Mert jaj neki, ha nincs teljes erejében, ilyenkor nekiesik a többi állat (saját testvérei is) és esetben nincs kímélet számára.

A szóbanforgó tigris nem a dzsungelban él, hanem itt az íróasztalomon, egy üveglap mezején — ígyhát nem is tigris ő szorosánvéve — itt él egy kristály tintatartó, néhány töltőtoll, ceruza és radírgumi szomszédságában. (A tintatartó az is olyan mint a tigris, nincs benne soha tinta, mióta töltőtollal és géppel írok). A tigris porcelánból van, de azért tigris ő mégis, csak anyagban és nagyságban különbözik őserdei testvéreitől. Ugyanaz a komor zárkózottság él benne, elég egy pillantást rávetni és meggyőződni, hogy ő igazán tigris: sárgaszínű és fekete sávok vannak rajta, busa feje van és komor némasággal bámul a világba... Ő akkor is tigris, ha dzsungeltestvérei régen oszló cadaverek már). Amikor megmintázták, két zsákmány között jött éppen a végtelenből, jóllakott egykedvűséggel. Jött a végtelenből és megy a végtelen felé... és nem jut mégsem sehová, mert nem őriz mást, csak egy megfagyott mozdulatot, mint a szobrocskák általában. Izmos és jóakarátú tigris volt születésétől, amikor porcellánból megformálták; akkor persze még nem tudta, mi lesz a sorsa, mert portéka volt csupán. Megtetszett egy gyereknek, megvették, így lett gazdája. Nem is lenne sok mondanivalóm róla, a tigrisről, ha balgán bele nem kerül élethálómba, mint a légy a pók szövevényébe, de ha már belekerült, elmesélek róla mindent.

Éz a tigris tudniillik egykorú velem. A tigriseknek ugyan nincs keresztlevelük — a porcellántigriseknek sincs — véletlenül mégis tudom, hogy egykorúak lehetünk, bár örök titok köztünk: melyikünk az öregebbik. Szavahihető tanúk elbeszélése irányíthat csak ebben a kérdésben; édesanyám mesélte mindig, hogy egész kisgyerek koromban ez volt a kedvenc állatom. Páréves lehettem, amikor megvették — hogy ő mennyi volt akkor, az a titok éppen. Eláll egy ilyen porcellánnipp évekig is a boltban, amíg vevője akad. Megvették egy

borús, őszi napon és én megszerettem. Kisajátítottam játékszernek és örök titka az életnek, hogy a kezeim között elpusztult sok más játék között miért éppen ez a legkényesebb, porcellánfigura tudott épségben megmaradni. Nagyobbacska koromban, amikor már rösteltem, hogy ilyen apró állapot a kedvencem, nyilván valami üvegszekrénybe került és ennek köszönheti hosszú sértetlenségét az én tigrisem.

S én már nem léteztem az otthon számára — az ember jár-kei a világban — a tigris helyettem volt őrhelyén az otthoni szívekben. Jött a végtelenből és ment a végtelenbe azáltal, hogy egyhelyen állt egy üvegszekrényben, megőrizte statikus nyugalma, mintha azt mondaná busa tekintete — mintha énreám mondaná — hadd menjen, hadd ugráljon, mi porcellánfigurák jobban tudjuk, hogy nem érdemes, mert könnyen eltörünk — de ő csak menjen! Vigyázta a helyemet, őrizte az emlékeket (egészen biztos) a szívekben, átmeneti állomásnak tekintve az üvegszekrényt vagy a polc tetejét, ahol őrizték. Tudta, hogy egyszer eljövök érte, vagy ő jön el hozzám — egy ócska koffer fenekén, talán néhány más holmival — és elfoglalja helyét és rendeltetését nálam az ő igazi helyén.

És eljött egy ócska koffer fenekén. Amikor kezembevettem megint, megrohant az emlékek árja: keserűek és édesbúsak voltak ezek az emlékek, eljött az én tigrisem és helyet kellett keresni neki. Hát lehet neki más helye, ennek a hű kis állatkának, mint egy üveglapon egy újdonsült és első családi otthonban? Olyan hosszú távollét után lehet neki más helye, mint ott, ahol folyton szem előtt van? Kaphat-e más jutalmat, ha másért nem, azért, hogy harminc évig nem tört össze? Jutalmul, hogy ő jelentette valamikor a távoli exotikumot, a távolság nehezen megemészthető jelképét, a különöset, az álmat és ebben az álomban — hacsak porcellánból is — a legkézzelfoghatóbbat? Nem! — mondtam — neki ott a helye! És vittem a helyére, az íróasztalra, rátettem, ahogy egy szobrot lepleznek le, némi ünnepi áhítattal a szívemben.

S itt volt hosszú húsz éven át. Az íróasztal néha változtatta helyét a szobában, a szoba is változtatta a maga szobaságát, átcsörgött egy másik szobába, a város egy másik városba, de a tigris az ilyen helyváltozásoknál — jól bebugyolálva rongyok vagy fagyapot közé — csak mosolygott ilyenkor, mert tudta, ha táborát ütünk valahol, ott várja egy szoba, várja őt ugyanaz az íróasztal, az asztalon egy üveglap és ez az ő helye! Kicsit helytelenítette ugyan az ilyen helyváltoztatásokat, helységváltoztatásokat de mert tigris volt, bölcs volt és porcellán volt, ő tudta, hogy a végtelenből való érkezésnek és a végtelenbe való vándorlásnak — az embereknél — szükségesek ezek a helyváltoztatások; tudta és ... belenyugodott.

Igen a tigris ott állt mindig, húsz éve... vagy nincs is húsz éve még? Mindegy, közel annyi éve, közel két évtizede áll új örhe-lyén, amelyet az üvegesszekerénnyel és a polc tetejével felcserélt, mint lélekben bekebelezett magántulajdona valakinek, jogos gazdája kezén és íróasztalán. Figyelte az életemet. S hogy nyugalom vagy csönd volt egyideig körülötte, egyszerre nyugtalansággal telt meg a levegő. Egy apró emberi lény kezdett nyúlkálni feléje... a tigris riadtan nézte ezeket a vad mozdulatokat... az apró emberkét aztán („Ezt nem szabad bántani!”) elrángatták mellőle és a veszély, egy napra legalább megszűnt. Hogy másnap újra megismétlődjön. Új és új örök veszedelmek ezek a porcellánéletben, ezen nem lehet segíten: veszélyes az az apró kis kéz, aztán veszélyes a porrongy és a tollsöprű, ezek mind nincsenek tisztában az ő — adott esetben a kis-tigris — nagy szerepével gazdája életében. Nincsenek tisztában az-zal a közel öt évtizeddel, annak a közel öt évtizednek egymáshoz-tartozásával. Nincsenek tisztában vele, nem tudják, hogy száz esztendő fele alatt — amióta a tigris meg a gazdája összetartoznak — összetörtek birodalmak, társadalmak, sokszor minden összetört, hogy új és jobb szülessen... szóval az élet végtelen relációjában gondolkozva egy porcellánnapp, egy porcellántigris tényleg semmi. De azért mégsem jó összetörni — nyilván ezt gondolta a tigriske — s ha nem is tehetett semmit saját védelmében, igyekezett minél marconább arcot vágni, hátha így elijeszti a porrongyot, a tollseprőt. Vagy azt a két kis fehér kezét, amely alatt az ő szemeláttára annyi de annyi minden összetört ott az íróasztal közvetlen közelében!

— Ezt nem szabad bántani, ez apáé — fétisként védte a mondás a tigrisemet s bár kevés mondás esik csak ilyenkor jó földbe, a tigrisnek jó fátuma volt, a tigris megmaradt másfél évtizeden át töretlenül, épen; megmaradt olyannak, ahogy egy mester keze alól vagy egy gépből kikerült.

... Most már nem tudom, hogy történt, már nem tudom, de pár év előtt eltört a tigris lába.

Eltört. Ahogy a dzsungelben történnek rejtelmes sérülések, ugyanez bekövetkezhet az íróasztalon is. A fiam határozottan állította — könyekkel a szemében — hogy ő nem volt ludas benne s egy növekvő kisfiúnak az önérzetére is kell valamit adni! Ludas volt benne egy tollsöprű, valakinek a mozdulata, nem tudni kié, de az egész háznép tagadta a bűnösséget... mégis a tigrist tört lábbal találtuk.

Tekintve a házban betöltött szerepét ez nagy gyász volt a tigris ilyenfajta megrokkánása. Tudták, hogy fáj nekem, tudták hogy most ilyen gondolatok kelnek ki belőlem: megőriztem a magam gyermek-kori vandalitása elől, megőrizték nekem mások harminc évig, őrzöm

én magam húsz év óta — őrzí a gyerek is már és őrzí az egész ház... mégis eltört! Átélt két világháborút, bombázást, forradalmakat, vigyáztunk rá és vigyázatok rá és ... mégsem tudtunk rá vigyázni! Valószínű ez volt a szememben, ahogy azon a végzetes reggelen — mármint a tigrisre végzetes reggelen — ott álltam a tett színhelyén, az üveglap fölött az íróasztalnál és markoláztam a hú pajtás izmos tigristetét és tapogattam a levált ballábát — ez elülső bal láb volt — és azon tűnődtem: na most mi lesz? Vessünk véget a játéknak pajtás, tegyünk el téged — mert mostantól csak csúfítanád az íróasztalt — tegyünk el a használt tárgyak valami dobozába a szekrény fenekére (mert hogy szemétre dobjam arról szó sem lehet!) vagy kíséreljük meg a gyógyítást?

A dzsungelben a tigris — mint már mondtam — ilyenkor félrevonul és kivárja a gyógyulást. Ám az én tigrisem származási helye egy porcellángyár volt, tartózkodási helye egy íróasztal és ezekben vagy ezeken nem a dzsungel törvényei uralkodnak. A félrevonulás mégis megtörtént: egyelőre félretettem a tigrist egy dobozba, nehogy a sérülése növekedjék és törtem a fejem, mi legyen vele. (Szegény ugyanis három lábon sehogy sem tudott megállni, úgy hiányzott neki a negyedik!) S komolyan mondom, ettől kezdve az íróasztal egyetlen kérdőjelle görbült. Minden tárgy sűgott-bűgott rajta. A kristálytintartó (amelyben most sincs tinta) hangosan számmonkérte a tigrist tőlem... a töltőtollak, a dossziék, a könyvek — még azok a fehér lapok is, a kéziratpapírok — amelyek sorsa olyan nagyon átmeneti az asztalon — még azok is mintha csóválnák leveleiket: ugyan, hová lett az a tigris, jószágos virrasztónk? Ezt a szemrehányást nem bírtam sokáig, érdeklődtem az üzletekben, barátoknál, hogy lehet a porcellánt ragasztani, forrasztani? Fejükét csóválták, az egyik tojássárgájáról beszélt, a másik kleiszter néven fehér, lisztes pépet ajánlott... egyik sem vált be.

És ekkor segítségünkre jött a dextrin. Vagyis a kéziratragasztó. Ott áll ő is az íróasztalon, szép aranszínű folyadék, hátha az segít?

Belemártottam sárgájába az ecsetet, bekentem vele a sérült végtagokat, hozzáillesztettem a tigris törzséhez... aztán vártam. Izgalmas várakozás volt, olyan, mintha kedvesünket megoperálják s az ember várja a hírt a kórházból: megtartja-e őt a sors életben?

És csoda történt. Minden ellenkező jóslattal szemben a papírragasztó dextrin összeforrasztotta a tigris lábát. S hetykén áll megint régi őrhelyén, éppen mint azelőtt. (Na, akkor az a nipp sincs porcellánból — mondod te. Hát aztán? — mondon én. Mert ha porcellán lenne, igazi porcellán, nem fogta volna a ragasztó? — mondod te megint. És én megint csak: hát aztán? Hiszen éppen ez volt a szerencséje! Különben ezüstért sem cserélném el, ha éppen tudni akarod!)

Ott áll a tigris... néha leválik a lába megint de mit tegyünk? A dextrin mindig segít. Fő hogy néha talpán áll a tigris, fő hogy együtt vagyunk. Ő ott áll a végtelenből jövet és útban a végtelen felé... és bámul, bámul rám. Bámulja ezt a törekvésemet és igyekezetemet is, ahogy őrá írok éppen. S ez most már olyan dolog, a tigrissel, mint a mesében ahol elmosódik az éteri meg a valóság határa... Ő porcellánból van, vagy miből — én vérből és húsból vagyok; ő statikus nyugalommal a megváltozhatatlant képviseli az íróasztalon és mindig mozogok, jövök, megyek, írok. És bámulunk egymásra. Ő látott engem így is, úgy is, jaj mi mindent látott; látott szomorúnak, vidámnak, földresujtottnak, látott kisgyerekeknek, legényeknek, érettségizőnek, férfinak, férjnek, apának... életét azonban valahogy mindig biztosítani tudta — habár kissé rokkantan egy idő óta, mint mondtuk — életem minden dinamikáján keresztül.

Ha nem törik össze, átveszi majd — minden jel szerint — a következő nemzedék. Ugyanis minap — éppen levált megint a lába — legénnyé cseperedett fiam kezében láttam a tigrist. Szakértő tekintetével vizslatta, kezében a dextrines üveggel, aztán pemzivel kegetni kezdte a sebeit. Visszaragasztotta szépen a lábát és elégedetten nézte a gyógykezelést. Azóta a tigris már megint egész, ép.

És a tigris, az én tigrisem hálával nézett rá. Ha ugyan létezik hála egy olyan szívben amely a végtelenből jött és a végtelenbe megy és mégsem jut el soha, sehová. Csak áll és bámul, sohasem mozdul amikor minden mozog körülötte. Csak áll és bámul. A tigris. A törtlábú tigris. Az én tigrisem.

(Bige Jóska nyelve)

Nem új lelemény, hogy az író a hőssel mondatja el a történetet, Apuleius óta már sokan éltek ezzel a formával. Néhány evezrednek e jól bevált gyakorlata szerint járt el Majtényi Mihály is a *Bige Jóska házasságában* és az „ős Bigében”, a *Garabonciásban* is. A nyelvész számára különösen érdekes probléma ez, mert a feladata kettős: Bige Jóska kifejezőképességét, szóhasználatát, mondatformáit kell izekre bontania anélkül, hogy szem elől tévesztené a hős mögött álló írói nyelvi jellemzőkészségét és művészi eszközeit. A bírálónak tudnia kell, hogy Bige pongyolasága, argotja, nyelvi szabadosságai az írói ábrázolás tudatos eszközei közé tartoznak, s itt mindenféle purizmus meddő lenne, de másfelől áll meg kell vizsgálnia, hogy milyen eredményre jutott az író az ilyen ábrázolóeszközökkel. Másszóval a bírálónak le kell mondania arról, hogy nyelvhelyességi és grammatikai hibákra vadásszon s e helyett egyetemesebb, „irodalombb” nézőpontból kell az előtte álló anyagra tekintenie. Persze a probléma ilyen megközelítése nem pusztán a nyelvészet számára hozhat eredményeket. A feladat itt vázolt felfogása magyarázza azt is, hogy vizsgálódásainkban a nyelvészetten látszólag kívül eső területekre is ki kell térnünk kölcsönkérve a lélektan vagy a szociológia módszertanát, hogy magyarázatot kapjunk egy-egy stílusjelenségre. Terméketlen filológus-eszmény és elhibázott törekvés lenne a Garabonciás nyelvi jelenségeinek és grammatikai sajátosságainak adatszerű számbavétele vagy lexikális felsorolása. Az író is ide tartozik s ezért arra is rá kell világítanunk, hogy milyen nyelvi élményeket hozott magával, milyen nyelvi forrásokból merített, ismeri-e eléggé azt a stílusréteget, amelyben hőse mozog, ahhoz, hogy hitelesen ábrázolhassa Bige Jóska világát. Majtényi műveinek ismerője tudja, hogy Bige Jóska vidám-szomorú életútjának két nagy szakasza van: a Garabonciásban megkezdett és a Bige Jóska házasságában kiterelvényesülő élet. Ez az életút végső elágazásaival abba a pejác-s nadrágos, félcilinderes világba, abba a városzéli szegényszagú kislakásba nyúlik vissza, ahonnan a bank, a végrehajtó meg a tanár-páterek üzték el a hőst a kisember örök hányattatásai felé, zsebében a gimnázium negyedik osztályának megnevezhetetlen egzisztenciát nyújtó bizonyítványával. Ezúttal csak az első életszakasznak, a *Garabonciásnak* a nyelvvel óhajtunk egy kissé elidőzni.

Bige bizonytalan sorsa, kétes társadalmi hovatartozása, meghatározhatatlan szociális elhelyezkedése van dokumentálva beszédének kevert stílus-elemeivel, azzal az eklektikus szóhasználattal, amelyben — gyakran egyetlen gondolatban is — keveredik a városi argot a latinos-iskolás szerkezetekkel, a magosabb műveltség nyelvi elemei a falusias szóalakokkal, a hivatali bürokrácia kifejezőképessége a vaskos vidékiességekkel, a szónoki pátozás a familiáris izü közvetlenséggel, eloquentia a komázással. Mindezzel egy világkép nyelvi megfogalmazására vállalkozott az író szemléletmódot és gondolkodásformát mutat be, és egyben Bige Jóska pályájának széles amplitudóját is jelzi.

A nyelvi sokféleség ellenére is a regénynek egységes a stíluskerete. Ezt az egységet a regény formája, az elsőszemélyű élményelmondás teremti meg. Az előadásnak jellemző vonása, hogy a regénynek majdnem minden szereplője (a lapszerkesztő, a falusi „cuculista”, az átvevő szenzá, a gabonás, a nyomdász) Bige szintaxisával beszél. A hangalaki és szókincsbeli eltérések ellenére is ott lappang a szófűzésben Bige élce és gondolatközlésének pajkos, laza, magyarázkodó formája. Az író — úgy vesszük észre — nem is törekszik a nagyobb szintaktikai pontosságra, a hősét beszélteti s ez a beszéltetés csak így lehet hiteles. Álljon itt ennek illusztrálására néhány szövegpélda:

A vasutas: „Úgy nézzem rám, hogy csütörtök óta nem aludtam... Hát nehéz a szolgálat, igaz, de én nem a szolgálat miatt nem aludtam, hanem, mert disznótoron voltam csütörtökön, tennap meg Linka néninél ittunk, az a kocsmá, tudja, ott, az állomás mellett.” (21)

A lapszerkesztő: „Édes fiam, Bige Jóska, te, aki így, cigányul a betűhöz szegődöttél, akit megfűrt ez a furcsa hernyó — fogsz te még olyan táncot látni az igazságok körül, hogy belezöldülsz!” (130)

A komornyik: „(Az uraság) A gallérját is szemölcsre gombolná, mert van neki éppen az adámcsutkája alatt egy, arra gombolná, csak ne kelljen pléh-gombot venni, gallérgombot. Hát még a méltóságos asszony. Tudja...” (36)

A magtáros: „De a kutyaiszenit, orditok, valaki fogja azt a mázsát! Hát elugrik egy gyerek — a paraszt meg korholja: nem mész onnan, te gazember, nem mész attól a mázsától! Én felém meg: Gyerek, tudja, hát jádzik! Kérdem a tanyait, övé ez a sok gyerek körülötte? Hármát vállalt, de azt a negyediket — éppen amelyik a mázsát húzta — az nem az övé. Ördög tudja, hogy kié, mert már el is szelelt a nyitott magtárajtón keresztül.” (161)

A könyvelő: „— Holnap már a hitelezők tanácsa fog itten parancsnokolni, édes öcsém. Akik felfalták a Herschli Jakabot. A konzorcium meg a fekete-lelkű Erdős. Meg hogy lármázik majd a sok parasztgazda, aki nem kap majd pénzt a cádulára átadott legutóbbi fuvarokért, ajaj!” (87)

A nyelv függőleges tagolására, a kisvárosi és falusi társadalom egymásra helyezkedő rétegeinek nyelvi sajátosságaira kevés gondja van az írónak. Mindez azonban természetes magyarázatát leli abban, hogy az író és az olvasó közé egy harmadik személy ékelődik: Bige Jóska. Ez már eleve kizárja a nyelvi realizmust. Bőven kárpótol ezért bennünket egy másféle nyelvi realizmus: egy közel fél évszázados nyelvállapot és beszédforma rekonstruálása. A Bige beszédébe bebecsúszó latin szavak a szemvédő-igés szerkezetek, a világháborút megelőző évek korhangulatát idéző szavai, a megszólítások és a társadalmi érintkezés nyelvi formái, a mondat szerkezet enyhe archaizálása: ezek azok a nyelvi eszközök, amelyek sikeresen járulnak hozzá a korfestéshez. Bige Jóska így beszél iskolai élményeiről:

„Ergo — idézem a szót, ebül szerzett tudományom el ne múljon nyomtalanul — küldd be már egyszer az apádat, Bige Jóska, hogy őt minderről felvilágosítsuk.” (13)

„Az accusativus cum infinitivo vagy az ablativus absolutus rejtelseibe való mélyebb behatolás előtt mindig feltettem a kérdést magamnak: érdemes-e?” (12)

„Odakerültem én amellé a gyerek mellé, aki megkísérelte szeptemberben mezitláb lépni az osztályba, de kiűzték a pedellus által.” (21)

Ugyanezt a hatást éri el a latinos és németes formájú vagy a régies kiegészítő szavakkal, a divatjamúlt ruhadarabok nevével is:

„Akkor megjelent az ajtóban a keménykalap... többi tartozéka is, vagyis fényesremázolt topán és arraboruló pejács-nadrág.” (5)

„A falusi inas egy évig, másfél évig csak nyitáskor záráskor látja a műhelyt, az ofiszinát.” (28)

„S hogy ilyenkor a lábát is nekifeszíti a méltóságos asszony oldalának, nagyot rántva a *miderkorcon*? (34)

„Az ilyenből *szenzál* is lehetne.” (40)

„Az ember nem koptatja saját anzugja könyökét s jobb, ha fekete klottból készült *karoncot* hord.” (55)

„A kis prakszim majd átugrik hozzád, kérlek.” (57)

„Brontes nagy ember volt ennek a Lenkének az apja...” (77)

„... *dalárok* voltak ezek, ahogy ők szólították egymást: dalostestvérek.” (22)

„... *hiába* kínálta *cukkerival* a vendég, ő csak lamentált...” (110)

„... belibbent nem kisebb ember, mint lila *cingulusban* maga Ambrus főtitisztelendő úr...” (111)

„Az első nap letépték, amikor Srahol Dániel fűszeres újévkor a kalendáriumot özvegy Lestyánszkinének *megprezentálta*.” (132)

„S ha Tiking Ádamból kivesszük az irányát — mi marad benne?” (114)

Ilyen stílárís szerepe lehet a szenvedő igei szerkezetnek is:

„No akkor neki — szól és betelepedett megint a forgatható székbe, jelezve, hogy általam kíván megborotvtatni.” (47)

„Pogányság úgyis az a nagy csapás, ami a Herschli Jakab futásával és bukásával a szenzálokra méretett.” (92)

Valami századeleji levegőt árasztanak mondatalkötésai és tréfás szófüzései is:

„... Ő még emlékszik azokra az időkre, amikor a városi társadalom fojtott légkörét időről-időre villamos kisülésekkel tisztította meg a tiszteletré méltó sajtóorgánium, amelyről úgy hallotta, hogy ismét föltámadt.” (113)

„Miért nem kérték szegényháza való beutalásukat valamelyik karitatív egyesülés útján?” (123)

„Derék barátom, — harsogta — ez lenne a szentgyörgyi szépészeti intézet? A hevenyen megcsorbult szépség ápolására?” (44)

Egy rég elsüllyedt polgári világ emlékét eleveníti fel ezekkel a megszólításokkal:

„Na, tekintetes úr, magát miféle fuser adjusztálta így meg?” (45)

„De hiszen akkor *kegyed* a Herschli Jakab és társa...” (46)

„Ténsasszony” — úgy mondta mindig nénémnek — *ténsasszony*, hogy van?” (33)

„... várjunk csak *nagysádd*, nem úgy verik a cigányt...” (66)

„De, kérdem, hogy miért, amikor ezek is csak emberek, ugyebár *tiszelt* úr (7)

Van az írónak még egy hangulatkeltő eszköze: a névadás. Vegyük most szemügyre, milyen szerepük van a személyneveknek a Garabonciásban. A regény cselekménye a század első évtizedében, a felemás eredménnyel járó asszimiláció korában játszódik. A városok sokféle népelemből verbuvált lakossága nevében is idegen. A magyarság inkább falun, vidéken él. Ezek az állapotok természetesen a regény személyeinek nevében is tükröződnek. A városi polgár leginkább német, zsidó vagy szláv nevű, a falu embere magyar. A nevek másik sokkal jelentősebb funkciója a jellemfestés. Majtényi alakjai nevükben hordják jellemüket. Persze nem úgy, ahogy Eötvösnél s az úgynevezett iránregényekben, amelyekben a személynevek fogalmakat jelölnek pozitív vagy negatív jellemre utaló jelentéssel, hanem úgy, hogy hanghatásukkal hangulatot ébresztenek. A név hangzásának sugalmazó ereje sejteti a mögötte lapuló emberi tartalmat, vagy megindít egy asszociációs folyamatot, emlékeket idéz. Főalakjai nevének megválasztásában az a tudatos törekvése az írónak, hogy hangulatartalmukkal különleges, nem mindennapi voltukra hívja fel az olvasó figyelmét. Erre a tudatosságra mutat az is, hogy ő maga is szükségesnek tartja, néha megjegyzést fűzni személyeinek nevéhez:

„Szerbusz, Bali — köszöntötték, ami meglepett, mert akkortájt a hóhérnak, az állami ítéletvégrehajtónak volt ez a neve. De ő valóban Bali volt, Bali Ferdinánd Nyomdásziparos, aki nem tehetett róla, hogy olyan nevet viselt, mint a hóhér; nevezhették volna a hóhért Szabónak és Kovácsnak és ekkor mind az ország Szabója és Kovácsa tiltakozna? Ej, dehogyan tiltakozna.” (99)

Erdemes ezeket a neveket külön is, a szövegből kiragadva izlelgetni, így talán még erősebb akcentust kap hangulattartalmuk. Soroljunk fel néhány nevet a hozzájuk tartozó külső és belső tulajdonságokkal, kifejező mozdulatokkal, mondásukkal, szövegjellemzésükkel.

Bagoly úr, a végrehajtó („Még az újját is megnyálazta, úgy forgatta a sok írást...”)

Ambrus atya, a kövér tanár-páter („a szűk csigalépcsőn szuszogva mászta a fokokat”)

Kaáli Nagy Ármánd, diák, gentry-ivadék („az ugyebár, született vezetője népének.”)

Lojzi, Bige anyai nagybátyja („az kelt örök vándorútra, ma sem tudjuk, hol van.”)

Herschli Jakab, gabonás („Meg sem kérdezte az árát (a búzának) és már is tudta, hogy drága.”)

Menyhárt sógor, a borbély („két-három krajcárért csak túrja, beretválja, kopaszítja a fejeket.”)

Talpas Virág Dániel, a „cuculista” zsellér („Aki a gimnáziumnak lendül, már azok közül való, amékek tövist vernek a parasztembér körme alá.”)

Benedek, a komornyik úr, („Hosszúujjú fehér keze volt és puhán megszorította annak kezét, akit kézfogásra érdemesített.”)

Csujes Vendel, csósz, mezőrendőr („ólomlábú, nehézfüllű... vigyázza és csószkódi a földeket.”)

nagyságos Ármánd úr, a szentgyörgyi uraság („a gallérját is szemölcsre gombolná, csak ne kelljen pléhgombot venni, gallér-gombot.”)

Drenyák Kristóf, járásbírói irodatiszt, („öreg hivatali kukac vagyok én”, „a kiadvány hitelül.”)

Weisz úr, a főkönyvelő („hatvan éves lesz te is egykor, mint a bibliai Weisz bácsik, szakállad nő és ott állsz majd sírva...”)

Szlavikovszkyné nagysád, kifőzés („Ön, ugyebár, étkezni óhajt nálunk? -- szólt a finom hölgy és ráemelte azt a nyeles civktert-lornyont...”)

Kudlik Lenke, a mézesbábos lánya („olyan fölős gyerek volt, ez a vakarcs Lenke... művelt lány volt, két osztályt járt a zárdatestvéreknél...”)

Furdek Ferenc, főgimnáziumi igazgató, testes polgár („közismert irálya, ítélőképessége megfellebbezhetetlen még a polgármester előtt is.”)

Tiking Ádám, a nyiltterező telekügynök („... rengeteg csalárdság, ami vele, körülötte és általa megesett.”)

Bíró Mátyás, a hajdani bátorhangú szerkesztő („ott köhögte ki tüdejét a kórházi ágyon... százhatvannégy sajtópörrel szállt a sírba.”)

Lestyánszki Jánosné, lakásadó („amióta százforintost is látott már lakója tárcájában... életet és vért áldozna érte — melegvizet mindenestre...”)

Kolontai Abris, a Kengyelfutár garabonciás főszerkesztője („Az igazság nevében becsomagolom ezt a kis göncömet és egy vasuti jeggyel elintézem a dolgot, utánam a vízőn!”)

Bige Jóska, a hányt-vetett sorsú, igazságot kereső kisember, a regény hőse („De nekünk, embereknek — lám — örökké változtatni kell, hol ez, hol az — és akár hova jut az ember, megtudja, milyen nehéz...”)

S itt van még néhány név, a kevésbé jelentősebbek közül:

Mauerer, Hille — diákok, *Kukli mester* — falusi borbély, *Czöndör Jóska* — borbélyinas, *Gyura* — kondás, *Berkó Laji* — kuka gyerek, *Krizsán bácsi* —

magtáros, *Iboly* kisasszony — kacér tisztviselő, *Frédi* úr — bankkönyvelő, *Benjámín* — polgármester, *Pantus* — primás, *Trandali* — csavargó, *Pillár Ignác* — a vásári ponyvára készült véres történet hőse, *Mári Lina* — kocsmárosné, *Havelka*, *Verle*, *Vurglics* — nyilttéri nevek, *Andrics* — kalaposmester, *Srahol Dániel* — fűszeres.

Ezek a nevek, amellet, hogy tömör jellemzéstül szolgálnak, sikeresen járulnak hozzá a korfestéshez is.

Az írónak természetesen más módszerei is vannak arra, hogy ezt az emlékekben még eléggé eleven multat felidézze s összekapcsolja az elmondás jelenével. A személyes átélés hitelét növelik s a történetnek az élményszerűségét fokozzák azok az utalások, amelyekkel az ábrázolt világot az olvasóhoz közelebb viszi. Időbeli tájékozódásunkat is biztosabbá teszi azzal, hogy a jelenből, a olvasó korából tekint a regényben bemutatott események korába:

„Ebből is kitűnik, milyen szerény, magával elégedett ember voltam én *akkortájt*. Egy cseppet sem lázadó lélek.” (54)

„Kevesen szálltak *akkortájt* ennyi sok iskolával a bolybélműhelyek mélyére, borotváló minőségben, amikor oly sok területe kínálkozott az életpályáknak.” (48)

„Szervusz, *Bali* — köszöntötték, ami meglepett, mert *ekkortájt* a hóhérnak, az államj ítéletvégrehajtónak volt ez a neve.” (99)

Az elbeszélés elevenítését fokozza az olvasó tevőleges bevonása a történet bonyolításába. A hős a közönséghez fordul, — a görög dráma parabasisához hasonlóan —, tanácskozik vele, megbeszéli az eddigieket, kikéri a véleményét, stb. Figyeljük meg ezt is néhány szövegpéldán:

„Mondom, kedves olvasók három biblia is kevés lenne leírni mindazt, amit és ott Szentgyörgyön tapasztaltam... Azért is indítványozom, hagyjuk talán a sorrendet...”

Hagyjuk hát, mondom, a sorrendet s próbáljunk innen is, onnan is csipegetni egy fejezetrevalót két szentgyörgyi évemből...” (26—27)

„Hány oskolát jártál, hányat?”

— Négyet azt kerekén, — sietett megint helyettem a válasz, mire az idegen vendég, vagyis mi már tudjuk azt, hogy a Herschli Jakab és társa, hegyeset füttyentett.” (48)

„Mit gondolnak, miért fűzött engem hajnalban oda a szekerek mellé a gazdám, vagyis a Herschli Jakab és társai?” (58)

„... Ó jaj, *Lenke*, neveltél is meg sirtál is a vállamon, *Kudlik* mézesbábos kis *Lenkéje*, amikor még reményeim voltak nálad...”

„Hát voltak? — kérdezed nyájas olvasó.” (78)

„Azóta meg is komolyodtál, *Józsi*, tán nem vagy olyan ugrifüles — vélné az olvasó. S lett-e belőled igazi szenzál ott a Herschli Jakab oldalán?” (84)

„Ne higgyék kérem, hogy az lettem én mindjárt, padonalvó...” (91)

„Hogy ők kicsodák, a titokzatos kilencek, az ki fog derülni a további történetből, most elégedjünk meg azzal, hogy szállingózni kezdtek.” (99)

Itt még egy előadásbeli sajátságára kell felfigyelnünk. Már az előbbiekből is kitűnik, hogy *Majtényiből* hiányzik az epikus fegyelem, a regényíró tartózkodó tárgyilagosága. Az ő magatartása nem azé az íróé, aki a cselekménybe nem kíván beleavatkozni s nem akarja befolyásolni az olvasó ítéletét. *Majtényi* előadásstílusa nem az író, hanem a beszélő emberé. Itt, a *Garabonciásban* is ketten mesélnek, társalognak a harmadikkal, az olvasóval: *Majtényi* és *Bige*. A máshozszólás ingere áttör a regényben a műfajállította korlátokon s innen a stílus keresetlensége, meghittsége. A *Garabonciásban* az író és az olvasó hűvösebb viszonya helyet ad a beszélő és a hallgató melegebb közösségének:

„S csak *hallottad* volna akkor az öreg *Berkó Ferencet*, amint ostorral üzte ki házából örgebbik fiát, a megtévedtet...” (40)

„Mert nem olyan bitang jószág a zsák a magkereskedelemben, mint mondjuk nálatok, a ház körül.” (62)

„Nem voltak rokona sem a vőlegénynek, sem a menyasszonynak. Sem barátja, barátője az előbbieknak, sem koma, vőfény, vagy koszorús lány... még vendég sem, ha szorosan vesszük.

Hát akkor mi a fene voltál? — kérdezed tőlem joggal. — Mi vitt oda? Egyedül a lakói minőségem ebben a házban...” (70)

„Ezekben a zűrzavaros napokban vonuljunk csak kicsit az Ódor-utcába. — Miért oda? — kérditek csodálkozva, talán ott is valami nevezetességet jelölt ki az átpingált Kengyelfutár?” (128)

Ebből a viszonyból ered sajátos humora is. Az olvasó megfigyelhette, hogy ez a humor sem az író, hanem a beszélő emberé, aki mindig készen áll arra, hogy az élőbeszéd humoros alkalmait, a beszédhelyzet kínálta komikumot kiaknázza. Az élőbeszéd szavainak rendje, hangzása, helycseréje, helyzeti energiája, szabadabb társulása, a hangosan folyó beszéd elipszisei, logikai lázasága, hevenyészettsége, vázlatossága a nyelvi humornak sokféle lehetőségét kínálja.

Egyik sajátos forma a gondolat logikus fűzésének hiánya, a cselekménysor kihagyásos elmondása:

„Te csak beretválj, gyerek. Ilyet még úgyse láttam, négyoskolás borbélyt!... Hát én megtettem, megberetváltam a bírót; a tapaszt a sógor tette rá.” (28)
 „... van aztán olyan nyiltér, amely egyenesen a bírósághoz megy, aktamellékletnek.” (114)

A logikai képtelenség:

„De a gyerek csak egyre, hogy járna ő is (gimnáziumba). Nyomában meg ott lépked a kisebbik, — ezek majdnem ikrek, — jövőre az is járna már persze!” (14)

A beszélő vagy a megszólított személyéhez nem illő stílus:

„(Bige a lakájhoz): „Ha már itt leledzik, komornyik úr... Mondjon ítéletet a kastély meg a falu dolgáról... Szóljon már, hiszen szavai koncát alig lesi a néném.” (34)

Apró, csip-csup dolgok elmondása vagy leírása komoly hangon:

„A jegyző meg a bíró borotválása birtokába juttatja a borbélyt a közgazgatás híreinek és tudnivalóinak” (32)

„Reményem azonban, hogy ágyam lesz ismét és otthonom, olyan távoli — hiszen már holnap van megint, vasárnap és mámoros mind a Drenyák, melyik lesz kegyes hétfő vagy kedd előtt visszaállítani eredeti albérlői állapotomat?” (72)

Fontos, komoly dolgok előadása köznapi nyelven, komolytalannul.

„Maga micsoda? — kérdezte tőlem később rámfüggesztve tekintetét. Most mondjam neki, hogy eddig gabonaszennzál, de olyan aljas ember, aki még a csödtömögnek sem kell és akit az úri társadalom már az esedékes fizetség hatodik napján, lakattal és más formában kiközösített?

— Én Fater?? Én vagyok, akinek eltörött a szekere rúdja. S most se hajts ki, se trüccs ki, ez vagyok éppen.” (91)

„Teregetem, csak egyre teregetem ezt az én három szomorú évemet Nagy-Károlyházán, akkortól, hogy kiesett a csecs a számból, vagyis a szennzáli jólét.” (91)

Az inverzióval (szokatlan szórenddel) elért humoros hatás:

„... többi lakója a kastélynak szakállatlan volt, asszony meg gyerek.” (32)

A stílusparódia, a hivatalos nyelv gúnyolása:

„A tartalmi lényeg — ahogy ezt Drenyák úr mondta — a kétféle iroda közötti különbségben abban a tiszteletben áll, amely az íróasztalokat körüllegli.” (57)

Igen gyakran előforduló formula, — mondjuk meg mindjárt azt is, hogy egy kissé modoros, gépiessé vált nevetettő formula — az, hogy (leginkább közbevetett mellékmondat) helyrebillent egy téves irányba induló gondolatsort: „Arrébb meg, egészen hátul, gyerekek sivalkodott éppen mint a kishúgom. S akárhogy nem szerettem otthon a sírását, mármint a kishugomét, most édesbűs muzsika volt ez nékem...” (18)

„Aztán alighogy kilépett a műhelyből — már mint a bíró, a „nemcsinyáljuk” párt feje — olyan hatalmasat csapott a fejemre — már mint a sógor — hogy maga is megsajnálta.” (27)

„Másnap egy kihúzható asztalt találtam a szobában, amelynek térfogata — már mint a szobáé — számomra immáron negyedére csökkent.” (71)

„Az is szép, gyönyörű — mesélte ábrándos szemmel a kis Lenke, miközben én csöndesen az orromat fintorítottam, mert a fejem is belefájdult — nem ugyan a mesébe, mert az gyönyörű volt — csak az áfonya és szirup elkeveredő szagába...” (83)

„A hatalmas ember füstölgő kerti lugas közepén fogadott — ő eresztett bodor füstfelhőket nem a lugas.” (53)

„Csak intett:

— Szúrjad, fiam!

És én előrántottam belsőkabátomból egy odakészített furcsa gyilkot. Kezek volt, mint egy cső, oldalán lyuk volt és beledőftem. Nem a parasztba, hanem valamelyik zsákba...” (160)

Majtényi stílusa hangulatkeltő jelzőkben igen gazdag:

„A klarinétos csak úgy menekült meg hasonló sorstól, hogy hirtelenlábú volt...” (76)

„Ezt súgta előérzetem, hogy hallgattam a sovány mérges asszonyt... az ő konok szavajárásával... a szavam mégis gyenge e *nagyakaratú asszony* előtt.” (102)

És kedvtelve hallják hangjának szárnyalását a *zekés* birtokosok, akiket egy sovány, *fekete* káplán vezetett ide...” (118)

„Kicsit csodálatos úgysis egy olyan ember *külügozott* lelke, mint ezé a Kolumbiai Abrisé.” (120)

„...megcsinálja az egészet a Furdek meg a tanári kar, minek ide a sok koszos apostol?” (123)

„Mert volt ezeknek a Berkőéknak sok gyerekük, köztük egy *lingár* mihaszna.” (39)

Egyéni, játékos szóalkotásait, összetételeit és szóalakításait sikerrel építi bele stílusrendszerébe. Ime néhány mutatóba:

„Hát te hol lófrálsz, te *duplafenekű*, te.” (11)

„S vidáman *heherészett* az osztály...” (12)

„Út ott egy *nemő*, aki kosarát ölében tartva...” (18)

„Aztán maga melyik mesterségre menne? — *cserfeskedtem* tovább.” (19)

„Vagyis a *borbélyda* — ha azt keresi, — igazítottam helyre...” (44)

„Tyúkok, kitett öregagy, mángorló és sokféle szerszám szomszédságában *esik* meg a *szépészet*.” (37)

„... ilyen balga gondolat *keménylett* meg bennem.” (43)

„Tán ez a *düreggyilkos* itt a házam mellett...” (42)

„Ebből is azt *kulcsoltam*, hogy mérhetetlen hiúság lakik minden halandóban...” (49)

„Ha szólok egy szót, ez a *hóborgó* ember megfog a nyakamnál...” (54)

„A lóról *leszedték* az istrángot és odaállították a járdához közel... — ott *elméledett* a derék *húzóállat* egész délelőtt...” (58)

„S ekkor *rámreccsent* egy hang onnan a kályha felől.” (63)

„A Marci most rekedt és nem tud beszélni! — *cserfelt* vissza a cefpos kislány.” (83)

„... hátul az odúban Guszti és társai szedik *morgadozva* a leírt sorokat...” (117)

Stílusélénkítő alakzatai között külön kell megemlítenünk találó hasonlatait, szóláshasonlatait és metaforikus kifejezéseit, amelyek az író szemléletmódjára is igen jellemzőek. Soroljunk fel néhányat:

„A szélső zsák, az utolsó, egész a saroglyában nem a hasán feküdt, hanem állt peckesen, szája legyűrve, mint a strimfli az úrigyereken...” (59)

„Maguknál is olyan vastag a hold ilyenkor augusztusban? Mint egy díjnyertes, kihizlalt koca, úgy görög az égen, rövid lábát nem látni, amellyel viszi hizlalt testét, nyugati irányba; reggelre aztán lebukik, betereli gazdája az égi akolba.” (120)

„... ez azt jelentené, hogy lopja a papírost, a betűt és rohanni kellene a hatósághoz azonnal. Mert akkor pénze van neki és honnan? A fizetéséből? Azt a Guszti szombattól, hétfőig maradéktalanul elkölte és az előleg úgy kell neki, mint a virágnak a harmat. S ha Gusztinak nem kell hétfőn reggel harmat, akkor valami nagy, nagy baj van körülötte...” (107)

„... az ablak sokszor nem nagyobb a misekönyvnél.” (37)

„... amikor nevetett, kicsit káposztáskertben járt a jobbszeme...” (78)

„Az istentelen lingárt ő sem bánta, csak hadd űzze ki az apja ostorral, hisz úgy sem fog az papucsban meghalni.” (40)

„Az úrfélék... hamisak és a gazdagok pártján vannak, mégha kódísák, akkor is, hát ezt fejed meg valami mondással, te már tán tanultad is, hogy miért.” (30)

„Komoly nagy dolog az a férfielemek szépészete. Olyan szerződés, amelyben még a kondás Gyura is parancsnok lehet, pedig ő mindenki keze-lába.” (30)

Egész gyűjteményt lehet összeállítani azokból a mondatokból, amelyekkel Bige válságos perceiben önmagát aposztrofálja.

„Mikor az igazgató övkkeres, kemény tekintete rámvillant, mindjárt tudtam: József, veled baj van!” (9)

„Két öcsém lemaradt csakhamar és még integettem jódarabig, csak akkor láttam, hogy bizony, Józsi, te hiába integetsz, téged elragadott a gőzmozdony új éltele.” (18)

„S korboltam is akkor magam; ugyancsak nagy marha vagy te, Bige Jóska, amikor ott az a sok kocma és kifőzde a piactéren, hogy tenéked ilyen finom helyre kellett éppen jönnöd...” (65)

„Hogy falja magát az emberiség a szenzalók világában is — szóltam önmagamhoz. — Menj innen Józsi, fuss innen jó messzire, mert még itt ragadsz...” (87)

„... mindnek van mestersége, végül mégis; mestersége, munkája, életcélja, csak neked nincs Bige Jóska, te szalajtott, neked nincs éppen...” (99)

„... idéztem szavait, meg a kilenc csókot is homlokomon, mégis voltak pillanatok, amikor az egész dolog vékony cérnaszálon függött. Nem adok két percet, Józsi és repülni fogsz.” (105)

A hallgatókhoz forduló eleven beszéd hatását kelti a mutatónévmások nyomtatékosító használata. A végérvényesen megformált, írásbafoglalt beszédnek keményebb a szövése, itt viszont az író, mintha nem lenne biztos abban, hogy megértették-e szavait, ismételt, nyomtatékkal mutat rá még egyszer a kimondott szóra:

„Nem tudtam kibeszélni a fejből, hogy ezt még nem tanultuk, ezt a rejtélyt; talán a felsőbb iskolások, azok tanulják a hatodikban vagy a nyolcadikban, azok.” (30)

„Nohát ez a Csujes Vendel, ez köpött leginkább a juhászokra.” (41)

„Dehát erről egyik sem beszél, csak a szemük sarkából a huncutkodás, az árulja el...” (62)

„A Weisz bácsi, az sohasem beszél velem közvetlenül...” (64)

„Azt hittem, talán fáj neki és mellbaja van, akkor láttam csak, hogy az inge helyét tapogatja, mert az nem volt neki: inge.” (90)

„Itt még siratták Bíró Mátyást, sőt a régi Kolontai Ábrist, azt is siratták.” (116)

„Az évszám persze, hogy 1912, az nem látszott.” (132)

Ugyancsak a hallgatóközönséget feltételezi az a hanyagabb nyelvkezelés, az a szabad előadásforma is, amellyel az író átkalandozik más személy gondolataiba s így a kötetlen folyóbeszéd hangulatát idézi fel.

„Ment a hír hamar a faluban, hogy a Menyhárt borbélynak új inasa van. Sógora talán vagy mije, rokongyerek. Városból jött, éppen hozzánk ipart tanulni. Már borotvál is.” (28)

„Sikerem mégsem volt velem, mert a Virágnak is nevezett öreg Talpas legyintve fogadta a hírt. Ezt ő már hallotta, ez az ő dolga, az uraságé, ha önmagára zsigori. De láttam volna, amikor a nagyságos úr a húszkrajcáros nap számbér körül verekszik, ajaj, az pedig a *mi dolgunk*, a szegénysége...” (36)

„S mehet szószatyárkodni két öcsém a szomszédba, hogy *idesüss*, te Kuszli, máma a végrehajtó járt nálunk és minket is lefoglalt. És tudd meg mostantól, ha elakar fenekelni minket az apánk, engedélyt kell kérni neki magától a főgimnáziumtól!” (11)

A szórakozottságon néha az író is rajtakapja magát; „Hogy eltévelygett a tollam.” De megmondja azt is, honnan ered hősének ez a beszédmódja: ... velem így volt, és ott lettem bőbeszédű, a borbélyszágon, ott tanultam a csip-csup dolgot is apróra megrágni, megbeszélni. Jól megrágni mindent, szavakkal. Kis dolgokról esett mindig a szó, de a kis dologból lesz mindég a nagy.” Ezek az önjellemzésnek is beillő kitételek fényt derítettek nemcsak a nyelvi szerkesztésnek, hanem az egész regény kompozíciójának jellegére is. Többször rámutattunk már arra, hogy Majtényi előadása nem az író, hanem a beszélő emberé. Ezért is tartjuk igen szerencsésnek a Garabonciás formaválasztását, mert ez felel meg leginkább Majtényi írói hajlamainak és természetének. A beszélő, anekdotázó embert nem kötik szerkesztési elvek, nem fékezi a formai gondosság igénye. Egyedül a hallgatók figyelmét akarja lekötni, szabadon tér ki mellékutakra, nem gátolják az írás szilárdabb arhitekturájának követelményei, mert a mesemondás felszabadult, ihletett perceiben a beszédre nagyobbra a gondja, mint az arányok problémájára. Ezt a lazaságot nemcsak akkor érezzük, ha egészében vizsgáljuk a regényt, megvan ez a fejezetekben is, (pl. „Az elveszett és meglelt paradicsom.”) Ennek következménye az alakok rajzának vázlatossága, a lelki történések töredezettsége, a mese szövetének szakadozottsága is.

Ezzel a viszonyal (az írónak a közönséghez való viszonyával) magyarázunk a regény stíluségyenlenségeit is. A bevezetőben már utaltunk arra, hogy keveredik Majtényi stílusában „az eloquentia a komázással.” Megállapítottuk azt is, hogy az író ezzel a nyelvi formával szemléletmódot mutat be, Bige életútjának nagy kanyarait, kilengéseit és heterogén világát is érzékelteti. A beszélő embernek nincsenek olyan komoly stíláriis aggályai, mint az „egyetlen lehetséges” kifejezésen töprengő írónak, ezért bővebb az alkalma az stílusformáknak a hőst jellemző szabad váltogatására. Már eddig is láttuk, hogy nyilatkozik meg Majtényi eleven nyelvt teremő ösztöne a sajátos fűszerű szókapcsolásokban, a fogalmak bizarr társításaiiban, az ellentétes stílusértékű és funkciójú kifejezések meglepő párhuzamaiban. Hasonló eredményre jut azzal, hogy a köznapis beszéd igénytelen nyelvhasználatát gyakran váltja hangulati értékű szerint homlokegyenest ellenkező stílusnemekkel. Az ellentétes nemű stílusnemeknek szinte ritmikus hatást keltő váltogatásában ismerünk Majtényi prózájának egyik legsajátosabb jegyére. Figyeljük ezt meg néhány szövegpéldán:

„Vagy csak én képelem így? Nem tudom, de nagyon égett az arcom, hogy végre lelkem kétségei között ilyen szavak is latbaestek, amelyek engem a magasabb, új életpálya felé irányítottak. Mert eddig csak anyám levelei tettek ezt — ő, aki nagyobb dologra szánt, ő pujgatott szüntelenül: hagyjad ott a koszos falut, néked mégis nagyobb sorsot adhat még az élet.” (49)

„S úgy gondolta, hogy én, aki az ellenség táborából érkezem, talán tudok valamit szándékukról erre az éjszakára... Hogy tán meghallottam valami elejtett szóból, ki melyik részén legeltet a határnak s hogy készül valami bitangság a legeltetés körül. Szívesen felhasznált volna spiclinek s talán azért traktált olyan háttorzongató történetekkel, hogy szívem gyűlöletét a juhászok ellen hangolja. S hogy bekapjam végre a horgot és legyek az ő segítője a juhászok elleni harcban...” (42)

Sokszor úgy tűnik, hogy ezzel a beszédvezetéssel az író a pillanatnyi stílusötletnek áldoz. Van azonban ennek a nyelvi szerkesztésnek egy mélyebb, lélektani indítéka is. Az olvasó láthatta, hogy Bige Jóska lelki portréjából hiányzik az érzékenyülés, a szentimentális ellágyulás. (A Garabonciás műfajilag: „Vidám regény.”) A garabonciás természet, akiben Lojzának, a világcsavargó nagybácsinak a vére öröklődött, nem lehet passzív, tépelődő, magabeszálló, wertheri lélek. Ha pillanatokra átsuhan is benne a sorstól való félelem vagy a kétségbeesés érzése, a következő percben megint talpon van, hiába vetett gáncsot neki az élet. A regény főalakjának ilyen megkomponálása teszi indokolttá azt a stílusformát, amelyben a helyenként patétikus, komoly hangszerelésű, ünnepélyesebb beszédet meg-megtöri a bigejóskás élc, a bizarr hasonlat, vagy a hős önmaga ellen forduló enyhe ironiája. Az ellentétes érzelmi tartalmak nyelvi megoldásainak egészen kifinomult eszközeiben látjuk tehát az író stílusának egyik legegényőbb vonását. Különösen jellemzően mutatják ezt az alábbi részletek:

„S igaz, hogy ma ehetetlen volt az ebéd, de ez attól van, hogy a Szlavikovszky úr elszedte mind a pénzt az asszonyoktól és ismeretlen irányba távozott vele. Úgyhogy ők kénytelenek mócsingot hozatni, kérem és hervadt fűzelék-félet, mert hitelbe csak ilyet adnak: ezért cukor sem jutott a tészára. Mindegy az, csak fel a fejjel, lesz ez még jobban is. Úgy lehet azonban, hogy lesz még rosszabbul is, akkor pedig annál inkább gyakoroljuk magunkban a türelem és lemondás alázatát...” (68)

„Azok voltak életem nehéz napjai, amikor megtudtam, hogy tönkrement a Herschli Jakab és társai. Hogy elvesztette nevét, mert felfelta őt a piac, meg a csödtömeg. Pedig akkor olyan volt még az életem, mint a ragyogó piros alma, amelyet a fereg belülről kezdett ki: emelt fejjel kanalaztam a levest Szlavikovszkyné konyháján, akire végül is nem tartozik, vagyonbukott-e a gazdám vagy sem.” (87)

Mindez persze elméleti leszűrése annak, ami az írónál talán nem is tudatos elv és teória kérdése, hanem a stílusérzék dolga, noha a nyelvi tudatosság minden írói alkotásban nagyobb szerephez jut, mint ahogy azt maguk az írók vallják.

Nem lennének tárgyilagosak, ha nem beszélünk az író nyelvének néhány szépségfoltjáról is. Nincsenek és nem is lehetnek ugyan nyelvi vagy stílusnormák, de néhány alapvető nyelvhelyességi elvhez mégis ragaszkodnunk kell. A Garabonciás nyelvi bírálójának azonban, mint már mondtuk, nagyon óvatosnak kell lennie a nyelvhelyesség dolgában, mert a pongyolással, a nyelvhibával az író itt gyakran egy-egy színt vagy vonást tesz fel hőse arcképére. Mégis beszélünk kell ezekről is.

Nem tartjuk a Bige stílusával egy keretbe tartozónak a tájnyelvi alapok szerepeltetését. Feltűnő, hogy Bige beszédében mindössze kétszer fordul elő tájnyelvi változat amikor saját magát idézi („ugyi” és „engöm”) Majtényi nem

híve a kelme-szerű népiességnek sem szóban sem ejtésben; népi alakjainak beszédében is elvéve fordul elő tájszó, legfeljebb népies fonetikájú változatokkal találkozunk. („gyüttem, jádzik, aszondja, lopik, nénő, amékek, stb.”) Ezért tartjuk Bige szájából kirivóknak ezeket.

Nem hisszük azt sem, hogy az írónak a nyelvi jellemzéshez szüksége van az ilyen pongyolaságokra: „...nem merek a tanárok elé lépni, mert nem fizettük a tandíjat a Jóska miatt sem.” (14), vagy: „Piszkos kis lapátos-gőzös volt, piaci népekkel.” (95), vagy „Most kizárja szépen az ajtót — hopp — megcsavarja a villany fülét itt balról...” (121) — Az igekötő módosító jelentése nélkül furcsának és a nyelvszokást sértőnek találjuk a tárgyatlan igék tárgyas ragozását: „Ketten is panaszoják a Rigót, azt a nagy veres embert...” (19) vagy: „Csujes Vendel vigyázza és csőszkődi a földeket...” (42) — Szórendi vétséget is találunk, főleg az „is” használatában: „...de nékem nagyon hallgass volt a nevem ott a Menyhárték tiszta szobájában, ha néném is volt a gazdasszony.” (33) vagy: „Mert engem, a kuckóban alvó albérlőt, ha semmibe is vett a házigazdám...” (74) — Egyik szóláshasonlatának képzavara is bántó: „...jóeszű gyerek ez hallja, felvágta ennek nyelvét a szarka.” (48)

Mindezek csak apró szereplők a Garabonciás nyelvén s nem befolyásolnak bennünket abban a véleményünkben, hogy Majtényi a vajdasági magyar próza egyik legbiztosabb stílusérzékű, legizmosabb nyelvű írója. Majtényi Garabonciása új nyelvi ízeket hozott irodalmunkba és ezért a gazdagodásért készek vagyunk feledni a regény kompozíciójának gyöngéit is. A Garabonciás kiválóságát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a Gulliver és a Don Quijote sorsára jutott: ifjúsági regénnyé „süllyedt”.

Novella

Pofon.

Pofon, de nem kézzel, hanem gumibottal, amely suhogva vágta a levegőt s aztán arcomhoz ütődött. Tűz lobbant, olyan lángoló tűz, mintha ezzel az egyetlen ütéssel balfülemet is letépted volna arcommal együtt, hogy piros szikrák villantak, s ezek a szikrák tüzet gyújtottak agyamban, lánggra lobbantak és csillagos virágok szikráztak a szememben. Csillagos virágok szikráztak, mert az ember szemében mindig ott van a rengeteg csillag.

A pofonok csaknem állandóak lettek.

A pofonok hozzátartoztak mindennapi életünkhöz és senki se csodálkozott rajtuk.

A pofonok és a verések és a csillagok között mindig elváltam valamitől. Minden pofon magával vitt valamit . . . Mert minden pofon után megszakadt bennem valami, ahogyan a megáradt folyó mállasztja lassan a partját.

Pofon.

Könnyek.

És csillagok.

Pofonok, könnyek és csillagok.

Pofonok, könnyek és csillagok.

Fájdalom.

Én régen jártam elemibe és régen karcoltam bele palatáblámba az első betűket a mi kicsi, falusi iskolánkban és régen volt, hogy számokat tanultam írni és számolni tanultam és régen volt, hogy úgy jöttünk ki a mi kicsi iskolánkból kettős sorokban diáktáskákkal, könyvekkel, füzetekkel és tolltartókkal a kezünkben, s régen volt, hogy palatáblát használtunk és fehér krétát, hogy fehér betűket írjunk a fekete táblára s régen volt, hogy szép és fiatal tanítónőnk kísérgetett bennünket, s régen volt, hogy oly figyelmesen vizsgálgatott bennünket, mintha valamennyien a gyerekei lettünk volna.

Szerettem a tanítónőt.

S az az iskola nincs többé.

Nagyon szerettem a tanítónőt.

Az iskola régen nincs már.

Elmerült valahol az az iskola túl az Óperencián, hetedhét országon, mesebeli hegyeken túl.

A tanítónő sincs többé.
Csak egy pofon maradt.
Csak egy pofon maradt, amely oly gyászosan tépte szét első szerelmem szálait.

Szerettem a tanítónőt.

S aztán, megint, mint az elemisták kettős sorokban, s mindenki vitt valamit újra: csomagokat, összegöngyölt pokrócot, piszkos paplant, ütöttkopott katonaládát, akárcsak a falusi legények, akik ősszel bevonulnak. Volt aki vesszőből font utazókosarat cipelt, s az ember úgy érezte, hogy a saját sorsa fonódott össze, miként az a kosár, multból, jelenből, s a sejtelmes jövőből.

Nem jártunk többé iskolába.

Nem mentünk többé betűket kaparni a palatáblába.

És nem mentünk többé a számtan alapelemeit tanulni.

Mi akkor már régen nem számoltunk.

De hol maradt a tanítónő? . . . .

Ma már felnőtt vagyok, férfi, s nem sírnék előtte, pedig fájt a pofon, amit adott, pedig ma is nagyon fáj nékem az a pofon. Megpróbálnék megbocsájtani néki. Miért ne tenném, hiszen az emberek arra tanítottak, hogy mindent megbocsássak. Mindent meg fogok bocsájtani néki! Mindent megbocsájtok . . .

Többé nem kísért a tanítónő engem!

Jég.

Jeges fintorok.

Jeges álarcok.

Jeges arcok.

Szögesdrót.

És acél.

Jeges acél.

Acél a szemekben.

Acél a szívekben.

Ragyogó acél az önműködő fegyverek csövén.

Hosszú, bokáigérő gumiköpenyek.

Egyenruhák.

Nyálkás, zöld békalencse a zavaros, őszi mocsár felszínén.

Fekete bársonyhajtóka.

És csillogó, ezüst halálfej.

Fekete bársonyhajtóka és ezüstösen csillogó halálfej a fekete bársonyhajtókán.

És keresztbetett lábszárcsontok.

Egy törekvés megfelelő kifejezése.

Megfelelő kifejezése egy törekvésnek, egy világnézetnek, amely idehozott bennünket az ő új, földi paradicsomába, ebbe a mennyországba, amely éppen olyan fekete, mint az a fekete bársonyhajtóka, ebbe a meny-

országba, amely éppolyan csillogó, mint amilyen csillogó az az ezüsből való halálfej és a két keresztbetett lábszárcsont a fekete bársonyhajtókán.

Szögesdrótok.

A szögesdrót is ragyogott, ahogy belepte a dér, olyan volt, mintha ezüsttel futtatták volna, úgy csillogott az a sűrűn font szögesdrót négy méter magasságban feszülve a betonoszlopokon, melyeknek a vége oly szomorúan hajlott meg, mint az üresen maradt akasztófa.

Megfigyelőtornyok.

És ott őrködtek ebben a behavazott völgyzorosban mindennél magasabban ezek a tornyok.

Vizslató szemek bámultak ezekből a tornyokból:

a gépfegyver tekintete,
az önműködő fegyverek tekintete,
a fényszórók tekintete,
az őrszemek jeges tekintete.

És ez a rengeteg szem a szabadsággal szemben őriz bennünket, vigyáznak ránk, hogy véletlenül ki ne szökjünk a szabad világba.

Perverzitás.

A szabadságot szögesdrót vágta el.

A szögesdrót megfelezte a világot.

Gumibot.

Gumibot az SS-katonák kezében.

Gyászosan hangzó suhintás.

Lendület.

A gyászoshangú suhintás s a gyászos lendület ott ül megfagyott arcunkon és fülünkön.

Vér.

Hó.

Kék foltok.

Vércseppek a havon.

Vörös lett a hó.

Hát nem csoda, hogy a legszívesebben elfelejteném tanítónőmet az első elemiből és nem csoda, hogy a legszívesebben elfelejteném első belgrádi kirándulásomat is, amikor a számtan-tanár a Terázia kellős közepén úgy vágott pofon ártatlanul, hogy mind az öt ujjának ott maradt a nyoma arcom balfelén, egyetlen kis csomag cukorka miatt, aminek KIKI volt a neve.

Gumibot.

És a kéz öt ujja.

És pofon.

Gumibot, egy kéz öt ujja és ott volt a pofon arcom balfelén.

Miért is nincsenek többé a világon balkezesek, hogy olykor legalább arcom jobbfelére is pofonokat kapnék?

Hát nem volna jobb, emberek, ha két kézzel pofozkodnánk?

Mert ha jobbról és balról csattan a pofon, egyensúlyba kerül az ember arca, ha jobbról és balról kapja a pofonokat, s így az ember arca egyformán sajog jobbról és balról és akkor könnyebb elviselni a fájdalmat, mert két egyforma fájdalom sohse fájhat úgy, mint ahogyan egyetlen fájdalom fáj.

De egyáltalán miért veri egyik ember a másikat?

Miért veri szüntelenül egyik ember a másikat?

Miért pofozza egyik ember a másikat s hozzá állandóan jobbkézzeel?

Pofon ütöttelek én valamikor téged?

S neked is ennyire fáj?

Tudom, disznó vagyok, hogy ezt oly sokszor elkövettem veled...

És csak most érzek megbánást, ha mindjárt bocsánatot kértem is kipirult, égő arcodat látva, melyről felcsókoltam a könnyeket...

De ha neked is úgy fáj a pofon, mint nekem, hát ne bocsássál meg soha!

Ne bocsáss meg!...

Megbocsájtásod üszkös sebbé válik!

Én szerettelek... Én szeretlek... És szeretni foglak...

Bocsáss meg!... Bocsáss meg, mert szeretlek!...

Ez az ember nem szeret engem.

Miért ez az önmagáért való túrés? Nem akarok túrni, magáért a túrésért? Hát nem bocsájtok meg soha ennek az embernek?!... Soha?!... Ostobaság... Tiszta gyerekség... Ezzel ő igazán nem veszít és nem kap semmit... Nem hallja gondolataimat... És nem hallja, de nem is érzi annak a pofonnak a csattanását, melyet gondolatban én helyeztem el az arcán... Mert nem hallja gondolataimat... A gyűlöletemet se hallja... Nem üthetem meg, mert tehetetlen és mozdulatlan vagyok...

Gyűlölet.

Nem szerettem apámat.

És apámnak is nehéz keze volt, nehezebb a gumibotnál, pedig mindig azt mondta, mindannyiunkat szeret és engem kimondhatatlanul szeret. És ez a nehéz kéz sose szállt le szelíden ránk, fejletlen testünkre, hogy meg-simogassa a fejünket...

Mert furcsa volt apám keze, amely úgy szakadt ránk, mint a görgeteg és gyakran azt kívántuk, hogy bár égne el az a kéz, mint ahogyan a nád égett el a szomszéd háza tetején, hogy ne legyen keze többé, mert akkor ez a kéz nem okozna fájdalmat se anyáknak, se nekünk, se nekem; vagy fagyna le, s törne el, mint ahogyan a megsárgult jégcsapokat tördeltük minden télen nádas háztetőnk öreg ereszeről.

És akkor is tél volt.

És fehér lett a hó.

Zimankós tél.

De a telek is egyformák: fehérek és zimankósak és a kályha mellé, a tűz mellé kergetik az embert. A tél a kályha mellé terelt bennünket s apámnak nehéz keze volt. Apámnak nehéz keze volt, a kályhában elégett a tűz,

mivel azon a télen nem raktunk tüzet a kályhába, mert a hideg, repedezett kemencén macska nyávogott s a kulycslyukon át fűtülve rontott be a szél.

Tél, zimankós tél, szél, jég és fehérség.

És apánknak nehéz keze volt, nehezebb mint akármelyik gumibot. És nehéz feje is volt s az ez ő nehéz feje nemcsak az asztal alá húzta állandóan, de a földre is. És sötét gondolatai voltak. Gondolatok, amelyek tulajdonképpen nem is voltak gondolatok, mert hiányzott belőlük a símogatás, csak a verés töltötte ki őket . . .

És anyánk fogta a fejét, mert a tányér keményebb volt a halántékánál.

Anyánk jajgatott.

Testvéreim jajgattak.

Jajgattam én is.

Odakinn szikrázott a hó.

Odakint szikrázott a hó én meg ott álltam az udvaron az őszibarackfa mellett, az elszáradt barackfánál, amely még a nyáron elhullatta levelét és nem termett gyümölcsöt.

És szaladtam a barackfa körül.

És egylábon ugráltam, mintha nagyon melegem lett volna és mintha nem is éreztem volna, hogy meztláb vagyok, mintha nem is éreztem volna a havat, amely azon a napon ugyancsak meztláb volt és nem éreztem, hogy éppen ettől a meztelenségtől szikrázik.

Jeges fájdalom.

A gyerekkor jeges fájdalma.

Az ifjúság jeges fájdalma.

A gyerekkor fájdalma, a gyerekkoré, amely elveszett a boros lehelletben, a szegénység árnyékában, éhségben és nyomorúságban . . . És jeges fájdalom az ifjúságnak, amely elveszett a meleg ételről szótt álmok hálójában.

Meleg szoba!

Egy tál meleg étel!

Az életben szükségszerűen ismétlődnek a dolgok, de némileg megváltozott feltételek között.

Bezárult kör.

Csupa ismétlődés minden.

És újra jeges fájdalom.

Jeges fájdalom kínoz, mert szüntelenül szaladnom kell, hogy ne fázzon a meztelen testem és lábom a metsző hidegben, a havon amely azon az estén egészen fekete volt.

Milyen jó volna, ha újra megfogódzhatnék abban a meddő őszibarackfában, amely még a messzi gyerekkorban kiszáradt. És milyen jó volna most is körülfutni azt a kiszáradt, meddő őszibarackfát, mert akkor még remény kedni lehetne, hogy valahonnan majd kiszalad egy szomszéd és bevisz magával a meleg szobájába és forró teát ad inni vagy meleg tejet vagy legalább egy kockacukrot.

A szomszédok?

A gyerekek mind egyformák.

A kicsik is meg a nagyok is .

Mert mi kell a gyerekeknek akár kicsik akár nagyok? Forró teán, meleg tejen meg egy kockacukron kívül semmi! Mert mi kell a gyerekeknek akár kicsik akár nagyok, ha meztelenségükben reszketnek a hidegtől?

A szomszédok?

Hát kik az én szomszédaim ma este?

És milyen emberek ezek az én szomszédaim ma este?

Nyolcszáz rab a piszkos, letaposott novemberi havon . . .

Nyolcszáz rab alakult át kérdőjellé s nem csak nyolcszáz, hanem nyolcszázszor nyolcszáz.

Képtelen vagyok válaszolni akárcsak egyetlen kérdésre is, mivel az egyik kérdés a másikat vonja maga után.

Április a novemberi őszben?

Tréfa?

Valóban?

Áprilisi tréfa?

Még annál is rosszabb?

Valóság?

Nem?

Lehetetlen?

Miért?

Hol vannak a ruháink?

Ki volt az a tolvaj?

Hát a cipőink?

Legalább fapapucsunk volna?

Ki volt az a könyörtelen tolvaj?

Miért vagyunk meztelenül a havon?

Miért parancsolt rá az az SS katona ezekre a kék zebrákra, hogy a végki merülésig verje a mi megkékült, meztelen testünket, amely már az ő zebracsikos egyenruhájukhoz kezdett hasonlítani a hidegtől és az ütésektől.

Kék-fehér zebrák?

Számok?

Zöld háromszögek?

Kik ezek a kék-fehér zebrák?

Ki meri azt állítani, hogy mi is ilyenek leszünk már néhány nap múlva, ha átmentünk ezen az üzenen, amely az új európai rend embereivé alakít át bennünket.

Gazság!

Az új európai rend.

Mi lesz ebből a meztelen reszketésből?

Milyen egy meleg cipő?

És egy meleg ruha?

És egy meleg szoba?

Miért reszket még ez a szurós fekete hó is a talpunk alatt?

Miért reszketünk valamennyien a csillagokkal együtt?

Becsaptak bennünket?

Valóban?

Miért?

Ez a valóság?

Az új európai rend?

Reszket a hó a talpam alatt ott a fürdő előtt, ahonnan vizesen hajtottak ki bennünket a metsző hidegbe.

Reszkető lábakkal taposom a reszkető fekete havat a tábor udvarán, a mosoda előtt.

Hány pillanat van egy percben és egy órában, amikor az embernek úgy tűnik, hogy egy egész örökkévalóság költözött beléje s kezdi úgy érezni magát, mintha évszázadok óta topogna itt meztelenül ezen a piszkos és reszkető havas talajon?

Novemberben hó

Hol vannak azok a jó magyar csendőrök fekete tollas kalapjukkal, akiket egyenruhába öltöztetett sakáloknak nevezünk a börtönben, s akik ólommal és acéllal patkolták meg a fogukat, hogy torkunkat átharaphassák és kitéphessék keblünkéből a szívünket.

Hol vagyunk?

Hova jutottunk?

Miért?

Hova jutunk el?

Miért?

Mi az oka, hogy ide kerültünk?

Hova?

Merre?

Meddig?

Hát lehet ezt még elviselni?

És mereven állni?

Kérdések.

És csak kérdések. Jeges kérdések, oly jegesek, mint lábunk alatt a jeges hó, amely megolvad testünk melegétől.

Bizony, a jeges kérdések özöne nem olvad meg körülöttünk, mint a hó a lábunk alatt.

És csak pattognak a kérdések, könnyörtelenül pattognak, dobolnak az ember agyán, mint a világ legmélyebb hangú és legörültebb dobjai.

Kavargó kérdések.

Válasznélküli kérdések.

És mozgalmas kérdések.

Kérdések az eljárásokban.

Kérdések az emberi cselekvésben.

És kérdések, emberi kérdések a legcsodálatosabb formában, amelyeneket még nem látott a világ.

Nyolcszáz pucér búzaszál.

Meztelen szár, kalász nélkül, amelynek azonban feje és keze van.

Nyolcszáz búzaszál, amely ebből a novemberi hóból hajtott ki.

Nyolcszáz pucér búzaszál egymáshoz tapadva, egyetlen kévébe kötve.

Szál mellett szál, hogy a szem meztelensége megpihenjen.

Szál mellett szál, hogy a meztelen test átmelegítse a másikat és saját lehelletét.

Szál mellett szál, hogy a letaposott, piszkos és fekete novemberi havon felröppenjen a dal.

És harsog a dal mindenütt.

Tavasszal.

Addig a kalászok már meghajoltak a tavaszi szélben s várják az aratót, hogy eljőjön kaszával a kezében, levágja és kévébe kösse őket.

De a kalászok élő és meztelen rendje nemcsak addig hintázik, amíg nem jön az arató, hogy kaszával a kezében lekaszálja őket.

És a kaszás belépett a rendbe!

Ki ez a kaszás?

Ez nem a halál.

Mert a halál hideg.

A halál ez alkalommal nem jár kaszával.

Meleg van?

Ez a kaszás ég a haláltól!

Mert ebben a dermedt zimankóban a melegség rosszabb a halálnál.

A hideg halál hűvösen megnyugtatja az embert.

De a tűz fellángol.

De a tűz izzik.

De a tűz lángja lobog.

De a tűz mindent megsemmisít.

S a tűz nem magától lett, mi gyújtottuk a tüzet egymáshoz tapadva, mint a kalász, mint az aranysárga búza kalásza, amely hullámszik a szeretetben.

Szomorú kalász, jószágos kalász.

Jó ez a szomorú kalász, mert ha a szomorú kalászt lekaszálod, ott marad, ahol leesett, ahova a kasza vágta.

Szomorú kalász, élő kalász, nem jó ez így.

Mert az emberek sohse voltak jók olyankor, ha a saját melegüket kellett féltetniük, ha félniük kellett a téltől, amely jeges kézzel és jeges marokkal nyúlt fenyegetően feléjük.

S az élő kalásznak a búzatábla szélén nem tetszett, hogy a másik kalász a tábla közepén élvezheti a meleget. Ez a kalász is csak előre akart törni mindig előre, a tábla közepe felé, mert átfagyott, mert reszketett, el akart jutni a középső kalászokhoz, hogy átmelegedjék.

S a melegben álló kalász ott a tábla közepén nem akart elmozdulni, mert néki jó volt, mert ő melegben volt és szerette volna továbbra is jól érezni magát e melegben. A melegben élő kalász nem akart kivonulni a tábla szélére, a hidegbe.

Szakadék.

A szakadék szélén.

Ott van a szakadék széle az emberben s az ember belezuhant abba a szakadékba, melyet saját magában ásott ki.

Kalászok.

Kalászok, melyeknek fejük van, melyeknek lábuk van, szájuk van, kalászok, melyeknek nyelvük van és káromkodások a szájukon, kalászok, melyeknek foguk van és kezük van és öklük van, kalászok, melyek harapni tudnak, ütni tudnak, taposni tudnak, törni tudnak, melyek szagatni tudnak, ölni tudnak . . .

Kalász, kalász, szomorú kalász.

És ropogás.

És visítás.

És sikoltás.

És jajkiáltás.

És vér.

És letiport végtagok.

És törött kezek.

És eltört lábak.

És szétmorzsolt állkapcsok.

És szétzúzott orrok.

És kivert szemek.

És megtiport gyomrok.

És kitaposott belek, melyek a szájon folynak ki.

És egy láb, amely ott áll a gőzölögve kihülő hasüregben.

Ó, kalász, én szomorú kalászom.

És nincs többé búza, nem hullámszik többé a kalász, és nem szorúl kérébe

És dal sincs többé,

Elveszett a legszebb szerelmi dal, mely ezen a piszkos és fekete havon harsant fel.

Semmi sincs.

Vadállatok.

Nyolcszáz eszeveszett vadállat rohan egymásnak.

Nyolcszáz eszeveszett vadállat káromkodott, verekedett, püfölte, harapta,, tépte és gyilkolta egymást.

Vadállatok!

Képzetelemben az őszibarackfa egészen a napig nő.

Maga a fa is a naphoz hasonlít, amely lassan tör elő a ködös felhőkből.

Az az őszibarackfa kis kebleid aranyalmáihoz hasonlatos, amelyek megvédték engem a minden oldalról száguldó szelektől.

Képeletemben az őszibarackfa a napig nő s úgy érzem, hogy láthatatlanul vékony sugarain át egy hatalmas kék napkorong hatol lassan de biztosan a vérkeringésembbe. S szeretném megfogni ezt az én kis őszibarackfám, amely gyerekkoromból ágazik ide e piszkos, fekete, letaposott és véres óra . .

És szeretném megfogni ezt a kis őszibarackfát, mert az ő gyenge és törékeny kis törzse egészen a napig ágaskodik.

És egyáltalán ugrálva futkározom az én kis őszibarackfám körül . . . És váltogatom a lábamat . . . Az egyik hideg, . . . A másik, úgy tűnik meleg . . . És milyen furcsa érzés ezt a melegséget elszakítani a hótól, amikor úgy érzem, hogy véredényeimben és hajszálereimben vér helyett ólom folyik . . . úgy érzem, nehéz ólom folyik az ereimben, részeg ólom, amely rettenetes súllyal húzza le a testemet, részegen nehezedik bennem az ólom, borzalmas erővel húz le engem nemcsak az asztal alá, nemcsak a földre, nemcsak erre a havas talajra, hanem a föld alá is húzza a fejemet és a kezemet és a lábamat . . .

Megpróbálok ellenállni, nem adom meg magamat, nem hagyom el magamat, mert ha gyenge vagyok, akkor nincs többé itt az őszibarackfa, amely magasra nő, magasra, egészen a napkorongig, akkor itt nincs többé jószomszéd, akkor nincs többé semmi a krematórium fekete kéményén kívül, amely szüntelenül okádja magából a füstöt ebbe a szürke, havas novemberi estébe . . .

Letaposott, piszkos, fekete hótakaró vízelettel, bélsárral és az emberi testekből csöpögő vérfoltokkal tarkítva.

Nyolcszáz vadállat küzd a letaposott piszkos és fekete hótakarón.

Tehetetlenség.

Hitegetés.

Nyolcszáz eszeveszett fenevad ezen a piszkos és véres, letaposott hótakarón.

Tehetetlenség.

Szeretnék megkapaszkodni az őszibarackfában, amely magasra nő, magasra egészen a napkorongig.

De az őszibarackfa sincs többé.

Hitegetés.

Tehetetlenség újra.

Tehetetlen vagy a menekülésre, pedig tested minden atomja a szabadulásra vágyakozik, ha mindjárt darabokra szaggatnak is, ha mindjárt nem is marad belőle semmi. És szeretnél menekülni, még önmagadtól is, menekülni az emberektől, hogy a tehetetlenség törvénye szerint sohse állj meg többé, mert ha a fáradtság véletlenül levenne a lábadról és el kellene vágódnak, akkor hátra kellene nézned egy pillanatra s ebben a pillantásban megundorodnál attól az eltorzult képtől melyet felebarátaidról magadban őriztél . . .

Csalódás.

A csalódás tehetetlen gyermekké változtatja az embert.

A hitegetés is egyhelyben topog.

Tehetetlenség.

Dermesztő magány.

Egy nagy csalódás minden mozdulatot megbénít az emberben s még gondolataiban is elcsügged.

A hitegetés is egyhelyben topog.

Tehetetlenség.

Magány.

Megdermedt bennem a magány.

A magány megdermedt mindenkiben, ha nyolcszáz küszködő ember veszi körül a piszkos, véres, letaposott fekete hótakarón.

Ó barackfa, aki a napkorongig ágaskodsz, magasan, magasan egészen a napig, hajlítsd le hozzám szelíd törzsedet vagy egy törékeny ágadat legalább.

Megdermedt bennem a magány,

Megdermed a magány minden emberben, ha nyolcszáz fenevad veszi körül, akikkel a káromkodáson kívül egyetlen szót sem válthat.

Megdermedt bennem a magány, mert nyolcszáz emberállat vesz körül és nem fogózhatom meg egy baráti kézben s ezért képzeletemben egy régen, még a gyerekkoromban elszáradt őszibarackfába fogódzom, amelyről azt hittem, hogy magasra nő, egészen magasra, egy hatalmas, kék napkorongig.

Magány!

Hej, barackfa, aki a gyerekkorból elágaztál egészen ide a piszkos és véresen letaposott hótakaró fölé.

Csalódás.

És te mégis táplálsz engem, barackfa, erőt adsz nekem.

Hej, barackfa, nyújts felém vékony ágaidon egy hatalmas kék napkorongot, amely átmelegít majd engem, hogy ne essek el a földön, ezen a piszkos, fekete, véres havon!

Hej, barackfa!

Gyermekkorom árva őszibarackfája!

KILÁTÁSTALANSÁG

Falaztam...
Omló földből vertem házamnak
szilárd falat.

Máshol fürge betonból építettek
gyorskezü emberek
szép magas házakat...

Nekem szuszognom kellett
lassan a földdel.
Hisz nem táihattam csak úgy a számat,
fedél nélkül, tétlen —

S mit csináljon, aki szegény? ...

Földből falaztam,
de máshol volt a szívem.
A beton-munkások mellében tombolt,
s olyan is lett a házam...

Most kész lenne már — s összedől.
A szívem az oka,
öt nyomja agyon...

Ha én már nem is,
de más még tanulhat belőle.

MINT A HÍD...

Feszül a híd
régi várfalak és új város között.
Nézem íveit s értem,
omló emlékek
és épülő álmok malteros partjait
fogom így át.
Hullámszik a folyó,
örlödik bennem az élet.

Van, aki mindig várfalakon jár,
s van, kinek szemében
mindig álmok égnek.
A híd csak vár,
várja, merre dől deszkáin
a léptek rendje,
messze az ég, messze a víz —
a híd nem ír jelet,
nem írhat a végtelenbe.
Nem int, nem hív —
— kifeszít az álom és az emlék —
Talán mégis megtanítja járni!
Két párt között
egyesülyt találni
az embert, aki szeretnék lenni.
Omló emlékek és épülő álmok között...

Sulhóf József:

Széljegyzetek Szteván Jakovlyevics új regényéhez

Különös és érdekes jelensége a szerb irodalomnak Szteván Jakovlyevics, akinek most jelent meg *Arnyalakok* című hatalmas regénye.

Egyetemi tanár, biológus, számtalan biológiai tankönyv szerzője és szakmunkásságával vált akadémikussá. Mégis, egészen távol biológiától, akadémiai szakállasságtól, tudományos szürkeségtől, író is és nem kisebb jelentőségű, mint a biológiában, hiszen ő írta meg a két-háború-közötti két nagyregényt a szerb irodalomban: A szerb trilógiát és a Nemzedékek őrségváltását. Mind a kettő sajátos kordokumentum, méghozzá ezúttal nemcsak az írói felelősségérzetből eredő hűség révén, hanem azért is, mert valóban dokumentáris anyagot gyűrt regénnyé. A kor történeti okmányaiból gyűjtötte össze anyagát és vékonyka személyi cselekmény köré szöve hiteles adatokat sorakoztat fel: a trilógiában az első világháború viszontagságairól, a szerb hadsereg albániai visszavonulásáról, a szenvedésekről és hanyattatásokról; a Nemzedékek őrségváltásában az ifjúság keserves sorsáról a régi Jugoszláviában, az új nemzedék harcáról, az államrendőrség embertelen, kegyetlen elfojtó küzdelméről és arról, hogy a megoldatlan helyzetből hogyan menekül a haladó ifjúság a spanyolországi harcba, hogy ott ragadjon fegyvert a korhadt, megsemmisülésre szánt régi Jugoszlávia hatalmaskodói ellen.

Két regényén kívül mindössze néhány hosszabb, hasonlóképpen dokumentáris elbeszéléssel jelentkezett az irodalomban a két háború között. Megkísérelték a trilógiával beskatulyázni, hogy riportregény-író, igyekeztek kétségbevonhatatlan értékeit elhallgatni, letagadni és azt a furcsa, nem gondosan átrágott szempontot szögezték neki, hogy a riportregény olcsó téma, mert nem az író véréből született, csak szorgalma szedte össze. Csakhogy éppen a trilógia tartalmaz annyi lírai melegséget, annyi írói feltárulkozást, annyi színt és szépséget, hogy a tétel megbukik vele szemben, mert ez a regény nem riportregény hanem élményregény és írója meg tudja úgy írni, hogy az olvasó számára is élmény legyen. A Nemzedékek őrségváltása azután már felépítésében, hullámszerűségében, vonalvezetésében egészen szabadon értelmezett irodalmi anyag, témáját ugyan kevésbé szorosan fogja egybe, de művészi szerkesztőkészsége segíti a regény megépítésében és csak mondanivalója, a képek fényképészeti hűsége teszi dokumentárisá, történeti okmánnyá. Azzal a különbséggel,

hogy nyoma sincs az okmányok szürke unalmának, olvasmányos, érdekes, figyelmet lekötő írás végig a majd kilencszáz oldalon.

A második világháború előtti utolsó években jelent meg a Nemzedékek őrsegváltása. Azután nagyon, nagyon hosszú szünet következett, nem azért, mert amikor a fegyverek szólnak, hallgat a műzsa, hanem mert ez a háború, ellentétben az első világháborúval, nem termette meg a maga komoly, békéért kiáltó irodalmát de még könnyű műfajú művészetét sem és Szteván Jakovlyevics is csak szögsedrót-kerítések mögül, a hadifogság tespedésén át látta a világot. Utána megint elragadta a tudomány, a tanszéke, az egyetemi rektorság, az újra, szebbé és erősebbé épülő ország művelődésének ezernyi teendője. Csak két év előtt jelent meg A nagy tévedés című háború utáni első regénye. Ha Zola nem írta volna meg az Összeomlást, méltán lehetett volna ez a címe ennek a műnek. Mert Szteván Jakovlyevics ebben a regényében is kortörténetet tárt fel, a régi jugoszlávia összeomlását, azt a néhány napot írja le, amely március 27-ike, a nagy fordulat és április 16-ika, a fegyverletétel napja között eltelt. Feltárja azt, hogy az ingadozók, fejvesztettek, árulók hogyan szedték szét téglánként a roskadozó államépületet és szolgáltatták ki az ellenségnek a meztelenre vetkőztetett, kifosztott, olcsón elárult népet, amely nem jelszónak tűzte ki, hogy inkább a háborút választja, mint a paktumot, inkább a halált, mint az igát, hanem valóban harcolni akart országáért, életéért jövő nemzedékeiért, de nem volt front, ahol harcoljon, nem volt erő, amelyre támaszkodhatott, nem volt fegyver, hogy lőhessen vele és nem volt ország, mert akik összefogták, szertefutottak és hagyták, hogy széthulljon mielőtt az ellenség szétűlta volna.

Nyelve, hangja, a regény menetének szövése, drámai felépítése kiforrott íróra vall, anyaga azonban ismét dokumentáris, annyira, hogy az egyik tábornok, a régi, összeroppanat hadsereg egyik tábornoka, becsületsértés címén, bíróság előtt kért elégtételt Szteván Jakovlyevicstől. De kitűnt, hogy az író nem nagyozolt, nem túlzott és nem állított valótlanságokat.

És most egy újabb kilencszáz oldalas regénnyel jelentkezett Szteván Jakovlyevics. Árnýékalakok a címe. Jelképes a cím, azt jelenti, hogy amíg a harcosok itthon vívtak élet-hálálharcot a roppant túlerővel, a rabtartó ellenséggel, s megvívták benne a forradalom harcát is, azalatt folyt a harc a hadifogolytáborok drótsövényeinek árnyékában is, s itt nem születtek nagy hősök, ezek a harcosok árnyékban maradtak, de nagy csatákban nagy győzelmeket arattak és átalakított gondolatvilággal, építésre felkészülten hoztak haza százötvenezer embert, noha a régi ország régi, gyakorlott árulói mindent elkövettek, hogy emigrációban tartsák a tiszteket és legénységet egyaránt. A Nagy Októberi Forradalom kénytelen volt az értelmiséget is pusztítani, mert ez az értelmiség a cári rendszer szülöttje és hűséges szolgája volt. Nálunk az értelmiség nagy tömegei hadifogságban voltak és ott, az árnyékban maradt harcosok irányítása mellett felkészültek arra, amire hazajöttek, s amit hazazártak, nyomban odaálltak, hogy előresegítsék az újraépülő, de erősebbé épülő ország gépeze-

tét. Roppant előnyt jelentett ez a forradalomnak, de szüntelen harc eredménye volt. A fogolytáborokban egy pillanatra sem szünetelt a harc az árulók-
kal, a közönyösség ellen, a fogolytartókkal, a szellemi szabadság megőrzéséért és azért, hogy amint a kapuk kitárulnak, amint az út megnyílik hazafelé, a hazaözönlők odaálljanak a harcosok mellé és vállalva folytassák a munkát.

Olaszországban és Németországban voltak fogolytáborok, amelyekben a jugoszláv hadifoglyokat őrizték. Szteván Jakovlyevics regényt szőtt a négy évből, de beleszötte vagy tucatnyi tábor lakóinak küzdelmét és élményeit, kiméletlenül leleplezte azokat, akik a régi hadsereg csúcsáról, tábornoki karából kerültek hadifogságba és királyhűség címén tovább folytatták a haza-
árulást, a nagy kiárusítást, s a legkevésbé sem zavarta őket, hogy a király a tulsó oldalon, Angliában ült, tudták és éreztették, hogy egy húrón pendül a fasisztákkal és aki királyhű volt, az ellenállás nélkül szolgált a fasiszta fogolytartókat is. Az a küzdelem, amelyet a hadifoglyok a létükért, az össze-
tartozásukért folytattak, azonossá vált azzal, amelyet meg kellett vívniok sa-
ját régi vezetőik ellen, nehogy kiszolgáltatathassák a hadifogoly tömegeket a rabtartóknak, nehogy a gyárakba, munkára, termelésre hajtsák a foglyokat és ezzel szaporítsák a termelő kezét a náci-fasiszta hadiüzemben. Végősig ki-
éleztet volt a harc, kiméletlen, s jónéhány áldozatot is követelt. Ez diadalra vezetett, az árnyalakok kiléptek az árnyékból, odaálltak gépek, tervezőszta-
lok, tanszékek mellé, diplomata pozíciókra, jelentős és jelentéktelen helyekre, mindentüvé, ahol kellett, hogy az élet menete el ne akadjon.

Szteván Jakovlyevics a fogolytáborok látszólagos tespedése alatt izzó, lap-
pangó harcokat írta le, regénnyé szötte az összetűzéseket egykori felettesekkel és német fogolytartókkal, drámai hangsúlyt adott jelentéktelennek tűnő, de valójában messzeható kis, a négy év szűrkeségében szinte elvesző események-
nek és ha fényképezi is a tényeket, úgy csoportosítja őket, hogy folyamatos menetükből kialakuljon a mondanivaló tartalma és igazsága. Könnyed, köz-
vetlen hangon, olykor csevegőn mondja el a fogság történetét, alakjai és az olvasó között azonnal megteremti a kapcsolatot, az olvasó önkéntlenül együtt éli át a viszontagságokat a regény élő, eleven, hús-vér alakjaival. És Szteván Jakovlyevicsnek ez a képessége emeli ki, teszi művészi írássá a hűséges fényké-
peket és a dokumentumokat. Csak a hitelességben fényképez, megelevenítő ereje sokkal hatalmasabb a pillanatok rögzítésénél és ha eszközeiben nem is folyamodik a modern irodalomnak a fantáziát szárnyra keltő eszközeihez, rea-
litása nem durva adathalmazás, szín, hangulat, derű, gazdag nyelv, jó érzékű vonalvezetés, erős drámai hatások hangsúlyozása teszi valósággá, hihetővé és nagyon emberivé mindazt, amit elmond.

Magyar olvasóközönségünk nem nagyon ismeri ennek a hadifogságnak a történetét. A régi, összeomló jugoszláv hadsereggel ezren és ezren kerültek ugyan 1941-ben német hadifogságba, de a vajdaságiaknak lehetővé tették, hogy hazatérjenek és éheztetéssel gondoskodtak a fogolytartók arról, hogy ne akar-
ják vállalni a fogolysorsot, hanem hazajöjjenek a Horthy-fasiszta magyar

megszállókhoz, akiknek jobban ki voltak szolgáltatva, mint a nemzetközi hadifogoly-konvenciót úgy ahogy tiszteletben tartó nácifasisztáknak. De az első félében túl csak nagyon kevesen maradtak inkább hadifogságban, mint jöttek haza, hogy más frontokra hurcolják és ágyútölteléknek használják őket. Nem ismerős, de nem is idegen egészen magyar olvasóink előtt az a hadifogoly-élet, amelyről Szteván Jakovlyevics regénye szól. S talán egyszer alkalmuk lesz közelebbről is megismerkedniök ezzel a regénnyel és általában Sztevan Jakovlyevics írásaival.

Talán kissé szertefutó, olykor szertelenül csapongó, olykor túlszélesen hőmpölygő írás Szteván Jakovlyevics új regénye, az Árnyalakok, érdemes lett volna szorosabban összefogni, az alakokra többet sűríteni, a mondanivalót tömörebben megszövegezni. De lehet, hogy az elbeszélői hang közvetlensége veszített volna azzal. Mindenesetre egy olyan új regény indul el útjára, amelynek — mint Szteván Jakovlyevics első két regényének — kilátásai vannak arra, hogy korregény lesz a háborús évek perifériájáról.

Szteván Jakovlyevics:

Lovagias ügy a fogolytáborban

(Részlet Szteván Jakovlyevics »ÁRNYALAKCK« című regényéből)

Elmult dél, amikor a motozás befejeződött és valamennyi foglyot a föld alatti helyiségekbe tereltek. A polgári gestaposok visszavonultak, az őrség kiállt a figyelőtornyokba és a bástyafalakra, Mayer azonban még mindig ott csellengett a folyósókon, két puskás és egy kopót vezető katona kíséretében, s ordítása messze elhallatszott.

— Mayer provokál bennünket és minduntalan elő-előrántja revolverét. Figyelmeztetni kell az embereket, hogy kerüljék — szólta Lazárevics.

— Én őt jól emlékezetembe véstem — toldotta meg Petrovics főhadnagy.

— Kis híjja, hogy az étellel nem fizettem. Hajszálon múltott.

— Mikor?

Az erődítmény központi előcsarnokában álltak, hogy egy kis levegőt szippantsanak. Petrovics főhadnagy mesélt.

— Akkor, amikor hatvanad magammal megszöktem Biberakból. Egész Németország, kezdve az aggastyánoktól és a hitlerifjaktól a csendőrséggel üldözőbe vett bennünket. Mi mindjárt csoportokra oszlottunk. Velem még hárman voltak. Csak éjjel mentünk, nappal pedig bozótokban és árkokban rejtőztünk, mozdulatlanul. Mig szép volt az idő, valahogy csak kibírtuk. Nappal rendszerint hárman aludtunk, egyikünk pedig váltásban őrködött . . . Egy nap elkezdett esni, képzelhetetek, hogy éreztük magunkat, egész nap a vizes földön fekvé. Mégis haladtunk. Egy falu közelében, éppen hogy elhelyezkedtünk az est kivására, amikor belénkbotlik egy farka falusi kutya, s ugatásba fog. Mi szöknénk, de jönnek a kutyák minden oldalról. A házakból előbukkannak a helybeliek, s egyszercsak ott teremnek a tábori csendőrök.

— Hände hoch! És kész. Bekísértek a legközelebbi város börtönébe, ott kihallgattak, fölpofoztak és megfenyegettek bennünket. Csak este hagytak egy kicsit békében. Noha éhesek és szomjasak voltunk, elvetettük magunkat a deszkán és elaludtunk . . .

— Jó, de hol van itt ez a Mayer?

— Majd most meghallod . . . Megvirradt, amikor berontottak hozzánk a börtönbe és megparancsolták, hogy készüljünk föl az útra. Miközben kifelé haladtunk az épületből, négy acélsisakos, fegyveres katona állt elénk. Az egyik mindjárt ránkkialtott: »Hände hoch!«, és hozzátette: »Aki leereszti a kezét, mindjárt lelőjük. Vorwärts!«

— Fölemelt kezekkel, katonákkal körülfogva, elindultunk a kijárat felé. Azt hittem, ha kiérünk az utcára, megengedik, hogy leeresszük a kezünket. Az egyik őrhöz fordultam engedélyért. Jaj, anyám, amikor puskatussal hátbavágott, orral nekirepültem az előttemjárónak. Képzeljétek el most azt a menetet a népes városban: mi négyen libasorban, fölemelt kezekkel, és négy katona lövésre kész puskával... Az emberek megállnak, néznek bennünket, de arcukon nem látni se tiltakozást az ilyen bánásmód ellen, se irántunk érzett részvétet, csak kíváncsiságot, mintha kétlábban cammogó medvét néznének. Azt hiszem, legrosszabbak voltak az öregasszonyok, akik alighanem fiaikat vesztették a háborúban. Összeszorított szájjal és kárörvendő tekintettel nezték bennünket, egyik pedig odavetette: »Miért őrzitek őket? Miért nem lövitek le őket?«... Mentünk lehorgasztott fővel. A kezeink már kezdtek fájni. Vállamban fájdalmat éreztem, könyököm el-ellankadt, tenyerem a fejem fölé konyult. Bár kezemben már nem volt többé vér, akaratom megfeszítésével föl-fölegyenesítettem, és összeszedtem minden erőmet, hogy abban a helyzetben tartsam. Elöttem egy jó társam, Sztánkó lépkedett, s figyeltem, hogy hol a jobb, hol a bal keze lankadt el. A vasútállomás pedig messze van. Már húsz perce megyünk fölemelt kezekkel. Hátizsákjaink horzsolnak, s mintha húznának bennünket vissza... Alig lépkedtem. Egy pillanatban elfogott a gyöngeség, hogy lesz, ami lesz, leereszttem a kezem és odakiáltom: »Lőj!«... A mögöttem haladó társam nyögött, s az én szemem előtt is ködösödött. Éreztem, hogy a fejem fölött összekulcsolt ujjaim elzsibadtak, s ujjaim minduntalan szétkapcsolódnak. Egy utcasarok mögött végre-valahára föltűnt a vasútállomás. Összeszedtem utolsó erőmet, remélve, hogy ott leereshetjük kezeinket.

Ugyanabban a sorrendben áthaladtunk a vasútállomás zsúfolt várótermén, s kimentünk a perronra. Egy gyermek fölkiáltott, anyja kezét húzva: »Mama, mama, nézd, mit csinálnak ezek!« Az anya megsímogatta gyermeke fejét. tisztán hallottam, amint ezt mondta: »Csitt! Ezek gonosztevők!«

Az örök megállítottak bennünket a perrón közepén, s megparancsolták, hogy forduljunk a fal felé, továbbra is fölemelt kezekkel. Hárman elmentek valahová, egy pedig ott állt mögöttünk két méterre, szétvetett lábakkal, hátunk felé irányított puskával. Ködös szemmel nézem a falat, erőteljesen lélekzem, hogy kissé megemelhessem kezeim, melyek hirtelen és mind sűrűbben el-ellankadnak, reszketnek. Úgy rémlik, mintha fölülről valami ránneheredne, s össze kell roppanom a súlya alatt. Mellettem áll Sztánkó, halkán nyöszörög, behunyja szemét s hátraveti fejét, előre-hátra imbolyog, s egyszerre lehanyatlanak a kezei. Rettenetes dörrenés! Becsuktam a szemem. Valami lezuhant mellettem és megütötte a lábamat. Egy gyermek sikoltózott. Mélyen lélegezve, kinyitottam a szemem. Tőlem jobbra üresség. Lehajtottam a fejem, és egész testem remegni kezdett. Sztánkó lent feküdt, falhoz támasztott fejjel, szeme félig nyitva, szájából pedig patakozott a vér, folyt le az arcán és a köveztetre csorgott. Szerettem volna fölajdulni. A halálveszély előtt azonban összeszorítottam a fogaimat és erősen összekulcsoltam ujjaimat.

A szemem előtt kép lebegett valamilyen göbről, fonatról, kötegről . . . tele vörös szikrácskákkal. Tudatomban mint utolsó segélykiáltás kong: »Tarts ki, tarts ki, kösd szorosabbra a göböt . . . még erősebben, erősebben!« — és én szorítom az ujjaimat, a fejem pedig előre-előrebukik. Ekkor valami földübörgött, mint a vonat, a néptömeg zajongani kezdett. Megjött az a három ór is, s én csak annyit hallok: »Bravó!« s aztán valaki megrázott. Egy acél-sisakos vadállati arcot láttam, valamit morgott, s a szerencsétlen Sztánkóra mutogatott. A kezeim azonban elhaltak. Úgy éreztem, mintha száz meg száz tű szurkálna. Az örök üvöltöttek, s alig értettem meg, hogy be kell vinnünk Sztánkót a vonatba. Mi hárman fölemeltük. Vértócsa maradt alatta. Feje hátrahullott, katonasapkája leesett. Ketten a vállánál fogva tartotuk, a harmadik pedig átkarolta lábait, s elindultunk egy harmadosztályú vagon felé. Az örök utat vágtak előttünk. A beszállásnál ügyeltünk rá, hogy meg ne üssük, s lassan emeltük, előbb a lábát helyezve a vagon padlójára, s mindig vízszintesen tartva testét. Az ór fölhördült, durván megragadta a lábát és behúzta, ránkordítva: »Los!« Bevittük egy különfülkébe, s egy padon akartuk elhelyezni, az ór azonban ránkörmedt, a padlóra mutatva. Leeresztettük, mi pedig magunk alá húztot lábakkal leültünk az egyik padra. Három ór a a másik padon helyezkedett el, a negyedik az ajtó elé állt. Aki a kijárat előtt állt, ránk kiáltott: »Hande hoch!«, vezetőjük azonban megengedte, hogy könyökünket a testünkhöz szorítsuk, a tenyerünket pedig előrenyújtsuk. S így ültünk két órán át a biberaki táborig . . . Itt nagy fogadtatásban részesültünk. Egy fél század katona jött elénk, élükön ezzel a Mayer főhadnaggal. A rangidős ór elébe lépett, hogy jelentést tegyen. Aztán leszálltunk mi, Sztánkó holttestével.

— Ahá . . . persze, persze! — ujjongott Mayer, kezét dörzsölgve, majd a fősorakozott katonák felé fordult: »Ime, így kell a szolgálatot teljesíteni!« Aztán odalépett mindegyik őrhöz, kezét fogott velük s azt mondta: »Bravó!« Ekkor fejével felénk intve, megkérdezte: »Miért nem lőtétek le ezeket a szemeteszsákokat is?!«

Petrovics megrázta fejét és fősóhajtott:

— Ha csak eszembe jut ez az eset, remegni kezdek. Ime, most ez a Mayer itt van, s csinál majd valami fölfordulást — fejezte be meséjét Petrovics főhadnagy.

Reggel korán, míg a hadifoglyok takarítottak és jöttek a mosdásról, belépett a szobába Kárics ezredes, s még az ajtóból mondani kezdte:

— Nem tűrhetjük és nem szabad tovább túrnunk a németeknek ezt a bánásmódját. Be kell végtére látniok, hogy mi nem vagyunk indusok, még kevésbé olaszok, akik a falakra azt írják: »Hagyjatok föl minden reménnyel, ti kik ide beléptetek!« Ha már úgy alakul a helyzet, hogy föl kell hagynunk minden reménnyel, akkor legalább véssenek emlékezetükbe a németek.

Ekkor körültekintett a szobában, mintha keresne valakit.

— Á itt vagy, Ácó? Gyere le az ágyról és írj!

— Mi paprikázta magát így föl korán reggel? — tudakolódzott Ácó mosolygva, s az asztalhoz ült.

Kárics előhúzott egy cédulát a zsebéből, leült a pad végére és így szólt:

— Írd, amit mondok, ti többiek pedig hallgassatok ide! Elkészültél?

— Mehet . . .

— »A «Bismarck» erődítmény német tábornisztiének . . .« A »Bismarck« -ot tedd idézőjelek közé! . . .

— Annyit talán tudok — feleli Ácó gúnyosan.

— Kérem . . . »A jugoszláv tiszteket illető sértegetései, melyeket »banditák«, »szemétnépség« és tisztességes társaságban nem használatos más gyalázó szavakkal vágott a szemünkbe, arra kényszerítettek, hogy közöljem önnel a következőket: az ilyen sérelmek megtorlására a tisztességes embernek csak egy módja van, ez pedig: a párbaj«. Új bekezdés . . .

— Mit mondtál, ezredes elvtárs?! — kérdezte megdöbbenve Gyóka.

— Azt, amit hallottál. Kihívom párbajra azt a bitang Mayert.

A jelenlévő foglyok körülálták az asztalt. Egyesek arcán az elképedéssel határos meglepődöttség tükröződik, másokén ujjongás, de valamennyiöknek tágra meredt a szeme és mosolyra húzódott a szája. Bár veszélyes a játék, s talán éppen ezért, mindnyájan följajzottak és készek fölvenni a harcot, tekintet nélkül a kínos következményekre.

— Írd tovább, új bekezdés! »Helyzetünk azonban most különböző. Ön a Német Birodalom tisztje, én pedig mint jugoszláv tiszt hadifogoly vagyok. Tudom, hogy ön ebben a pillanatban nem nyujthat nekem ilyen lovagias elégtételt. Ezért, apellálva az ön katonai jóneveltségére, követelem, hogy a lovagias elégtételt adja meg nekem a háború után. Ha Németország győz, önnek semmi se lesz útjában, hogy ezt megtegye, mert én az önök kezében vagyok. Ha azonban a mi szövetségeseink győznek, biztosítom, hogy én önt, főhadnagy úr, megtalálom, bárhol legyen, s rákényszerítem, hogy párbaj útján elégtételt nyújtson nekem a sérelmekért. Ehhez még pedig csak annyit: a fegyver megválasztását átengedem önnek.« Ahá, tedd hozzá ezt is: »Ennek a levélnek a másolatát megküldöm a tábor német parancsnokának és a német hadseregparancsnoknak is« — ne gondolja az a kuvasz, hogy csak neki írok és eltépheti a levelet. Legyen, ami lesz! . . . Ne cicázunk! . . . Ácó, fordítsd ezt németre, és délig átadni!

A levelet lefordították és gyöngybetűkkel három példányban megírták.

A tábor, várva a következményeket, meglapult. Egyesek félelemből azt az ellenvetést tették, hogy nem szabad »kötni az ebet a kárhoz«, mert a németek kezében vagyunk, a tapasztalatok pedig azt mutatják, hogy ők nem respektálnak semilyen konvenciót, s az emberekkel úgy bánnak, akár az állatokkal. Sokan azonban helyeselték, sőt lelkesedtek is, hogy legalább így kifejezésre jut fölháborodásunk, bármi történjék is velük utána.

— Ott van Mayer! — kiáltotta Obrád, a német parancsnokság felé mutatva.

Ácó gyorsan fölkelt, fejére húzta katonasapkáját, s a hídon át a főhadnagy felé ment, aki hadonászva beszélt valamiről. »Vigyázz«-ba állt előtte, katonas tisztegett és átadta a hozzá címzett levelet.

Mayer főhadnagy csodálkozva ránézett a levélre, majd Ácóra, mintha furcsállná a foglyok vakmerőségét, aztán visszajára fordította a levelet, mintha ott keresné magyarázatát, s ekkor egy ideges mozdulattal fölhasította a borítékot. Az épület bejáratában éppen akkor jelent meg a német parancsnok, Siebert ezredes. Ácó tisztelgett Mayernak és a parancsnokhoz lépett, s neki is átnyújtotta a levelet. Már vissza akart fordulni, de eszbe ötlött, hogy jó lesz, ha a hadseregparancsnokhoz címzett levelet is neki adja.

A foglyok valamennyien, csiklandós félelemmel eltöltve, kíváncsian figyelték félhomályos szobáikból a történéseket.

Mayer főhadnagy ironikusan bólogatva olvasott. Akkor egyszerre hahotázni kezdett, de nevetése erőltetett és kesernyés volt. Hirtelen elkomolyodott és dühösen a tábor felé fordult, mintha áldozatot keresne. Aztán elkezdett dacosan sétálni, bizonyára azon gondolkozva, milyenfajta még szigorúbb intézkedéseket kellene tenni.

Ez alatt az idő alatt a tábor német parancsnoka lassan olvasta a levelet, végül összehajtotta az ívet és bement az őrszobába. Onnan nemsokára kijött egy ór és behívta Mayer főhadnagyot.

Most bekövetkezett az a válságos pillanat, amikor a németek minden örülségre képesek. De a parancsnoki épületből nem jött ki senki . . . Csak déltájban lépett ki Mayer, s egész nap nem mutatkozott. A tábor elcsendesedett, várva a további fejleményeket. Azt mesélték, hogy a tábor maradék dandarái, királypárti tisztjei, megbeszélést tartottak és elhatározták: nyilatkozatot adnak a német parancsnoknak, hogy Kárics ezredes kihívásához nekik semmi közük, sőt elítélik az ilyen föllépést. Egyesek azt jósolták, hogy Káricsnak elhúzzák a nótáját, s elviszik egy még rosszabb táborba. Mások úgy gondolták, hogy a némtek megtorló intézkedéseket tesznek, s készek voltak szolidaritást nyilvánítani Kárics ezredes kihívásával. Lyubó pedig így magyarázta a dolgot:

— Ide figyeljeteK, emberek! Az ő teuton agyuk bizonyára megállt az előtt a váratlan esemény előtt, melyben a merészség és vakmerőség mellett van valami lovagias is, ami pedig a német nép hagyományos jellemvonása.

Másnap az őrség épülete előtt megállt egy luxusgépkocsi, s kilépett belőle egy tábornok, a strassburgi hadseregparancsnok. A német katonák és tisztek csattogtatták csizmáikat, kővé meredtek és úgy jártak, mint a gépemberek. Bementek az épületbe és sokáig tárgyaltak. Végül kirohant egy altiszt, s még a hídról kiáltotta:

— Herr Oberst Karitsch!

Kárics ezredes nem sokáig időzött a parancsnokságon. Amikor visszatért a szobába, a foglyok körülvették, a történetek után érdeklődve.

— Bementem és tisztelegtem — mesélte Kárics. — A tábornok fölállt, és levelemmel a kezében azt mondta: »Elofvastam . . . Mayer főhadnagy többé nem szolgál ebben a táborban. A dolgot elintéztnek tekintem.«

— Hurrá! — harsant föl a szobában, és sokan odaléptek az ezredeshez, hogy megöleljék és kezet szorítsanak vele.

DIÁRIUM

Debreczeni József széljegyzetei

JÁSZI OSZKÁR HALÁLA

Hamilton Armstrong-Fish, ismert amerikai politikus, volt szenátor, a »Foreign Affairs« című, tekintélyes külpolitikai folyóirat szerkesztője nyílt levelet intézett a »Newyork Times«-hez. A politikus szerkesztő, aki azzal szerzett bizonyos megbecsülést, hogy folyóiratát készséggel bocsájtja ellentétes világnézeti megnyilatkozások rendelkezésére, a méltatlankodás hangján írja, hogy a világ és a világsajtó meg sem emlékezett Jászi Oszkár, az évtizedes amerikai emigrációba kényszerült magyar államférfi és társadalomtudós elhunytáról. Negyedhasábon keresztül taglalja a levél Jászi Oszkár pályáját és érdemeit. Ezek közül főként törhetetlenül radikális elvhűségét emeli ki, mellyel elutasította Horthy félf feudális fasiszta reakcióját, éppen úgy mint a »kommunizmus égisze alatt alakult« népi demokráciák eszmeiségét.

Hamilton Armstrong-Fish, az elfogulatlannak ismert amerikai politikus a kegyelet iratlan törvényének tett eleget, amikor a nagy amerikai napilap nyilvánossága előtt panaszt emelt a részvétlenség miatt, mely a nyolcvanhárom éves aggastyán elmúlását kísérte. Természetes az is, hogy a lezárult pálya középutas jellegét hangsúlyozza. Azt, hogy Jászi Oszkár élete végéig immunis tudott maradni a marxi szocializmus államalakulatai iránt, azaz nem jutott el a kommunizmus előkészítő gyakorlatáig.

Akik közelebbről ismerték Jászi cselekvő időszakát, akik kortársai voltak az 1918-as fordulatnak, mely e jószándékú és nagy tudású doktrinért egyenesen az íróasztal mellől repítette a forradalmi fordulat barrikádjára, szintén az elismerés virágos szókincséből válogatnak a friss sírra. Hamilton Armstrong-Fish azért dicsérte Jászi Oszkárt, mert — nem jutott el a kommunizmusig, ők — ennek ellenére dicsérik.

A polgári radikalizmus balszárnyának teoretikusaként indult, olyan korban, amikor a sovinizmus egyéni becsület ügye, gavallértempó volt s az emberjesség ama halvány nemzetköziségéhez is, melyet Jászi hirdetett, fizikai bátorság és őszinte önzetlenség szükségeltetett. Különleges tudományos területe a nemzetiségi kérdés volt; a ferencjózsefi Magyarország egyik legfájóbb problémája. Jászi Oszkár előítéletekkel és mítoszokkal szembezálló harcos radikalizmusa itt, ezen a veszélyes területen emelkedett a jövőbelátás magaslataira. Itt végezte a legnagyobb munkát. Érvelése, tudományos gondolkozása itt osztogatta a csapásokat a »faji fölény«, az »ezeréves kultúra« prókátorainak, a »szentistváni állameszme« szűkmellű heroldjainak:

a Rákosi Jenőknak és társaiknak. A dunatáji egymásrautaltság a szellemi egyenranguság és hatáskölcsönösség tudományos hirdetője, a régi Magyarországon élő népcsoportok törekvéseinek értője és támogatója volt Jászi Oszkár. Ebben van és marad munkás, bátor életének jelentősége is. Mert bátorság kellett az ő korában hirdetni, hogy a magyar korona alatt élő nemzetiségek semmiben sem maradnak a magyarság mögött, csupán fejlődésük útja és feltételei térnek el. Volt hite hirdetni, hogy a magyarság épp úgy elnyomott népfaj, mint a monarchia többi rabnépei. A különbség csak annyi, hogy a magyarból rabszolganépek hajcsárját csinálták a nagyhatalmi politika hamiskártyásai. Ilyen irányu munkái: »A nemzeti államok kialakulása és a »Nemzetiségi kérdés« becses adalékai a dunatáji összefogás történelmi kísérleteinek.

Kirándulása a gyakorlat politika terére: 1918-ban a polgári forradalom napjaiban, kisebb jelentőségű. Károlyi Mihály öszirózsás forradalmi kormányában természetesen ő lett a nemzetiségek minisztere, de tenni már semmit se tehetett. A reformok kora lejárt, a revolúció szele elsöpörte Jászit és szándékait; a rabnépek elszakadtak. Később a huszas években tiszteletreméltó harcot folytatott »Jövő« című, Bécsben megjelenő emigrációs lapjában a Horthy-terror ellen, majd Amerikába költözött s az íróasztal embereként érte a halál.

Meg kell még írni róla, hogy »A történelmi materializmus bölcselete« című, elméleti munkájában nem vonja meg elvi elismerését az alkalmazott marxizmus kódeksztétől sem, de vérmérséklete s talán, beállítása megakadályozta benne, hogy tényleges harcosává szegődjék az eszmének, melynek elemző magyarázatát a rokonszenv és megértés hangján adja.

MI ÉS A KÜLFÖLDIEK

Nem valami nagy eset, melyről egy panaszrovat számolt be mostanában. Tünetyszerűsége folytán mégis megérdemli, hogy még egyszer, — ki tudja hányadizben, — elgondolkoztasson bennünket a külföldi vendégek kényeztetésének elhibázott szokásáról. Ez a szokás különösen a vendéglátó iparban terjedt el és ilyen, vendéglátóipari túlbuzgalomról panaszodik az érintett panaszos levél is. Arról van szó, hogy egy szállodában egyszerűen kitessékeltek bérelt szobájából valakit csak azért, mert »külföldi vendégek érkeztek és azoknak kell a szoba«. Így írja a panasztevő s könnyen el tudjuk képzelni, hogy lényegében így is történt a dolog.

Ez a kurta-furcsa elbánás, a szállodai személyzet zord, rögtönítelő bíráskodása ugyanis jól jellemzi az állapotot, melyben leledzünk. Fürdőhelyeinken, világszép üdülőinkben, kávéházi és szállóvendégek körében évek óta egyre intenzívebb hangerővel harsan fel a panasz a külföldi vendégek teljesen megokolatlan favorizálása miatt. Nincs a világnak még egy zúga, ahol ennyi dédelgetéssel veszik körül az idegent, mint nálunk. Joggal vetődik fel a kérdés: miért? Miért különb a messziről jött turista, mint a hazai dolgozó?

Anyagi háttere a megkülönböztetésnek nincs. Mint egy nagy belgrádi szálloda egyik szakembere nemrég elárulta, a külföldiek bőkezűség szempontjából a mieink mögött maradnak. Nincsenek legendás »borraivalók«. Ellenkezőleg, az idegen meglehetősen a fogához veri a garast, akkor is ha történetesen gazdag ember. Ezt némiképen érthetővé teszik a világszerte fennálló valutakorlátozások is, melyek csak szűkre szabott költőpénz áthozatalát engedik meg. Ezenfelül az idegen, ugyancsak az előbb említett szakember tapasztalatai szerint, igényesebb, követelőbb, kritikusabb, sőt szeszélyesebb.

Mégis neki áll a világ. Nehéz ezt az érthetetlen kultuszt, a kényeztetés e felsőfokát magyarázni. Sehol oly olcsó pénzért nem nyaralnak, vagy turisztáskodnak mint nálunk s ráadásul még körül is rajongják őket. Minden téren előnyben részesítjük, kidobjuk a kedvéért a belföldi szobabérlőt is, szegényt. Alapjában mindenesetre tiszteletreméltó az a törekvés, mely vendégszerető szívéllyességgel, egyenkint, vagy tizenként kíván barátokat toborozni hazánknak, de az ilyen vendégünneplés túllő a célon. A turista még azt találja hinni, hogy ő roppant fontos személy, akinek lesik a kívánságát s aki ettől csak — begombolkozik. Anyagilag is lelkileg is.

Talán az lenne helyesebb, ha iparüzőink a vendéglátás területein több önérzettel vértéznék fel magukat a közeledő idegenforgalmi idényre. Legyünk vendégszeretőek, éljen nálunk olcsón, jól, kellemesen a turista, vagy fürdővendég, de ne faragjunk belőle bálványt, s ne dobjuk ki kedvéért a belföldi utast, akinek mégis csak több joga van hazánk kényelmeihez és kellemességeihez, mint az idelátogató idegennak.

Efajta kultusz különben, sehol a világon nincs. Ellenkezőleg. A nyugat egyes országaiban bizonyos lenézés kíséri a jövevény szerény lépteit. Különösen, ha olyan országból érkezik, melynek pénzegysége nem tartozik a nemzetközi valutatőzsdék primadonnaértékei közé. Magyarán: a gyengébb valutájú idegennel a kutya se törődik odakint. Nem szólván arról, hogy drága pénzzel kell megfizetni sok mindent, amit itt kézséggel és ingyen nyújtunk.

Tehát: több jogos rátartiságot, valamivel nagyobb adag önérzetet az idegenforgalomban; — ezt kívánja nemcsak a nemzeti büszkeség, de a kommerciális megfontolás.

KISPAJTÁS A KOCSIÚTON

Ne csodálkozz nyájas olvasó, ha most bocsánatot kérek tőled, megfogom a kezedet és kivezetlek az utcára.

Nézd ezt a sok pulyát! Hat, öt négy sőt három éves csöppségek. Én rég nézegetem őket, fel-felijedezve amint egyik-másikuk az utolsó tizedminutumban siklik ki a kocsin, nehéz teherautók, csikorgó villamosok, tántorgó szekerek fenyegetéséből. Egy rebbenés s vége! A gördülő halál menten elkapja.

Közben ámulok, milyen hidegen hagyják efajta látványok embertársaimat. A megszokás szemfedője borul az egészre. De te próbálj velem, szóra-

kozottság nélkül, fogyelmesen szemlélni, mindjárt érzed, amint végigszalad a hideg a lelkeden.

Gyerekek! Nem is elhagyott, rongyos gyerekek. Csinosan felöltöztette őket, meleg kabátba, cipőcskébe csomagolta a szülői gond, még kendő is csavarodik a nyakacskájuk körül. Csak arra nem futott a belátásból, hogy a kocsiútnál valamivel alkalmasabb napközi otthont találjon ki szegénykéknak. Figyeld csak. Az egyik karikát kerget a síneken, még hozzá a száguldó villamos előtt, a másik labdával cselekszi ugyanazt az autók között. Kergetőznek, veszekszenek a kocsiúton. Mindig ott. A járda nem elég érdekes nekik. Oda csak félreállnak egy-egy átvonuló hullám előtt, azután hajrá, megint ki a porondra! A kocsiútra.

Nézd ezeket a butácska verébéleteket s ismerd el, hogy valami forgalmi-karszalagos jótündér óvja őket. Nem lehet ez másként. Hisz az esetek kilencvenkilenc százalékában csakugyan sikerül baj nélkül elugraniok. A hátralévő egy százalékról viszont ne beszéljünk. Erről bővebbet az újság »Gyermekek gázolt az autók« című tudósításaiban.

Ugyan mit gondolsz, miért nézi mindezt tétlenül a milicista? Miért nem avatkozik be? Megmodom. Azért mert úgyis hiába tenné. Megint csak összeverődnének, mint a szétriasztott verébhad. Azért mert egyéb dolga van. Mert nincs rá utasítása s mert megszokta a cikázó apróságokat. A milicistától itt nincs mit várni.

Menjünk tovább. Mit gondolsz, ki fiai, leánykái tulajdonképpen ezek a serdületlenek? Úgy van, ezt igazán nem nehéz kitalálni. Dolgózó emberek gyerekei; szüleik egész nap távol vannak s nincs módjukban felügyelni. Mit mondasz? Hogy mindez énnélfogva elkerülhetetlen rossz? Szó sincs róla. Rossz, de korántsem elkerülhetetlen. A szülő elfoglaltsága nem mentéség. Illerve: legfeljebb magának a szülőnek menetsége. Csakhogy mi is itt vagyunk ám, kedves olvasó! Én, te ő, mindnyájan, az egész familia, akit úgy hívnak: társadalom. Azaz, dehogyan is vagyunk itt! Ha itt lennénk, most nem beszélgetnénk ilyesmiről mi ketten. Régesrég megtisztítottuk volna az utcát a gyerektől és a gyereket az utcától. Az utcának tudniillik nemcsak testi, hanem lelki veszélygócái is vannak. De erről most ne essék szó.

Rendben van. A szülő nem hibás. De hiszed-e te, hogy a mi társadalmunk, elfoglalt szülők gyerekének nem talált ki biztonságosabb menedéket a kocsiútnál? Nevetséges feltevés úgy-e? Hiszen itt vannak a cseppet se túlszűfolt ovodák, napközi-otthonok, foglalkoztatók, játszóterek. Itt van a gyermekvédelem egész apparátusa. Tessék? Hogy nyitott kapukat döngetek? Hogy ilyesmire felesleges felhívni a figyelmet, mert a gyermekvédelem résen van? S hogy mindaz ami a gyerekek épségének óvása, foglalkoztatása és lelki higiéniaja terén megvalósítandó volt, megvalósult vagy a megvalósulás útján halad?

Lehet. Elméletben lehet. Az utcán nem. Az utca egyelőre tele van szőke és barna, síró és nevető, maszatos és kevésbé maszatos kispajtással. Azt hiszik szegények, játszanak. Az ám! Játszanak, de az életükkel!

Pedig — s ebben ugy-e egyetértünk, kedves olvasó — ez az élet a mi — jövőnk. Arra való, hogy egykor gépkocsit építsen és élvezzen, nem pedig, hogy — elvérezzen alatta.

PÁRIS PAPÍRBÓL

Tulajdonképen minden idegen város régi ismerős. Könyvolvasó ember, ha szobájából se mozdul ki, elviszik a könyvek gyorsvonatai Róma ódon pompája közé épp úgy, mint Barcelóna buja ege alá, London arisztokratikus forgásába csak úgy, mint Páris verssorokat dübörgő aszfaltjára. Hány olvasmány, élmény fűződik különösen Párishoz! S milyen makulátlan, milyen hibátlan ez a papíros-Páris. A valóság, amelynek salakja is van: a kiábrándulás, mindig mögötte marad. Amikor az ember a maga lábán áll meg a Concorde-tér sarkán, akármilyen lenyűgöző látvány, mindig hátrányosan üt el a bennünk élő Concorde-tól; tüzei a kormos estében halványabbak azoknál, amelyeket fantáziánk gyújtott szökőkútja körül.

A valóság itt kontár, a képzelet — művész. Közel lépsz, egész közel az ezerszer megénekelte Diadalív köcsipkéihez s látod: koromkupacok ülnek a domborműveken, a boltív méltóságos hajlatát omladozó malterdarabok éktelenítik. Mennyivel szebb, féhérebb, hibátlanabb, halhatatlanabb és romolhatatlanabb a te régi, sohasem látott, csak emléked sejtjeiben sejlő építménye. A kedves, régi könyvek Diadalíve, mely nem málló kőből, hanem fantáziából épült.

Ezzel a valóságadta törpüléssel számolni kell, mielőtt barmit megnézel. Valósággal békét kell teremtened bensődben. Megegyezéses tékét az irodalmi élmény s a látvány között.

Így, kompromisszumok kerülőin át, kezdődik az ismerkedés a legcsillogóbbá idealizált várossal: Párisal is. De rövidesen ráésszél az ember, hogy az igazságnak is van színsora, a zsugorodásnak varázsa, a koromnak költészete. S igazán eljutni oda, ahova eddig könyvek kerítései mögül bámészkodtunk, hatalmas előny mégis! Mert itt van az — ember. Az embert csak kicsinyítheti a könyv. Szemébe nézni, életében olvasni csak akkor birsz, ha melléje telepszel, megszólítod, az írói ábrázolás csillagtavolságából a csengő hang talajára csalogatod.

Az ember mégsem könyvélmény. S ha valaki, embert ismerni indul útnak, könnyen kiheveri a kövek hálátlanságát.

Lám, hány fordulatot szóttek már a párisi háztömbök köré. Mégis csak az az igazi, amit magad veszel észre. Talán száz helyszíni leírást is olvastam például a párisi mulatónegyed: a Montmartre mastix-szagú, fülledt éjszakáiról. S mégis, mennyivel feledhetetlenebb a jelenetek, melyeket magam fedeztem fel. Ki rögzítette meg nekem Páris írói közül például a repülő-razziát, amibe véletlenül cseppentem. Soha könyvből meg nem ismerhettem a szegény, tarkaruhás utcalány kétségbeesésbe hervadó mosolyát, akit sok-sok társnőjével, előttem lökdöstek a rendőrautók sötétségébe fehér-gumibotos-márványarcú policajok.

Novella

Lassú íveléssel már nyugat felé ereszkedett a nap. Akár egy éjjeli szállásra megtérő madár. Kilőtt sugarai még szikrázva vágódtak az alant folydogáló vízbe. A gyártelep északi villasora azonban már árnyékba borult.

A legszélső villa előtt egy alacsony, sovány, idősebb ember állt meg. Cipője sarka félretaposott volt, barna ruhája, kalapja kifakult, kilátszó haja penészeszöld.

A jövevény néhányszor elsétált a villa előtt, azután megállt a rácsos kapu közelében, s a magasraeresztett bokrok közt benézett.

A terraszon, fehér vesszőből font asztalka mellett, ugyanoly fonatú karosszékben, egy nyulánk fiatalasszony üldögélt könnyű, világos ruhában. Karcsú ujjai közt füstölgő cigarettát tartott és könyvet olvasott. Könnyesen csillogó melegbarna szeme fölött széles, egyenes tusvonalként húzódott szemöldöke, érdekes kifejezést adva arcának.

A fiatalasszony félig háttal ült a kerítés felé, de mivel megérezte, hogy valaki nézi, föltekintett. S szeme szinte ösztönösen fordult a bokrok felé, melyek mögött meghúzódva, ott állt az idegen ember. Mit akarhat vajon? Mert a jövevény, látva, hogy a nő észerevette, megmozdult és tovább indult. Később azonban, mint aki nem tud belenyugodni, visszatért, s megállva a sövény sarkán, újra benézett.

A fiatalasszony ismét megérezte, hogy ott van, s most már nyugtalanokodva szólt be odabenn dolgozó urához:

— Ugyan gyere ki, Péter! Valami furcsa ember ólálkodik a kerítés előtt. Jó volna, ha utánanéznél.

Hívására egy magas, barnahajú, boltozatoshomlokú férfi lépett ki. Talán tíz-tizenkét évvel lehetett idősebb a fiatalasszonynál, aki alig lehetett több tizenkilencnél.

— Hol van drágám? — kérdezte gyöngéden, s nagy kiálló, értelmes, fekete szemével végigpásztázta a kerítés mentét.

— Előbb ott láttam a sövény sarkán — válaszolta felesége, végigsímítva dús, bodros, fekete haján. — De biztosan észrevett bennünket és elhúzódott. Ha kimennél, ott találnád a közelben.

— Kimegyek és megnézem — felelte férje megnyugtatóan.

S kiérve, valóban meglátta. Visszatérőben, lassú léptekkel közeledett. Odaérve, udvarias „Jó napot!”-tal megemelte kalapját.

Péter visszaköszönt és megállította.

— Hallom a feleségetől, hogy előbb itt járt, és többször benézett. Talán keresett valakit?

— Nem, senkit — válaszolta nyugodtan az öregember. — Csak a városban jártam, s gondoltam, hogy kiballagok még egyszer és széjjelnézek. Mert évekkal előbb itt kezdtem. Amikor a régi villanytelepet építették. Főszereelő voltam itt akkor — tette hozzá. — Az országban ugyanis alig volt még villanymérnök. Itt laktam a családommal, ebben a házban — mondta elnézve.

— Szóval azért állt meg a kerítésnél — jegyezte meg Péter. — De ha már itt van, jöjjön be és pihenjen meg — hívta a kölcsönös bemutatkozás után.

— Köszönöm. Ugyis szándékomban volt, hogy engedélyt kérek. Hogy bemehessek és szétnézhessek. Mert azután már ugysem jövök erre.

— Tessék — bocsátotta előre Péter.

— Vendéget hoztam — mondta a terrasra lépve, várakozóan reájuk tekintő feleségének. — E ház első lakóját s a villanytelep első szakemberét, Palócz Lászlót.

A fiatalasszony kezét nyújtotta.

— Tessék helyet foglalni? — mondta kedvesen.

S amikor az öregember leült, feléje fordulva, csengő hangon folytatta:

Nem tudom, említette-e az uram, hogy ő is villanyszakos?

— Ne.

— Nos, hát ő vezeti, mint mérnök, az újonnan épülő villanytelep felszerelését.

— Nem tudtam. A városban csak annyit hallottam, hogy új villanytelep épül.

— Mert a jövőben az egész járást el akarjuk látni árammal — szolt közbe magyarázóan Péter. — Tizennégy községet, összes gépeivel, ipartelepeivel, hogy ezentúl sose legyen többé áramhiány miatt fönnakadás.

— Akkor csak éppen villanyvilágítást akartunk. Szabadulni a bűzös és piszkos petróleumtól. Akkor ez is nagy dolog volt! Noha csak egy községet érdekelt. Ma: semmi!

— Ne bocsúlje le, kérem. A maga idejében mégis úttörés volt — kelt védelmére Péter a régi villanytelepnek. — A műszaki kulturának mégis csak egy fontos állomása. Ez az edisoni fény esztendők

telein át hány emberhajlékot tett világossá, hány lelket szabadított meg a nyomasztó sötétségtől.

— Látja, milyen különös útjai vannak a véletlennek — szól kezét ölében összetéve a fiatalasszony. — Két ember találkozik, aki azelőtt hírét se hallotta egymásnak. Egyik, aki az alapot rakta le, a másik, aki ugyanazt lebontja, hogy újat, nagyobbat építsen reá. S egyik is, másik is, ugyanabban a házban kezdi el életét. Hát nem különös?

— De mennyire! Csakhogy ez a ház nem olyan, mint akkor volt. Nemcsak terraszt építettek hozzá, hanem ablakait is kiszélesítették. Most talán szebb, de nekünk akkor az volt a szép, mert új volt, első igazi otthonunk. Nekem az él emlékezetemben, annak nyomait keresem, abból akarok valamit magammal vinni, mielőtt elmennék.

— Miért, hová akar elmenni? — kérdezte előrehajolva a fiatalasszony.

— Férjnél levő leányomhoz, az Egyesült Államokba. Mert itt senkim, magamra maradtam. Belefáradtam a sehová-se-tartozásba.

— S nem esik nehezeére elmennie? — érdeklődött tovább a fiatalasszony.

— Hát bizony nem könnyű itt hagyni mindent, egy életet ...

— S ha mégis itt maradna ...

— Nem kellek én már senkinek. Egy öregember ... Hogy udvariasságból leültessenek, ha ellátogatok valakihez, s hallgassam megszokott kérdéseiket? Közben pedig érzem, hogy terhükre vagyok? Akkor inkább el se megyek. Kávéházban talán még elüldögélnék. De napról-napra ... Beleúnnák.

Elgondolkozott, majd folytatta:

— Igen, amíg még vártam valamit. Hírt, levelet, hogy a postakihordó egyszer majd hozzám is bekopogtat, s borítékot lobogtatva, nevemet szólítja. Hogy végre hírt kapok a fiamtól. Oroszországból vagy máshonnan. Vagy valakivel küldött üzenetét ... Ez tartott vissza, hogy kimenjek. De most már nem várok semmit. A postás úgysem nyitja rám az ajtót. Más sem. Legfeljebb a házigazdám. Kikoptam az életből.

— Azt mondják, ily korban nehéz odakünn megszokni — szól közbe, állat öklére támasztva Péter.

— Tudom. Többen is írták. Csak még egyszer idehaza lehetnének! Egyik ismerősöm pedig: Csak még egyszer hallhatnám tavasszal a békákat kuruttyolni! Lelkük megfullad a nagyváros magasfalú, levegőtlen körnetében. Idegen, megszokhatatlan nekik az örökké hajszás, loholó élet. Az én lányom azonban vidéken lakik. Ott mégis elviselhetőbb lesz. Habár az új haza már sohasem lehet az öregember-

nek a régi. A régi, az elhagyott — emlékeivel, halottaival, temetőjével. Temetőjével, melyre dehogyis gondoltunk fiatalon.

— Leánya családjában talán mégis megnyugvást talál — jegyezte meg a fiatalasszony. — Különösen, ha unokái is vannak.

— Vannak — válaszolta az öregember. — Három is. De azt hiszem, tolmácsra lesz szükségem, hogy megérthessük egymást. Mert odahaza angolul beszélnek. Vőm t. i. angol. Lehet, hogy öreg fejfel nekem kell beállni tanítványnak. Hacsak nem akarok ott is fölösleges lenni. Már pedig nem akarok. Mert kell, hogy az ember valakihez tartozzék. Kihez, ha nem unokáihoz elsősorban?

— De most már nem zavarom önöket — állt föl. — Nekem is indulnom kell, ha a vonatot el akarom érní. Csak szeretnék még benézni a régi szobákba, ahol családommal éltem, ha megengedik. Talán nem találják furcsának a kérésemet.

— Dehogyis! — nyugtatták meg. S udvariasan előretessékelték.

Az öregember belépett, s időnként megállva és körültekintve, végighaladt az egymásbanyúló és délnyugatra néző három helyiségen.

— Itt tartózkodtunk a legtöbbet — magyarázta, mikor a középsőbe értek, mert úgy érezte, mondania kell valamit. — Ez volt nap-pali és estéli szobánk. A legmelegebb, legvilágosabb, legotthonosabb.

— S ez a kis szoba volt a fiamé — folytatta, belépve a harmadikba. — Azután, hogy megszületett a kislányunk, ezt rendeztük be neki. Fehér szobának hívtuk, mert minden fehér volt benne. A bútorok, a függönyök, a csipketakaró. A falak is halványzöldek. Fiam szerette a világos színeket és a napfényt. A alkonyattájt többször ide állt az ablakhoz, s szótlánul nézte, mint nyugszik le a nap. Kévszbeszédű, magabazárkózott gyerek volt.

Most is lemenőben van a nap — gondolta az ablakhoz lépve. — És ő utoljára látja onnan, ahonnan fia nézte valamikor. Utoljára, mielőtt végkép itt hagyná a tájat, hogy egy idegen világba költöz-zék. Azokhoz, akik hozzátartoznak. Ha ugyan valóban hozzátartoz-nak. S nemcsak őbenne él ez az érzés egyoldalúan. Mert várhatja-e vajon unokáitól, akiknek ő végre is csak „egy idegen bácsi?” Külö-nösen, ha a beszéd se tudja feloldani ezt az idegenséget, s őket egy-máshoz melegíteni. A beszéd, mely annyi mindent közelebb hoz és kiegyenlít.

Néhány pillanatig hallgatagon nézett a messzeségbe. Mint aki élete lealkonyuló napjától búcsúzkodik. Majd erőt véve megindult-ságán, a házaspár felé fordult:

— Köszönöm, hogy olyan kedvesek voltak hozzám, s teljesítet-ték szokatlan kérésemet.

— Szóra se érdemes — háraitotta el a köszönetet a fiatalasszony.

Az öregember azután kifelé indult. Odakünn még egyszer körülnézett, és kezet nyújtva, elbúcsúzott.

A fiatalasszony, a terraszon állva, tekintetével a kerítés sarkáig kísértte. Akkor fölvetette szép, könnyes csillogó, fekete szemét, s odafordult mellette cigarettázó, majd fejfelé magasabb urához:

— Hát nem szomorú, Péter, ennek az embernek a sorsa? Ilyen lesz, ha megöregszünk, a miénk is. Mi is majd koldulni megyünk egy kis szeretetért.

Férje a hamutartóba törte cigarettáját, s csak azután válaszolt.

— Nem tudom, drágám, miért foglalkozol ily távoleső dolgokkal. Hol van még tőlünk az öregség? Szükségtelen hát, hogy oly gondolatokkal emésszed magadat. Különbén is, azt hiszed, hogy öregségére mindenki így magára marad? — Nyugodj meg — karolta át gyöngéden.

— Emlékszel-e — folytatta hozzáhajolva — mikor tavasz elején a bácsidat temették? Hogy sírtál a többiekkel! S mégis, mikor megjött értünk a gyári autó, mily fölszabadultan ültél bele, hogy nem kell tovább ott maradnod a gyászházban, hanem haza mehetsz, haza, vissza az életbe! S mikor az ülésen magamhoz vontalak, mert azt mondtad, fázol, hogy zargattad, röpítetted volna az autót, csakhogy minél messzebbre kerüljél a haláltól! — Vagy amikor haza értünk, s te ledobva kesztyűt, kalapot, kabátot, az összes kapcsolókat fölkatintottad, hogy fény árássa el lakásunkat. S utána, holott három órával előbb még sírtál, mily gyermekes-boldogan kiáltottad felém: „Ó, csakhogy újra itthon vagyunk, Péter!” — Emlékszel-e még?

— Emlékszem — válaszolta hozzásimulva a fiatalasszony.

— Nos hát, akkor ne foglalkozz ily elsomorító gondolatokkal, hanem légy újra vidám, hisz nekünk csak most kezdődik az élet.

(Tanulmány)

„— Életemben sok besúgót ismertem — szólalt meg lassan és gondolataival mintegy a távolban időzve. — Ismertem néhányat, akik ezt „a lelkiismeretünkkel” „a meggyőződésünkkel”, „a világnézetünkkel” igazolták! És általában: van-e a világon olyan dolog vagy cselekedet, melyet ne lehetne megokolni vagy igazolni az úgynevezett „világnézet” sőt „lelkiismeret” alapján? Látjuk, hogy az igazhítűek „a lelkiismeret” nevében követelték a Megváltó fejét s aztán ugyanennek „a lelkiismeretnek” nevében hány fej hullott, hogy a Megváltó feje megbosszultassék? És így mindenkinek tiszta „a lelkiismerete” s ez a legfontosabb... „Az én lelkiismeretem tiszta”, mondta három nap előtt Blitvában egy hóhér az elítéltnék és felakasztotta. És hogy „hogyan” akasztotta fel, ennek a leírását olvastuk az ujságban! És aki ezt megírta, annak is tiszta maradt a lelkiismerete... Furcsa! És a besugók ép ilyen „nyugodt lelkiismerettel” gondolnak az áldozataikra.”

Kriezsa: Bankett Blitvában

A dolgok valóságos menetébe önkényes caesurával hasítunk bele, amikor bármily eseményt kezdetnek vagy végnek minősítünk. Minden kezdet más kezdetek és végek végtelenbe vesző hosszú sorának leszármazottja. Az isten nem „kezdetben teremti a mennyet és a földet”, mint ahogy a Biblia első mondatában áll, mert a Biblia logikájával is „kezdetben” az isten volt, s tehát az a „kezdet” is már csak folytatás. Nincs kezdet és nincs vég, hanem csak folytatás van.

Ha tehát a blitvai banketről azt kell mondani, hogy az író nem fejezte be, az egyrészt szöszerint igaz, de csak „egyrészt”. A Bankett fabuláját lekezekíteni, ez, mai perspektívából, voltaképp a Bankett panorámájának a megcsonkítását jelentette volna.

Van irodalom, melyben igazában nincs másról szó mint irodalomról, de ami a világszerte leírt szavak megszámlálhatatlan milliárdjaiból élő maradt, az ép azok az irodalmi művek, melyekben van valami, ami nem irodalom, valami, ami olyan félelmesen igaz, mint a sár, a vér, a halálhörgés, az esztelenre és rémületesre rárémülődő szegény emberi szem, egyszóval melyekben van valami, ami szenvedélyes vallomás, tehát tanulvállomás is. S mint maga az egyéni élet, úgy a mű is, amibe ez az egyéni élet transzsubstanciálódott, csak a tartós és szakadatlan nagy folytatás és folytatódás egy-egy momentumára, minden kezdet máshonnan nézve vég is és minden vég mindig valami másnak a kezdete. Csak folytatás.

És semmi más?

Nem, azért mégse szükségképpen semmi más. Lehet, van mégis eredeti újat, kezdetet jelentő emberi cselekedet. Akkor jön létre, amikor automatikusan egymásra következő kezdetek beláthatatlan hosszú sorából, az események időtlen, vak és embertelen sodró folyamatából a látó, a magára eszmélő ember a maga erkölcsi és szellemi erejénél fogva emberi konzekvenciákat képes levonni.

Emberi konzekvenciákat levonni — ez meglehetősen egyszerűen hangzik, valósággal magától értetődően és nem látszik olyan feladatnak, mely különös szellemi és erkölcsi erőfeszítést igényelne. Hiszen ez az, amit jól vagy rosszul, de többé kevésbé minden középiskolai vagy egyetemi tanár a maga történelemről szóló előadásában nap nap után megtesz; akár teleológusan, akár „marxista módszerrel”, de mindenről „megmagyarázza”, hogy miért történt úgy, ahogy történt. Az, hogy úgy történt valami, ahogy történt, a professzor számára már magában is bizonyíték, hogy adott körülmények között nem is történhetett másképen. S a professzorok szerint ennél fogva minden okunk megvan, hogy meg legyünk elégedve legalább is magunkkal, akiknek sikerült ilyen okosan és világosan és meggyőzően kimutatnunk az összefüggéseket az elmúlt és jelen események bonyolult és szinte áttekinthetetlenül zűrzavarosnak látszó, összegubancolt tömkelegéből.

Az efajta „emberi konzekvenciák” efajta levonása valóban könnyű. Nem kell hozzá más mint a viharos történelemnek az a partról illetve katedráról való nyugodt, epikus szemlélete, melyről a tragikus művészetről szólva Schiller igen találóan állapította meg, hogy „*alle erzählende Formen machen das Gegenwärtige zum Vergangenen*” hozzáfűzte azt is, ami megdöbbentően világítja meg, hogy milyen természetű emberi konzekvencia milyen erkölcsi és szellemi küzdelem az, melyről itt szó van: „*alle dramatische Formen machen das Vergangene gegenwärtig*.”*

Ez az. Ha drámaiság fogalmát nem redukáljuk pusztán irodalomra és irodalmi műfajra, hanem mint életformát fogjuk fel, mint az események átélésének bizonyos módját, akkor az események drámai átélési módja azt jelenti, hogy az ember a jelent *jelenlévőként*, nem epikusan, nem szemléelőként, nem „objektíven”, hanem a saját személyes jeleneként, a saját személyes existenciális drámájaként éli át. S mennél intenzívebb az embernek a valósághoz való illetén viszonya, annál inkább válik számára lehetetlenné a szenvtelen néző magatartása. Annyira intenzíven a jelenben él, hogy az is ami objektíve elmúlt, neki jelenné válik, amennyiben még a múlt is neki a jelenről, az ő személyes ügyéről fog beszélni.

„Dácia, Trákia, Illyria, Scythia, Sarmatia, Mongolia, Hunnia, Blitvánia, századokon át mindig egy és ugyanaz a látvány: vizek, szennyesek és sűrűk akár a rántott leves, parasztok durva vászon gatyában, mezitlábások, borzasok, szakállasak, kísértetiesek, iszonyatos parasztok, kunyhók vályogból, sárból, sásból, folynak a folyók, folyik az Iszter, folyik a Blitva, folyik az Ilmenga, folyik a Blatva vize, folynak mindezek a töméntelen sáros vizek, a vizek békés csendes tükrén nem látszik, hogy folynak és mégis folydogálnak állhatatosan és szüntelen, és itt most ezek között a paraszttömegek között Barutanszki Krisztián ezredet hordozzák körül, mint ahogy tegnap aranyhordágyon az isteni Augusztust vitték...”

Fent, az egykori zongoratanárnő, a süket özvegy Gallenné lakásának egy szobájában, ahová az orgyilkosok elől Olaf Knutson rejtette el, ezen az ő rejtkehelyén doktor Nielsen *így* olvassa Tacitust. „Hogy rendbeszedje magát, hogy felülkerekedjék a maga nyugtalanságán”, azért veszi elő a hajdani dolgokról szóló könyvet s egész délután azt lapozgatva nem sikerül neki „rendbeszednie magát és felülkerekednie a maga nyugtalanságán”.

Ez az, ami a kispolgárt lényegesen megkülönbözteti a Nielsen-féle embertől. A Nielsen-féle ember dramatikusan él benne a jelenben, nála a fantázia nem a feledésnek, nem a magától, nem a jelentől való szabadulásnak, nem az elszórakozásnak, hanem ép ellenkezőleg az önmaga és a jelen valósága még

* „minden elbeszélő forma a jelent multtá teszi, minden dramatikus forma a multat jelenné változtatja”

intenzívebb átélésének, a szellemi koncentrációnak az eszközevé válik. Mert így olvasva mit olvas ki Niels Nielsen a hajdani történetíró hajdani dolgokról szóló könyvéből? A jelent, a makacsul jelenvaló jelent.

„Gyujtogatók fosztogatják Ostiát és Rómát... A vizek világoskék szintje összefolyik az ég zöldes vízfényével, miközben a délvidéki reggel ragyogásában játszadoznak rajtuk a nap sugarai. Meleg tavaszidő. Görögországból hajók érkeztek megrakodva fűgével, olajjal, datolyával, beszózott halakkal és jó kis-ázsiai gyapjú terhével... E szűk római utcákon pedig valami véres pogrom viharzik. Megint fellázította a légiókat valamelyik ceszarmániás őrmester, aki a zsoldosoknak szabad fosztogatást s az ő többi altiszt bajtársainak tábornoki rangot ígért... A centuriók brigadérosok, a brigadérosok képviselők, a tábornokok nyugdíjra jogosult szenátorok lesznek, valaki pedig egy utcasarkon a rabszolgák egyik büdös falkája előtt azt ugatja, hogy a rabszolga is épügy ember, mint a patricius! És most? Most egy ilyen ceszarmániás úriember végigszáguld Európában mint valami vaddisznó, napfényben, olajfak árnyékában, szőlőskerteken és sétányokon keresztül, csobogó szökőkutak mentén, melyek felett kék ég boltozódik, egy ilyen centurió mint valami őrült, üvöltésbe fog, ma itt üvölt Blitvában, ő készlet békés embereket arra, hogy az asztalterítőjük alatt pisztolyt rejtgessenek, megvesztegeti a ringyókat, hogy beárulják a szétretőiket, betör a polgárok lakásaiba és nem hallatszik más, mint az ő brigád-jainak a menetelése...”

Emberi konzekvenciát vonni le az események folyamatából: ehhez az kell, hogy az ember erkölcsi és szellemi erejéből fusson a *szembeszállásra* az események folyamatával szemben. Ez a *szembeszállás* sose lehet pusztán elméleti, hanem amennyiben csakugyan *szembeszállás*, akkor egy az ember egész lelki magatartásában és gyakorlatilag is kifejezésre jutó konzekvencia.

Szembeszállni az események folyamatával: a *szembeszállás* csak akkor *szembeszállás* vagyis csak akkor az élő emberség erkölcsi és szellemi erejének a megnyilvánulása, ha az aki *szembeszáll*, benne van, benne marad az események sodrában, bennük él és mégis képes a vak és automatikus folyamatot, mint ilyet láthatóvá, az emberi öntudat objektumává tenni, miközben a hullámok neki magának is minden pillanatban szennyes és véresen csaphatnak össze a feje felett.

Emberi konzekvenciával *szembeszállni* az embertelen események folyamatából *automatikusan* adódó egyre embertelenebb konzekvenciákkal és kitarítani ép az *embertelen* eseményekkel való személyes dramatikus összeütközések élményei során megérlelődött *emberi* konzekvencia mellett — magának annak, hogy az ember egyáltalán eljuthasson egy emberi konzekvenciához nélkülözhetetlen előfeltétele, hogy az ember a tapasztalható valóság, a mindennapi „történelmi-politikai” gyakorlat minden ellenkező irányu szuggesztiójával dacolva felfedezze az embert, mint értéket és mint minden állítólagos magasabb, szent és legszentebb érdeknek és értéknek egyetlen és legfőbb s legmegbízhatóbb kritikusi mértékét.

„Hát jó, felebarátain, de vajjon csakugyan vészett kutyák vagyunk-e és meddig fogjuk még tépni a mi tulajdon hasunkat és miért?”

A blitvai bankettnek ez az *ouverture*-je, ez az „egyszerű és természetes” kérdés, melyet „felvetni soha senkinek se jutott még eszébe” mindaddig, míg csak Niels Nielsen egyszer mégis csak fel nem vetette — ez az egyszerű és természetes kérdés az adott körülmények között több mint „illetlen”. Ez a kérdés már magában minden Blitvák valamennyi szentségeivel szemben szent-ségtörő káromlás. Ez a kérdés hőskökké avatott kérkedő hóhéroknak világában, egy olyan világ élményéből és egy olyan világban hangzik fel, mely ép azokat sorolja a *vészett kutyák* közé, akik „egyszerű és természetes” kérdésekre eszmélnék a mítosz glóriájában tiündöklő történelmi kannibalizmussal szemben.

Már Sokrates tudta, hogy kérdéseket vetni fel a megszentelt embertelen feleletekre épült világban annál inkább szentségtörő azaz következetesen emberi magatartás, mennél inkább egyénnek közvetlenül a konkrét emberi egyénhez intézett kérdései. A mítosz blitvai perspektívájából az egyszerű és természetes kérdések, mint általában minden ironia és szatíra a kihívó tiszteletlenségnek a megnyilatkozása. És valóban úgy is van. Ami azonban a mítosz blitvai perspektívájából nem látható: a hagyományoktól megszentelt ideálokat ócsárló féktelenül túláradó tiszteletlenség, ez a sokrateszi tiszteletlenség maga csak egy komoly, mélyen gyökerező buzgó respektusnak, az ember, az ember élete és az ember posztulált értéke iránt táplált tiszteletnek a megnyilvánulása.

Érték? Az ember és az emberi élet, mint érték? Barutanszki ezredes nemcsak Blitva, hanem minden kis és nagy birodalom mult, régmult és jelen történelmét tanulmányozhatja a maga nézete igazsága mellett, a nézet mellett, melyet ő ugyan meglehetősen brutális módon fogalmazott meg, de semmivel se brutálisabban, mint amilyen brutális maga a világ eddigi tényleges politikai gyakorlatának a módja. Barutanszkit felháborítja a moralisták:

„Mintha egy ember halála több volna mint egy közönséges, teljesen értéktelen gyufaszál eloltása? Eloltani egy szál gyufát, vajjon mért járna ez személyes erkölcsi felelősséggel?”

Hogy az ember és az emberi élet, mégis érték, ez egy az egész eddigi történelem tanulságával dacoló, az egész eddigi történelem menetének ellenére levont emberi konzekvencia. Nemcsak a történelem, mely voltaképp századokon és évezredekken keresztül morális szempontból csak a kannibalizmus módszereit variálja, de a természet se bánik az emberrel úgy, hogy abból az emberi életnek valami különös értékességére lehetne következtetni. Az ember és az egyes emberi élet értékének a fogalma csakis az ember öntudatának, csak az ember szociális, erkölcsi és esztétikai alkotó erejének, „a poétikus” emberi erőnek a műve. Embert önkény intronizálni az embert mint értéket és mint az értéknek legfőbb realitását, mint mindennek értékmérőjét és értékadóját. Lemondani azonban erről az önkényről egyet jelent az életről, mint emberi, mint emberhez méltó életről való lemondással, egyet jelent azzal, hogy az ember bele akar nyugodni nem az értékek devalvációjába, hanem ennél is rosszabbba: egy életbe, melyben az ember és az emberi élet értékével együtt összeomlik az erkölcsi és esztétikai értékeknek nemcsak objektív, de még az öntudathéli, a pusztán posztulált szellemi realitása is. Az értékeknek ez az öntudathéli úgynevezett szellemi realitása egyébként illuzórikus realitás, pusztán fikció, vértelen fantazmagória akkor, ha az ember „beéri” az értékeknek ezzel pusztán öntudathéli realitásával vagyis ha az ember beéri azzal, hogy az ő öntudatában is ez csak afféle henye és meddő feltevés, de nem szellemi valóság. Mert szellemileg is csak az valóság, mely nem akar és még ha akarna is, akkor se tud megbékélni azzal, hogy csak „szellemi” valóság maradjon.

A „Bankett Blitvában” költemény az emberről, aki nem tudja és nem akarja különválasztani sorsát az ember ideájának sorsától, de az idea a blitvai bankettben nem az időtlen plátói álomvilág időtlen és tökéletes igazságát, hanem ép a plátói álomvilág radikális tagadását, a tapasztalható ember e tapasztalati világával és világaért való szenvedélyes küzdelem termékét és egyben magának ennek a küzdelemnek a hajtóerejét jelenti.

Plátó rendszerében nem az emberi élet és az emberi harcok termik a szellemi valóságot, hanem van egy messze a tapasztalható élet felett ragyogó mozdulatlanban boltozódó szellemi valóság s nem a földi életben, hanem csak ott kereshető és lelhető meg az élet és gondolat, minden érték próbaköve. Plátó rendszerében kezdve a tapasztalható földi asztaltól a tapasztalható földi igazságig és szépségig, minden csak tökéletlen és többé-kevésbé torz árnyéka

a dolgok és gondolatok egy másik, érzékfölötti világban sugárzó ösképeinek, s mindaz, ami e földi életben tapasztalható, az az igazi szellemi életet élő ember számára csak inger és ösztökélés, hogy emlékezzék az ideák tökéletes világára, afféle figyelmeztetés, hogy fölfelé fordítsa tekintetét s hogy öntudatával ne ebben, hanem a másik, a tökéletes világban, a makulátlan ideák fényében éljen. A platói koncepció szerint minden azon múlik, hogy az ember értéket adjon s neki magának kell értéket adnia a maga személyiségének, de értelmet és értéket csak az ideák megismerésében és megismerése által adhat.

A blitvai bankett nemcsak a konkluzióiban, hanem már magában a kérdésfeltevésében is intranzigensen, sőt vehemensen antiplatonikus. Nem mintha a blitvai bankett költője kétségbevonná a megismerés értékét. Amit kétségbevon, amit tagad az a megismerés transcendens eredete és az, hogy az öntudat magában és magának autarchikus külön birodalmat, értékek külön birodalmát fedezheti fel vagy alapíthatja meg. Az emberi megismerés realizálódásának a kérdése: ez az ő értékproblémája. Mit ér s mit ér el az igazság, mit ér s mit ér el a szó, mit ér s mit ér el a szépség — vagyis mit ér s mit érhet el az ember, aki képtelen másképp élni mint a hitben vagy legalább is a vágyban, hogy az ember s az emberi élet értéke öntudatának kifejezésre kell jutnia, realizálódnia kell és pedig nem „kiválasztottak” öntudatában, hanem a közönséges, a reális, a tapasztalható durva anyagi világban. Ez a kérdés.

A „Bankett Blitvában” nem volna a XX. századbéli emberről szóló passziójáték — az epikus, dramatikuss, lírikus elemnek és a szatirikus burleszk motívumoknak a középkori passziójátékokat is jellemző egymásmellettiiségével és szervezetszerűségével — ha a költő az emberi ember és az emberi élet értékének ősi nagy kérdését nem állította volna bele mint kihívást, az ő korába, az ő kora adott világába s ezt nem elméletileg, hanem poétikusan, kora világát épűgy konkrét reprezentánsain, mint ahogy magát a kérdést konkrét emberi és egyéni inkarnációkon keresztül ábrázolva.

A golgotai passziójátékban minden és mindenki, az Emberfia épűgy mint Kajafás, a főpap, Júdás Iskariot és a tömeg összejátszik, mert úgy kell játszódnia a drámának, hogy „beteljük az írás” és ezért senki sincs, aki másképp cselekedhetnék e színjátékban, mint ahogy de facto cselekszik. Nem cselekedhet másképp. Kajafás, a főpap privátim talán szeretne másképp cselekedni. Legalább is minden tőle telhetőt megtesz, mikor az egybegyűlt Írástudók és Vének füle hallatára, egész tekintélyét latbavetve, de barátságosan, szépen kéri, szinte kérleli a vádlottat: „Az élő Istenre kényszerítlek tégedet, hogy mondd meg nekünk, ha te vagy-e ama Krisztus, az Istennek Fia?” A kérdés úgy van megfogalmazva, hogy kiérződik az óhaj, sőt rábeszélés, hogy kérlek, ne hozz kellemetlen helyzetbe, felelj értelmesen, okosan vagyis mondd azt, hogy dehogyan is, neked, az állam lojális polgárának és a szentegyház hú fiának eszed ágában sincs ilyesmit állítani. Kárbaveszted igyekezet. A replika rövid: „Te mondad.” És mintha csak a vádlott attól és csak attól tartana, hogy ily módon nem eléggé biztosan rohan a vesztébe, még hozzáteszi: „Sőt annakfelette mondom néktek: ez idő után meglátjátok az Embernek Fiát űlni az Istennek hatalmas jobbjára felől és eljöni az égnék felhőiben”. Ez a vádlott csak ilyen kihívóan felelhet és erre az ilyen esztelenül kihívó feleletre mi más tehet Kajafás, aki főpap, mint hogy „megszakasztja a maga ruháit” és kijelenti: „Káromlást szöla...” És mi mást mondhatnak erre a szentegyház hú fiai, az egybegyűlt Írástudók és Vének, mint amit kórusban mondanak is: „Mélto halálra!”

A blitvai bankettben, a XX. századbéli ember passziójátékában se akad senki, aki másképp cselekedhetnék, mint ahogy de facto cselekszik.

Az adott Blitvában s az adott blitvai politikában adott multjuk, eddigi útjuk és betöltött funkciójuk nemcsak Barutanszki ezredet vagy Georgist

fosztják meg attól, hogy másképp reagáljanak az eseményekre, mint ahogy valóban teszik.

Gondolataink, meggyőződéseik, az öntudatnak egy átlagosnál nagyobb világgossága, erkölcsi és esztétikai követelményeik érzékenyebbé, látóbbá — és sebeshetőbbé teszik Niels Nielsent vagy Olaf Knutson, de — ellentétben a plátói filozófiával — semmiképp se teszi őket immunissá a tapasztalati blitvai valóság lidércnyomásával szemben. Mint Barutanszki és Georgis, úgy Nielsen és Knutson is meg vannak fosztva attól, hogy „szabadoh” cselekedjenek, vagyis másképp mint ahogy végül is cselekszenek. Nemcsak Barutanszki, „a beauregardi fogoly”, fogoly az öntudat világgossága, az erkölcsi és esztétikai szenzibilitás bizonyos foka is fogollyá tesz — magányos fogollyá abban az értelemben, hogy nem engedi meg, kizárja bizonyos kompromisszumok lehetőségét és a mítikus „közhiedelemben” vagy „közvéleményben” való pihentetően közös szellemi fogságot.

Doktor Nielsen tehát ironikus csodálkozással ugyan, de teljes joggal állapíthatja meg, hogy Blitvában „mindenkinek nyugodt a lelkiismerete”. Nyugodt, úgyszólván büszkén nyugodt. Büszkén nyugodt a hóhérnak az ő hóhéri, a komandánsnak az ő komandánsi, a mítosz művészenek az ő mítikus, az egyházi tudományok doktorának az ő egyházi lelkiismerete, mindenkinek büszkén nyugodt — kivéve azt az embert, aki a lelkiismeretnek ezen az általános nyugalmán borzongva csodálkozik el, kivéve Niels Nielsent. Természetesen nemcsak Niels Nielsen a kivétel, hanem mindazok, akik az ő körébe tartoznak, mindazok, akik életüknek s az időkben egy új kezdetét akarják, akik nem tudnak, még ha akarának, akkor se tudnak megbékülni azzal, hogy az élet ne legyen más mint eszelen gyilkosságok torlóddó sorozatának eszelen folytatása és hogy az emberi embernek, az emberi igazságnak, az ember emberibb, méltó, tiszta, szép élet után való vágyának eredménye csak a réműlet, az ember megcsúfolása, a ravasz hatalmasok és botlelkű pribékek diadala és végső állomása mindig csak a régi Golgota kifogyhatatlan, egyre gazdagodó módszereiben leleményes új és új variációja legyen. Ezek nem ismerik a büszke vagy büszkén nyugodt lelkiismeretet.

Míg Roman Rajevszki önelégült, Olaf Knutson legkevésbé se elégedett magával, szégyen marja, ha az elpackázott életére gondol és az a véleménye magáról, hogy ő jellemtelen ember. Igaz, Roman Rajevszkinek van oka az önelégültségre, ő megszerezte magának amit akart és azt csinálta és csinálja, amit akart: megteremtette a blitvai Walhallával a blitvai nemzeti gondolat, az ezeréves blitvai aspirációk, a blitvai történelem, a blitvai vallásosság, a blitvai faji jelleg apothéozisát. S hogy ebben másik, dekadens és destruktív humanisták és materialisták csak a blitvai sár, a blitvai kannibalizmus és a blitvai sötétség felmagasztalását látják? Rajevszki számára ezek kicsinyes szőrszálhasogatások s azonkívül elérhetetlen fráterek, akiktől úgy se függ semmi, legkevésbé a blitvai mítosz és a blitvai mítosz művészenek a hazai és az egész világsajtóban immár jól megalapozott dicsősége.

Olaf Knutsonnak ellenben van oka rá, hogy életét elhibázottnak tartsa és magát jellemtelennek, mert ellentétben Rajevszkivel mindig lehetetlen dolgokat követelt és létezől és önnönmagától. Lehetetlen dolgokat, mint amilyen az, amit ő konfuzusan a művészi alkotás tisztaságának nevez és aztán még csodálkozni mer, hogy nem tud zöldágra vergődni. Mindennel és mindenkivel, de senkivel se elégedetlen annyira, mint önmagával. Ölnie kellene, ha már más nem tud, meg kellene ölnie Rajevszkit mint egy kutyát és ő nem tud ölni. Valósággal bujdosik a gondolat elől, hogy neki meg kellene ölnie Rajevszkit, bujdosik a gondolat elől, mert jellemtelen, mint a bibliai Jónás, aki nem akar Ninivébe menni és ott próféta lenni és Tarsisba menekül az istene elől, aki prófétának választotta ki. Knutson, akár a szintén „jellemtelen” Jónás, még

se kerüli el az ő Ninivéjét, mert Knutsonnak is van egy istene, van benne is valami, ami hatalmasabb, parancsolóbb az ő „jellemtelenségénél” és a teljes rezignáltságánál is: meg nem enyhülő utálat a hazugságnak, megvesztegethetetlen szükséglete, hogy életével a blitvai véres szennyből cselekvően vonjon le valami saját emberi konzekvenciát. S hiába akar inkább tűrni, hiába akar legfeljebb csak bizalmas beszélgetéssel könnyíteni a szíven. hiába akarja a nem-cselekvést, hiába vélte úgy, hogy megtalálta a mentő formulát az *elmulasztott*, tehát már vissza nem térő „dramatikusan világos pillanattal”. Az emberek mind csak embereknek és nem hősöknek születnek, de talán ép azok az igazi hősök, akik nem jókedvükből, hanem azért cselekednek hőökként, mert vannak körülmények, melyek közt hőssé kell lenni csak azért, hogy az ember emberhez méltóan éljen vagy ha nem élhet, hát emberhez méltóan fejezze be életét. Ez történik Olaf Knutsonnal is.

„Három nappal a Dominiknál történt lövöldözés után (mikor is két halott és néhány sebesült maradt ott) egybegyült valamennyi blitvai testület törvényes képviselője a régi fejedelmi kastélyban, hogy egyhangúan megválassza és Barutanszki ezredes elé terjessze Rajevszki Román jelöltségét a köztársaság elnöki méltóságára...”

Ekép kezdődik a fejezet, melynek címe: „Rajevszki triúmfusa” és megint egyszer, mint színpadon, pontosan meghatározott, előre kiosztott szerepekkel indul meg a cselekmény. „... minden Rendek és Karok, melyek között a végén regisztrálták és utolsó helyen meg is említették a munkásság küldöttségét is, Blitva eme méltóságos képviselőinek egy kirendeltsége el kell hogy induljon Beauregardra és ott a fejedelmi vár választási termében összegyűlt plénium nevében hírül vigye Barutanszki ezredes úrnak az elvégzett jelölést és miután ezek a kiküldöttek megkapták Beauregardon a Protektor úr jóváhagyását, egy ulánus lovasszázad kíséretében a jelölthöz, Rajevszki Románhoz kell, hogy vonuljanak és átadják neki azt a bizonyos Okiratot, mellyel a Karok és Rendek egyhangúan őt szemelték ki a köztársaság elnökjelöltjének...”

A blitvai bankettnek nincs egyetlen olyan részlete se, mely valami módon nem világítana rá az egész blitvai panoráma alapvető titkaira. Igen sok esetben pedig mintha maga az egész blitvai panoráma önmagán túla világítana, rá magára arra a mechnizmusra, melyet nem is olyan alaptalanul „a történelem színpadának” szoktak nevezni. A történelem színpadán szereplők a lehető legnagyobb gondot fordítják a hagyományos formák ápolására és tiszteletbentartására s általában a ceremóniának cirkuszian látványos megrendezésére s az ünnepléységre és teszik ezt különösképen ép azok az egyházi és világi uralkodók, akik hétköznapi gyakorlatukban minden teketória nélkül végeznek valóságos, vagy vélt ellenfelekkel vagy egész tömegekkel. Az ünnepléységek patétikája, a kosztümök pompája és általában a parádé hozzátartozik a történelem színpadához, mint minden olyan színi előadáshoz, melyben a közvetlen emberinek, az emberi gondolatnak, emóciónak, szónak nem jut szerep vagy legalább is az háttérbe van szorítva, vagy ami még rosszabb: meg van hamisítva. Maga a történelem színpadának a mechanizmusa az, amit a blitvai bankettel a költő színpadra visz, az ő sajátos emberi reflektorának a fényével megvilágított színpadra.

Ami pedig magukat a lokális blitvai eseményeket illeti, Rajevszki triúmfusa alkalmával megint egyszer nyilvánvalóvá lesz, hogy bármennyire is váltakoznak a kulisszák és bármily nagy is a mozgalmasság, a fejlemények sokaságából nem következik be valami lényegesen új, valami, ami új motívum és nem a szörnyű ősi blitvai motívumnak, a sok száz esztendőseknek, a pusztá variációja volna (mint ahogy ez meg is van mondva Larsen nokturnójában, Waldemaras poéta szobrának tövében).

Igen ám, de ép a nyomor, a hömpölygő szenny és a gyilkosságok egyetlen ősi motívumának ez örökkön visszatérő egyhangúsága, az egyhangúság az, ami örjítően fokozódhat és fokozódik. Olaf Knutson a tanú rá, aki a Blitvánia nevű luxushajón kíséri el nevezetes amerikai körútjára Rajevszkit — s azóta, hogy azon a hajón egyszer átélte ama „drámaian világos pillanatot”, a pillanatot mintha megállt volna. Megállt, nem mint ama goetheji pillanat — „*Verweile doch, du bist so schön*” — melyet az ember az elérhetetlen beteljesülést áhítva hajszol és hív, hanem ép ellenkezőleg: itt nem az ember, hanem a pillanat az aktív, a pillanat az, mely üldözi, a pillanat az, ami nem engedi el többé az embert. Aki egyszer belelátott Blitvába, aki egyszer meglátta Blitvát a maga egész visszataszító blitvai pöreségében, annak a szeme ki nem gyógyul többé ebből a látványból, az még álmában is s még inkább ébren minden szögletben és minden alkalommal vele kerül szemtől szembe, szemtől szembe ugyanúgy drámaian világosan mint Olaf Knutson akkor, a kivándorlókat szállító luxushajó fedélzetén, szembekerült Rajevszkivel. *Ugyanúgy*, drámaian világosan — ugyanúgy és még se ugyanúgy. Mert pusztán azzal, hogy ismételten szembekerül az alapmotívummal, az ember meglepetés nélkül ismer már rá arra, ami először meglepetésként támadt rá s úgy ismer rá, hogy az első megrendülés a továbbiakban mindinkább *fatális* jelleggel tér vissza. A Blitvánia luxushajóbeli élmény *másképen* jelentkezik Olaf Knutson öntudatában akkor, mikor a hajó fedélzetén a nyugodt lelkiismeretű, fölényes Rajevszki *emberileg* megközelíthetetlen bölcsességét hallgatja és *másképen*, mikor azt az emléket a Larsen halotti maszkja és az akörüli nyüzsgő blitvai elit eleveníti meg és megint *másképen* jelentkezik, mikor újra ugyanazt kell átélnie, de ezúttal olyan orgyilkosok pergőtize kíséretében, akik a Niels Nielsen fejére pályázza válogatás nélkül lövöldöznek a Dominik féle kocsmá vendégei közé, „lendületesen és nem kicsinyesen, szórszálhasogatóan”. Mindig ugyanaz a Blitva és ép a szerep között, ami kijutott Olaf Knutsonnak és Olaf Knutson között, aki látja, akinek egyre inkább irtózva kell látnia, hogy *milyen* szerep jutott ki neki. S ez a szerep is bár egy és ugyanaz, de mennél tovább tart, annál kevésbé éri be azzal, hogy Knutson csak a saját erkölcsi és esztétikai követelményeit, csak a saját személyét vesse oda „jellemtelenül” prédának. Mennél tovább tart a szerep, annál inkább kiderül, hogy az ember nem árulhatja el az ő saját személyét, saját igényeit és méltóságát anélkül hogy el ne árulja az igazságot, a művészetet, az embert, a halott Larsent és az élő, a még élő Niels Nielsennel való szolidaritását is.

Tehát: önmagában a Rajevszki triumfusa semmi újat se jelent, a blitvai dolgok rég ismert természetéből — vagy a dolgok rég ismert blitvai természetéből — következik, hogy Rajevszki triumfál s azonkívül ez a triumfus csak egy a blitvai történelmi színpad pusztán dekoratív aktusai közül. Ha annak idején Gajus Caesar Augustus Germanicus az ő kedvence lovát konzullá nevezhette ki, Brautanszki ezredes is annyit megengedhet magának, hogy az ő bronz lovasszobrának a művészet köztársasági elnökké tegye meg. Valahogy így lehetne humorosan felfogni az egész cécot. S valóban van is abban valami kómikus, ahogy a nap hősenek, Rajevszki mesternek nincs érzéke a kómikumok iránt. Akár a gics, a történelem színpadja, a mítosz szelleme patétikus; a humor képessége emberi előjog. Az emberi spontanéitás hiánya, a cselekedetek és reakciók fantáziátlan automatizmusa szervesen hozzátartozik a blitvai dehumanizációhoz. Hozzá tartozik, hogy senki se veszi észre, amikor emberi szemszögből kómikusan hat. S annál kísértetesebb, hátborzongatóbb ez a kómikum.

Várva a delegációra, mely majd Beauregardról visszatérve (ulánus lovasszázad kíséretében) ünnepélyesen közli vele, hogy a köztársaság legnagyobb

tisztségére jelölték, Rajevszki körülbelül negyven legelőkelőbb vendéget ünnepestélyes diszcebédre hív meg az ő rezidenciájába. Önmagában semmi újat se jelent az se, hogy az ünnepi, belföldi és külföldi vendégei legelőkelőbbjeit — Amstrog kardinálist, lady és lord Butlert és Gyelskehlis professzort, a nagy-hírű blitvai történet tudóst — az ünnepestély vendéglátó, tehát maga a Mester vezeti a villa termein s a télikerten keresztül a hatalmas műterméig, hogy vendégei ott az ő személyes jelenlétében csodálhassák meg az ő remekművét, a Parancsnok, Barutanszki ezredes óriási, természetfölötti nagyságban elkészült lovasszobrát, „az Emberét, aki ezeréves rabság után megteremtette Blitvát mint szabad államot”.

Önmagában semmi újat se jelenthetett Olaf Knutsonnak az se, hogy ő, Rajevszki mester jobbkeze az, akinek fogadnia kell a műteremben a Mestert és annak a vendégeit, s hogy a munkások az ő utasításai szerint göngyölik le a nedves rongyokat az óriás agyagfiguráról.

„Páncélos antik katonai tribun alakjában, nehéz blitvai csődörön, inkább zsarnoki választófejedelem, mint a blitvai Légio parancsnoka, ült Barutanszki a vértezett lovon, a tunika alatt mezteláb antik szandálban, gazdagon kidolgozott kapcsokkal, rajtuk sascsőrök kígyófejekkel fonódtak össze a szíjakra, melyek a Parancsnok bokáit úgy fogták át, hogy kidomborodott a csonok, jól modellált lába, melyről bohémkörökben azt beszélték, hogy Olaf Knutson modellálta és pedig pontosan az igazi és élő Barutanszki lábának gipszöntvénye mintájára. Barutanszki páncélját áttekinthetetlenül gazdag plasztikus ornamensek ékesítették, melyek a lovagi hason mint gyökök és kígyók, szállóindák és fürtök széledtek szét, hogy az egyes medalionokat mint girlandok és kis bőségszarúk fonják át. Ennek a dekoratív gazdagságnak és bőségnak a keretében, ezeken a domborműves medalionokon különböző jelenetek játszódtak le: Barutanszki az ő csapati élén bevonul Blitvanenbe, Barutanszki tizenhétben dúsz bíborbaldachin alatt a Regni Blithouarei Magna Chartáját olvassa, Barutanszki a Balti tengeren fölépíti Ankersgadent, Barutanszki ül a blitvai trónuson és uralkodik Blitván — és az ilyen medalionoknak a száma hét volt. Kettő elől a keblén, kettő a lapockáján, kettő a vállán és egy, a központi és a legfontosabb, a mellén: ez Barutanszki megdicsőülését ábrázolta: Barutanszki mint félisten a felhők felett és Jarl Knutson a halhatatlanok babérkoszorújával koronázza meg...”

Önmagában semmi újat se jelent Olaf Knutsonnak, hogy megint egyszer itt áll annak a szobornak tövében, mely mind annak a negációja, amit ő a művéztől és élettől követel. S az is csak ismétlés volt a számára, hogy „a legelőkelőbb” blitvánok és még előkelőbb külföldiek előtt vetkőzteti ki a nedves rongyokból a történelmi és művészi hazugságnak ezt az óriás, szemérmetlenül szolgáló emlékművét, melyet neki nem lehet nem a maga személyes és bűnös szégyenének is éreznie. S igen valószínű, sőt egészen biztos, hogy majdnem az utolsó pillanatig Olaf Knutson nem tudja, hogy amaz utolsó pillanatban miként fog kitörni a blitvai színpadon neki kijutott szerepből s hogy egyáltalán önből-e valami kitörni készül. Valami rettenetes végzetes, amit ő nem akar s amit mégis, ama utolsó pillanatban akarnia és tennie kell. Valami vad és esztelen, ami azonban esztelenül gylázatos élethez viszonyítva az ő számára egyszerre az egyedül értelmes, mert parancsolóan egyetlen, egyedül lehetséges és egyedül és feltétlenül szükséges cselekedet.

Olaf Knutson annyira nem készül valami egész eddigi élete szabályát szétvető tette, annyira nincs tudatában, hogy ez a tett általa készül, hogy a költő alighanem az ő szemével nézi az előkelő vendégek előtt folyó műveltet. Mikor szinte kivállálóként és szinte gyanútlan humorral reagál a látványra:

„Volt valami szokatlanul bizarr abban, ahogy a nedves rongyokat óvatosan göngyölgették le a lovasról, mintha az valami rendkívüli, minden jel sze-

rint igen veszélyes anginában szenvedne s leszedik róla a borogatást, az egyik doktor pedig narancsszínű gummicéből vékony vizsugárral öntözi meg...

Nem, Olaf Knutson nemcsak hogy nem akar cselekedni, hanem époly kevéssé sejtí, akár a jelenlévő előkelőségek, hogy milyen tett vár rá.

„Mintegy félálomban hallgatja, hogy mint magyarázza meg Gyelskehlis professzor az egybegyűlt vendégeknek a mai történelmi percnak patétikus szimbolikáját, amikor is a legközelebbi pillanatokban ebben az úri házban meg fog jelenni a blitvai Karoknak és Rendeknek küldöttsége, hogy kikézbésítse Rajevszki mesternek a Feliratot, mellyel az ő kezébe teszik le, hogy megőrizze a blitvai nép legnagyobb kincsét: a szuverenitást!”

A nagynevű blitvai történettudós visszatekint Blitva ezeréves történelmének a maihoz hasonló nagy pillanataira, arra, ami „a blitvai nép legnagyobb kincsével: a szuverenitással” 1424-ben, 1518-ban, 1643-ban történt, hogy aztán visszatérhessen előadásában a jelenbe, Barutanszki ezredeshez, „akit a blitvai történelemtudomány joggal sorol a legnagyobb blitvánok közé s akinek helye már ma is biztosítva van a Pantheonban.”

Midőn a nagynevű történetíró a szuverenitásról beszél, a frázis hallatára talán felrémlik Knutson előtt a nép, melyet annak a luxushajónak a fedélzete alatt látott és mely csak a kapcsolatban kincsről, holmi szuverenitásról s egyáltalán bármi másról beszél, mint a piszokról és búzról, melyben él — talán egy pillanatra megüti Olaf Knutson fülét a szó a blitvai nép legnagyobb kincséről. A blitvai bankett költője azonban beéri azzal, hogy az olvasó fülét megüsse a szó, hogy ő annál inkább előtérbe állítsa azt az Olaf Knutson, aki a blitvai történelemtudósról szóló, ékesszóló és patétikus gondolataiban teljesen el van foglalva a saját csekély személyével és a saját helyzetével, oly érzéketlenül történelmi retorika pompája iránt, mintha ő, Olaf Knutson csak egy volna Blitvánia luxushajó nyomorult kivándorlója közül. Mintha ő volna a blitván nép maga, nem gondol „ideálokra”, nem gondol még arra se, hogy ő az a bizonyos annyit emlegetett „nép”, semmi másra se gondol, csak magára, akár a nép. Ellentétben a professzor szűzszavakkal, Olaf Knutson prózai, közönségesen, földhözragadtan csak arra gondol, hogy „ő szolgának született, szolgaként él és szolgaként fog meghalni” itt a munkaadója, Rajevszki mellett, aki „grófokkal és lordokkal körülvéve áll Knutson lovasszobrára előtt és várja a Karok és Rendek küldöttségét... Rajevszki blitvai prófétának született, Rajevszki elkészítette a pápa portréját, Rajevszki királyokkal ebédel, Rajevszki ma maga is királyokkal lesz egyenrangú.”

A blitvai bankett költője láthatóan nem szereti glorifikálni a maga hőseit, akiknél, ime, még az olyan indulat is felüti a fejét mint a plebejus irigység. S a rezignált tehetetlenség, az érzés, hogy nem lehet semmit se önnagáért tennie, szintén hangot kap a néma monológban, mellyel Olaf Knutson a tudós professzor blitvai történelmi retorikáját kíséri. Ez az ember izmerős monológja, az emberé, aki ugyanezen a helyen már számtalanszor végiggondolta mindezt, az emberé, aki hosszú évekre, életfogytiglanra van ítélve s nem az emberé, aki valami azonnali dramatikus lezárással még csak gondol is.

„S Olaf Knutson továbbra is fáradhatatlanul fog modellálni, faragni a követ, keverni ezt a ragacsot, nedves sarat, továbbra is eltengődik majd Rajevszki árnyékában, a maga személyes kedvtelésére pedig meg-megfest két-három halacszkát és két-három almácskát, tejeskávéban fog éldegélni, a fogai kihullanak és elégedett lesz, hogy sorsa őt arra rendelte, hogy úgy felvigye a dolgát, hogy szabad legyen neki legöngyölni a rongyokat ezekről a genialis szobrokról, melyeket a sors jóvóltából névtelen napszámosként modellálhat a nagy mester Eszméje szerint...”

Ez a póruljárt ember kesernyésen, az elpackázott életével így morfondírozik, míg a beidegzett szolgálatkészséggel és szenttelen arccal állva a magas uraságok rendelkezésére egyszerre csak megváltozik a gondolatainak még nem az iránya, de a hangsúlya. A hangsúlynak e megváltozása mint valami hirtelen közeledő vihar megdöbentően, fenyegetően egyre hevesebben morajlik fel. A gondolatok még mindig a már százegyszer elgondoltak és mégis mintha a szavak közt szinte hallatszanék valami ijesztő fogcsikorgatás, mely nem a tehetetlenségé, nem az emberé, akit végleg eltapostak, hanem az emberé, akit végleg eltapostak, hanem az emberé, aki annyira nem érez mást mint a lázadást, hogy egyszerre csak szinte a szemünk láttára lendülnek át a gondolatai egy intenzitásba, melyben az ember valósággal önzetlenné válna nő önmaga fölé és válik eggyé a szenvedélyével.

„És épúgy ahogy ma itt áll, ezek közt a lordok és kretének között, névtelenül, ismeretlenül „a háttérben, mint a műterem alkalmazottja, akár az a rabszolga ott, aki gummitfecskendővel klisztirozza Barutanszkit, így fog állni a fal mellett, mint szolga, mint libériás lakáj élete fogytáig, mert mást nem érdemel, mivelhogy csakugyan csak arra született, hogy szolga legyen! Mindezek az angol dámák és spiritiszták, numizmatikusok és bárók, kalandoroknak és fecsegő franciáknak ez az egész hajótulajdonos csürhéje...”

Nyilvánvalóan ez az a pont, ahol a fojtva lihegő crescendo valósággal furiosoba csap át, ahol a fogalmak még ellenőrizhető logikáját felváltja a minden logikára füttyülő elementáris szenvedély, a szenvedély mint az emberinek egyetlen és elvitathatatlan póre igazsága. Rendkívüli az, ahogy itt a szenvedélynek a *léleményessége* érvényesül. A genialitás, mellyel minden nagy szenvedély érti a módját, hogy önmagát korbácsolva tüzelje. Az Olaf Knutson furiosójában ugyanis minden logikus alap nélkül bukkan fel a szó „a hajótulajdonosokról” s mégis Knutson számára és az ő ajkán mágiikus erővel mint a tovább már nem ofkozható dühödt becsmérés szava. Se Armstrong kardinális, se Gyelskehlis, se lord Butler a ladyjével, senki azok közül, akik Rajevszki mestert a műhelyébe kísérték, nem hajótulajdonosok. Olaf Knutsonnak azonban a szó kellett: a hajó, hogy egyszerre felidézze magában azt az egész „drámaian világos pillanatot”, melyről eddig azt hitte, hogy akkor a Blitvánia fedélzetén véglegesen elmulasztotta. Mint az álomnak, van a szenvedélynek is egy saját külön önkényes szótára: „a hajótulajdonosok csürhéje” a Blitvániai luxushajó fedélzetének az előkelő utasait jelenti, a szimbólummá nőtt hajó urait, akik körülnyüzsögték a blitvai mítosz prófétáját s akikről ugyanezzel a szóval — csürhe — emlékezik meg Knutson, mikor Dominiknál Niels Nielsen előtt először mondja ki hangos szóba foglalva, hogy mint próbált meg Rajevszkihez emberként szóval közeledni és hallván Rajevszkit, mint lett előtte világossá, hogy erre nincs mód s hogy köztük a közlésre, az adekvát érintkezésre nincs más mód mint ép az, amit akkor elmulasztott...

A monológ „a hajótulajdonos csürhéről” kérdésbe csendül ki, melyben a kétségbeesést tulkiáltja a viharos tiltakozás, már nem pusztán egy szerencsétlen ember, hanem az ember, az igazmondás és a művészet tisztaságának egymástól elválaszthatatlan ügyének nevében:

„...és soha senki ezeknek a gyöngélműjűeknek, ezeknek a naplopóknak, ezeknek a paráznáknak nem fogja megmondani, hogy ez mind voltaképp csalás és botrányos hazugság!”

Ez mind — ó, többről van már szó, mint Barutanszki ezredesnek erről az emberfeletti nagyságban dülleszkedő antikizáló lovasszobráról, többről mint a hírneves történettudósok arról az előadásáról, melyhez ezek a gondolatok a néma párhuzam, többről mint mindezek a hajótulajdonosok és többről, mint a Rajevszki egész triumfusa — a csalásról és botrányos hazugságról van szó, arról, hogy nincs hangja az embernek, a valóságnak, a

valóságosan fájónak, hogy sehol se hallatszik az igazmondó és embert mondó hang, annyira nem, hogy élni, az már csalássá és botrányos hazugsággá, csalásban és botrányos hazugságban való aktív vagy passzív cinkossággá és minden triumfus magának a csalásnak és botrányos hazugságnak a triumfusává lett.

„Ott a halálba induló Larsen grimasza — és itt ez az apoteózis! Ott az a fertelmes, kriminális lövöldözés Dominiknál és Nielsen, aki nyomorultan, félőrülten mint üldözött vad futkos egyazon körben és itt ez a majom, ez a Gyelkehlis, az ő patétikus „történelmi dátumaival” és ez a buta Malatesta a blitvai állami méntelepnek ezen a csődörén, ahová Knutson teljes egy éven át utaztatott, hogy különbözőképpen mozgó lovakat modelláljon s hogy mind-ebből aztán megteremjen ez a visszataszító gics, mely triumfátorként ábrázol egy betörőt!”

A kontrasztnak ugyanaz az élménye, mely akkor azon a luxushajón Olaf Knutson számára végül is nem végződött többel, mint az ő személyes, meg-alázó tehetetlenségének egy az addiginál is keserőbb és tisztátlan, csak ép szokatlanul makacs és kínzó emlékével — a kontrasztnak ez az élménye, ime így ismétlődik meg s mert így, azért magasabb hatványon és hirtelen csak-ugyan elviselhetelenné vált feszültséggel. Ugyanaz az élmény és nem ugyanaz. Larsen maszkja s még inkább az az éjszaka, amit Nielsennel arról a kiállításról menekülve a blitvai utcán s az utcáról menekülve Dominiknál töltött és az, ami ott kettőjük között történt, amikor egyazon sötét fájdalom egyesítette a két magányos embert végül az a blitvai argumentáció, mely az ismétlőpisztolyok csövéből hangzott fel — mindez, de mindenek fellett a Nielsennel való találkozás, az, hogy Knutson most már magáért Nielsenért is felelőssé vált, hogy annak a sorsát a magáéként viseli — ez az, amiért a kontraszt élményének ez az ismétlődése egyszerre az ismétlődések egész hosszú sorát, mindazt ami az évek során kisebb-nagyobb megszakításokkal következett egymásra és látszólag el is kallódott az időben, ebben az egyetlen jelenvaló pillanatban extatikus erővel dramatikus jelenként eleveníti meg.

„Mert miféle állapot ez és mit jelent mindez itt ökördűle? Fantómok visszataszító tébolyodott tánca, bölcs, ravasz, káncsal embertelen igyekvés túljárni az egymás eszén, kutyamód visszataszító hazudozás szemtől szembe, a szakállaknak és a tele tokáknak simogatása, elvégzett gyilkosságok után bőfögő elégedettség, behúzott farkak és farkcsóválgatás, közönséges, mindennapi, visszataszító hajlongás a siker előtt.”

Ez az. Ez az, amit így még nem látott és amit annyiszor látott, hogy most, hogy így lát, nem lehet neki tovább így folytatnia. És ő, aki a monológ telején, Gyelkehlis professzor a blitvai nép legnagyobb kincse, a blitvai szuverenitás nagy dátumairól szóló történelmi előadása első felében magát sirtatja, a rongy életet és azt, hogy ő emberronggyá vált s még szinte irigyelte, képes volt még irigyelni is a sikert s mindazt, ami vele jár, most a nagy monológia utolsó akkordjai, mint az ő summa summaruma, így harsannak fel benne:

„És a siker, az ez a műterem, ez a süket lord Butler, ez a Barutanszki lóháton és pánclban. Pénz, paloták, akadémiák, sok pénz, aranyeső, győzelem, kastélyok, Beauregard, Karok és Rendek Felirata, Triumfus! És mind-ezenközben elfeledkeztek Blitváról! Blitva ott fekszik Larsennel, Blitva iszonyatban harapdálja a körmeit Niels Nielsennel együtt a kis szobában az öreg, félőrült Galien-nénél...”

Így tér vissza az elmulasztottnak hitt dramatikusan világos pillanat a nép víziójával, mely hiányzik „a blitvai bankettől. S Olaf Knutsonnak, aki nem tudott lemondani a művészi alkotás tisztaságának követeléséről, a l'art-pour l'artista Olaf Knutsonnak hőssé kell válnia. Miközben kintről az ut-

cáról valóban dramatikusan ünnepélyességgel zengenek fel az ezüstharsonák jön a lovasszázad, a Karok és Rendek Feliratát hozzák s a tömeg rikoltoz, Olaf Knutsonban, aki ime nem hiába töltötte az éjszakát Niels Nielsennel, élete utolsó kérdéseként mint a saját kérdéseként a saját kérdése támad fel a Niels Nielsené:

„Hol van Blitva? Hová tart ez a mi nyomorult, véres Blitvánk?”

Nem, Olaf Knutson még a halál előtt sem válik bölccsé, megvilágosodottá. Az a kérdés megmarad kérdésnek. De hogy mi az, a mi elől neki ebben a drámában nem lehet kitérnie s hogy ebben a pillanatban mi maradt neki mint egyetlen lehetséges emberi konzekvencia, ez az amire van felelete s mire megadja a feletet nem ujjongva, nem is büszkén, inkább nyugodtan engedelmeskedve ott, ahol nem maradt neki más választása.

A „Bankett Blitvában” költője csak a cselekvés pillanataig követi Knutson-t a monológjában. Mint magának Knutsonnak nem volt, úgy a költőnek sincs illúziója afelől, hogy Blitva blitvaiságán nem változtathatót hajszálnyit se az, hogy dinamitos merénylet Barutanszki lovasszobrával együtt levegőbe röpti Roman Rajevszkit és a műtermét. Blitva nem volna Blitva és a bankett nem egy egyetemes állapotáról szólna, ha egye-egy ilyen szubjektív tiltakozásáról bármiféle objektív változásra nyílna remény. Blitvához hozzátartozik, hogy ott egy-egy ember bármit is tesz, Blitvának minden emberi negációjánál erősebb a minden emberinek blitvai negációja. Ez ép Blitva s hogy Blitva az erősebb, ez az, amiről Barutanszki ezredes még a beaugerardi pánik pillanataiban is, legalább is lelke mélyén meg van győződve, mint ahogy a Knutson-szerű lények bármennyire is kifogytak minden illúzióból, lelkük mélyén valahogy még se tudják ezt a meggyőződést egészen magukévá tenni. A Larsen vagy Knutson-szerű művész, igaz, nem a remény jegyében dobja el magától az életet, de olyan reménytelenül, mint ahogy az ő szemükben a Barutanszkiak élnek, ha ők is olyan reménytelenek volnának, akkor még pusztá öngyilkosságra sem volna erejük, nem pedig gyilkosságra, mely demonstráció vagy legalább is vérrel megpecsételt utolsó üzenet.

A „Bankett Blitvában” költője magát a merényletet és utána Knutson már csak kívülről, úgy ábrázolja, ahogy azok látják, akik mindent Blitva szemével néznek. S igaza van. Amint a tett megtörténik, nem lehet többé se Blitvát, se magát a tettet a Knutson szubjektivitásából nézve ábrázolni. A tett ugyanis már nincs annak a hatalmában, aki megtette, hanem dolog lett a dolgok közt, tényként a többi tény összefüggése került bele, objektív esemény lett, amelynek további sorsa felett a külvilág objektív és szubjektív tényezői döntenek.

Bármennyire is a Knutson szubjektivitásának, Blitvával való közölnivalóinak, Blitvához, a blitvai mítoszhoz való egész viszonyának egyedül adekvát kifejezése az, amit tett, amint megtette a tettet, az már különvált tőle, önállósul függetlenül az ő intencióitól. A tett hatások és ellenhatások sorozatát indítja el s hogy milyen hatásokat és ellenhatásokat, az a blitvai tények, a blitvai emberi viszonyok komplexumától, a blitvai tértől, attól függ, amit általában kiszámíthatatlan véletlennek szoktak nevezni.

Knutson személyében a blitvai színjáték egy szereplője tragikusan vagy — mások szerint — bűnösen megbontotta blitvai színpadon uralkodó rendet, mert a neki kijutott szerep helyett, az egész mítikus színpad rendjével elmentésben az ember szerepét választotta, aki nem akart vagy nem tudott színházat játszani. Blitva, ez az absztraktul személytelen s egyben igen konkrét és személyeken keresztül fellépő hatalom, Blitva minden igyekezettel természetesen azon lesz, hogy ezt a zavaró rögtönzést megfelelő ellenrögtönzések segítségével lehetőleg anélkül, hogy csorba esség az eredeti szín-

játékon, lehetőleg ügyesen, lehetőleg blitvai szellemben „konstruktív” módon úgy illessze bele a színjáték további folyamába és egészébe, mintha az incidens szervesen hozzátartozott volna a mítikus színjátékhoz — s ki tudja? végső fokon talán csakugyan hozzá is tartozik, mint az eretnokség az egyházhoz és a harc az eretnokség ellen az egyház hatalmához.

Adva van valaki, aki a blitvai életből azzal vélte levonni a maga emberi konzekvenciáját, hogy művészből dinamitórré lett. A hitben, hogy ezzel tartozik emberi értékének. Az általános kérdés, hogy mit ér és mit ér el az ember, most tehát konkrét alakhoz s így jelenik meg: abból, hogy valaki így vonta le a maga emberi konzekvenciáját, hogyan vonja le ebből a maga konzekvenciáit s milyen konzekvenciákat von le ebből a blitvai élet és a blitvai élet különböző szereplőinek egész sora?

Hosszúra nyúló éjszakai metafizikai vallásos seance után, melynek folyamán az isten beauregardi szent embere, Baltrusajtisz atya, misztikus ezoterikus lelki titkokkal együtt doktor Nielsen rejtkehelye pontos címének titkába is beavatott Barutanszki ezredest, a diktátor ép megint egyszer megállapította, hogy „mindez unalmas, kimondhatatlanul unalmas” s ezt az alapérzését nem enyhítette Goethe Faustja egy részletének fordítása, amire a blitvai irodalmi folyóiratban bukkant, de viszont a francia nyelven megjelenő blitvai félhivatalos, a „L'Echo de Blitheuanie” s benne főleg az ő lovaszobrának bahérkoszorúival szegélyezett s majdnem egész oldalt elfoglaló fényképe és ugyanott egy az ő egyik híres, ünnepi hazafias beszédéből nagy betűkkel nyomtatott idézet, ez ép kezdett jótékonyan hatni a szobor élő modelljének kedélyére. S ekkor, a késő éji órán, a többek közt a Pascal gondolatával díszített lámpaernyőről is nevezetes íróasztalán, hivatón és sürgötőn ki-kigyul az egyik s ép a szigorúan titkos telefonkészülék piros jelzőlámpája.

— „Halló! Parancsnok úr, itt Georgis!

— Igen! No jó!

— Nem jó újság, Parancsnok úr!

— Hallom.

— Megölték Rajevszkit!

— Jó! S aztán?

— Roman Rajevszkit ölték meg!

— Jó! Roman Rajevszkit! Hallom. Kicsoda?

— So-kan, Parancsnok úr! Min-den-ki őt ölte meg! Olaf Knutson le van tartóztatva!

— Megint részeg vagy mint a disznó! Mi a fene esz téged?

— Semmi, Parancsnok úr, majd m-m-m-minden jóra fordul. Csak semmit se féljen, itt van Georgis!

— Honnan beszéltsz?

— Kantorowicz kabinetjéből.

— Tüstént hozzám! A részeg istenedet te marha!”

Ez a beszélgetés a blitvai színjáték következő felvonásának a balladaszerű nyitánya.

(Folytatása következik)

Herceg János:

Mósa Pijade emléke

Hervadnak már a koszorúk a néphősök belgrádi temetőjében Mósa Pijade sírján, de azt az ürt, amit ez a rendíthetetlen öreg forradalmár hagyott maga után a jugoszláv államférfiak sorában, a szocialista társadalom építőinek élcsapatában, mint fáradhatatlan szervező és hatalmas tudással rendelkező elméleti ember, még nem sikerült betölteni. Mert munkásmozgalmunk és az új Jugoszlávia együtt nőtt és bontakozott vele, s Mósa Pijade törekeny alakja szinte elválaszthatatlannak tűnt mindattól, ami ebben az országban az utóbbi évtizedekben a haladást, a szabadságvágyat, az emberi és társadalmi felemelkedést jelentette s elválaszthatatlannak tűnt a dolgozó tömegek harcától.

A nagyvilág különböző részein megállapították, hogy a nemzetközi munkásmozgalmat is súlyos csapás érte Mósa Pijade halálával egy olyan válságos időszakban, amikor a demokratikus erők együttműködésében, az igazság és a szocialista országok egyenjogúságának kérdésében oly sok mozzanat vár megoldásra. S ugyanakkor a Jugoszlávia legtávolabbi zugaiból küldött részvétlívratok ezreiben ennek az igaz embernek patriotizmusára vetettek fényt egyszerű munkások és parasztok, kommunisták és polgárok, akik az életben valamikor találkoztak vele és alkalmuk volt meggyőződni róla, hogy népét és hazáját mindennekfelett szereti. A nemzetköziség és a patriotizmus Mósa Pijade forradalmi humanizmusából fakadt. Abból a humanizmusból, amely benn az országban sem tudott különbséget tenni nemzet és nemzetiség között, de az embert munkája és szándéka szerint ítélte meg, s amely egyéni elvein és szempontjain túl is mindennek fölébe helyezte a szabadságot.

Tizennégy esztendei raboskodása alatt nem egy vajdasági magyar forradalmárral találkozott a régi Jugoszlávia börtöneiben s így

részleteiben is megismerte a magyar kisebbség helyzetét. Mósa Pijade Csáky Lajos forradalmi önfeláldozásában tanulta meg tisztelni az emberi jogaiért küzdő magyar proletárt és a börtönben magyar kommunistákkal is együtt sínylődvé, kialakult benne elveken és eszmei igazságokon túl még egy melegebb emberi kapcsolat is a vajdasági magyar nép harcos fiaival.

Szabadságszeretetére jellemző, hogy mint festő, aki a realizmus híve volt, magas közjogi funkcióját soha egy pillanatra sem használta fel képzőművészeti vagy irodalmi szempontjainak hirdetésére. Pedig az az ötven esztendő, amit a színek és vonalak révületében töltött a nyugalom óráiban, amikor a közügyektől elszakadva az alkotásnak szentelhette idejét, határozott elveket alakított ki benne a művészetéről. Közvetlenül a halála előtt Rembrandtnak egy mappája után kutatott Párizsban, hogy élete utolsó perceiben is eleget tegyen az államférfi kötelességének és saját művészi szenvedélyének.

A gyász emlékezésre indít és Jugoszlávia millió és millió polgárával együtt osztozva a gyászban, a vajdasági magyar kultúra művelői is megőrzik emlékezetükben Mósa Pijade forradalmi munkásságát, szabadságszerető magatartását és humanizmusát.

Fehér Ferenc:

A fiatalok költészetéről

*(Elhangzott a noviszádi rádió
irodalmi klubjában)*

Valaki azt mondta nemrégiben, hogy elfogult vagyok a fiatal tollforgatókkal szemben. Akkor meglepődtem, s tiltakozni próbáltam e megjegyzés ellen, le most, miután néhány napja úgyszólván kizárólag velük foglalkozom, újra meg újra olvasgatom ceruzával, tintával füzetlapra, vagy gépen egy újjal leropogott írásaikat, — elismerem: elfogulttá tesznek ezek botladozó, szelíd ajkú, ábrázást kívánó vagy megdöbbenő biztonsággal feltörő vallomások. S nem csak az elfogultság, hanem a súlyos felelősségérzet is itt él bennem, amikor irodalmunk névtelen seregéről kívánok — nem hadijelentést, hanem méltó ismertetést nyújtani. Megértem-e vajjon őket, amikor sokan maguk sem határozták meg helyüket és célkitűzéseiket, hanem csak írnak, vallanak, s ezek az rásos vallomások mégis feleletre várnak; olvasó szemre, amely szeretettel öngészi ki a diákszoba csendjében vagy gyári, internátusi étterem asztalánál papírravetett sorokat. És helyet, tért kívánnak szótlanságukban is, mert jelen vannak, mint a tavaszelejei levegő s lélegzésük sokszor frissebb, életerősebb, semhogy csak ifjúsági lapunk kizárólagos ügyének tarthatnánk a velük való foglalkozást. Mi, akik az egésznapos hajsza után olyan jóleső belső izgalommal járunk el ide, ebbe a klubba, amely nemcsak a „Hungária”-t és a „Japán”-t helyettesíti számunkra, hiszen itt, a baráti beszélgetések során érezzük legjobban, hogy vagyunk és létezzünk egymás számára is, — sokszor sebként hurcoljuk a jogos, vagy immár kísértő rémképet jelentő írói magányérzetet... Ki kételkedne abban, hogy sokat, az eddiginél többet várnak tőlünk fiatal tollforgatóink: türelmet, hogy elolvashassuk az időnként sorrakerülő, megjelenő írásaikat: biztatást és útbaigazítást; bizalmat és jóindulatot; azt, hogy stílusbotladozásaik helyett vallomásaik tisztaságát kérjük tőlük számon, s csak aztán rakjuk helyére írásjeleiket, melyért manapság sokszor az iskola a felelős. Sokat várnak tőlünk, talán többet, mint mi vártunk elindulásunk idején, akiket a szatíra pellengére és a napi politika bonckése fogadott, hogy aztán — a komédia folytatásaként — be akarjanak velünk törni „az egyetemes magyar irodalomba”. Igaz, kihevertük a szatírákat is, az „egyetemes magyar irodalmat” is, — mégsem kívánom sorsul ifjú barátainknak sem az egyiket, sem a másikat. Én csak azt szeretném, velük együtt, hogy ne érezzék magukat egyedül, s ezen olyan könnyű segíteni: sokszor már azzal is, hogy válaszolunk a sok-sok bizalommal megírt levelükre és mellékelt írásukra.

„Nekem nagyon kell éreznem,
tudnom, hogy nem vagyok
magam.”

— írja az egyik zrenyanini fiatal verselő, s ez az egyetlen egy mondatból álló vallomása mottója lehetne most induló fiatal írónk életigenlésének is. Mert életigenlő fiatalság ez, s ha nem munkaakciókon, hát akkor a mindennapi társadalmi munkában tanulják és tapasztalják az életet, s keresik a helyüke közöttünk. Nem póz, hanem vallomás a most következő vers, amelynek a költője is a „Vallomás” címet adta:

„Úgy szerettem volna megállni
egy kicsit az utcasarkon.
Fáj a nagy felismerés,
a magambanézés,
és ez az embertelen hajsza.

Amikor azt bizonygattad,
hogy nem vagyok magam,
láttam, nem tudod:
csak egyszerűen elfeledtem
megállni az utcasarkon.

Úgy valahogy volt az,
hogy fejest ugrottam
minden problémába.
Most nehéz bevallanom:
szeretnék néha megállni
egy kicsit az utcasarkon.

Valljuk be: a magábanézés nem minden ifjúságnak jelentett fájdalmat, hanem narkotikumot inkább. Aki egészséges, annak erre nincs szüksége. Az beteg is így ír:

Elmondhatnám, mi bánt,
nem akarom.
Minden bánat felolvad
a valóságban.
Vigasztalásra hát nincs jogom.

Nem, nincs mit siratnom
magamon.
Helyettem tovább küzdenek milliók.
Csak az bánt, hogy korcsul
egy kevésbé
félre kell állanom.

A program-vers egyszerű bélyegét ráüthetjük-e a most következő vers-idézetre?

„A lelkem angol
pilótánál járt
s nem röptült föl
kínhalált zúdító
gépe.
A lelkem munkásököl,
formába öntött vas,
barázda a fölcön,
számárfüles könyv,
és Akarat.

Ne takard el szép,
emberi tekinteted,
hogy nem tudok
hozzád másként
szólni...

Egyetlen jajos felkiáltásban két nemzedék — leány és édesanya — lezámolásának megrázó kitörését olvashatjuk ugyancsak Bauer Irén egyik versében:

„Édesanyám, sokat tanulok,
ne bánts, nézd az örömöm,
az örömünk.
Drága, szent, átkotszóró anyám,
ne átkozd a jövőm,
ne átkozd a Jövöm.”

A „szép leányálmok” és a „bús anyakezek” összeölelkezését álmodná verse, de a tudatos leszámolást választja mégis most következő versében, amelyet bátran nevezhetnénk egyetlen ilyen vallomásnak vajdasági líránkban. A maga útját és célkitűzéseit tudatosan látó fiatal diáklány így válik meg a nemzedékek válaszútján a szeretett édesanyától:

„Úgy ölelj magadhoz,
hogy fájjon
és csókold le a könnyet
az arcomról:

én elmegyek.
Viszem az álmom,
az én világom, és a kezed,
áldott kezed.

Szép leányálmok,
bús anyakezek,
összefonódva, új koszorúban
szépüljetek.

Megölellek, hogy fájjon,
s a könnyeidet
bús arcodról lecsókolom,
ha elmegyek...

(Bauer Irén verseiből)

Vannak fiatalok, akik jelentkezésükkor csillogó formakészségükkel, verselői tudásukkal lepik meg az embert s nem győzzük csodálni azt a kíméletlen lelkiismeretességet, amellyel talán évekig képezték magukat, hogy teljesen felvértezve lépjenek elő az irodalmi porondra. Talán ez a legszimpatikusabb és a legbecsületesebb dolog. Aki azonban ezt feltételként szegezné szembe a most idülő fiataljainkkal, az nagyobb kockázatot vállalna s nagyobb felelősséget, mint az, aki elsőnek a *mondanivalójukra* figyel fel. Szokatlanságában is megkapó képet villant fel például Fehér Kálmán „Változások” c. versében:

„A napújulásokkal csöveket töltöttünk ki,
 hogy előbb vigye az eresz
 agyunk pirosra megkívánt
 felhőkarcolóit
 a falusi vityillók fölé.

Hangszórót tettünk az
 aludtfej fölé,
 mert megkívántuk hangosan
 hallani az élet erjedését.

Az ingyenc stilisztá most a fejét csóválja, pedig talán csak arról van szó
 hogy mai fiatal költő mai képeket használ. S ez nem kevés, ha ott érezzük szo-
 katlan költői képei mögött a diadalmas építőmunka fiatalos sürgetését. A tu-
 datos költői állásfoglalás bátor megfogalmazása csendű ki Koncz Istvánnak
 egyik legtehetségesebb fiatal költőnknek most következő versidézetéből:

„Tollam még egészen az enyém,
 nem ünnepi számok inventárjából
 lopom néha vissza magamat;
 egyszerű katonák verseim, nem elemzi
 őket a konvenció, fizetett csendőrei a
 megrekedettségeknek, s ha meddő is, nem
 nekik, hanem nektek írok, új proletárjai
 a munkának és megfizetlenségnek.”

Egy másik versében így fejezi ki az ember szerepéről alkotott felfogását

„Betyár őszám idegenségével állok
 esetlenül a végén s távozásomkor
 csak anyám görcsös zokogása köszön.

Én tudom: embernek lenni nehezebb
 még a nagy béke idején is, mint hősnek.”

A költői mindanivaló hiteles csillogást kap ezeknek a fiataloknak a
 ajkán akkor is, ha az „éjszaka” és a „fény” elkoptatott szóképébe bújtatják
 például ars poeticá-jukat. Doró Sándor írja:

„Én nem húzódok össze az éjben,
 fényeket keresek ott is, hogy
 megtudjam utam, mert tette
 élek, s nem csendes megbújásra!...”

A katonaként messzi tájra vetődött bácskai fiatal, Ejzler József most kö-
 vetkező verse szép példa arra, hogyan oldódik fel fiatalságának érzéseiben
 messzi táj hangulata és élménye.

„Vranyen történt. Bort is kortyolgattunk
 józan mértékkel... Hosszan hallgatott
 a házigazdám, s kint a langyos éjben
 sziporkáztak a fehér csillagok.

A várost, melynek minden utcásarka,
minden zeg-zuga Bora Sztankovicsról beszél,
kékes kelmébe göngyölgette féltőn
a melegszejú, meghitt nyári éj.

Vigyázó ujjal bontottuk a multnak
könnyen szétmáló, zilált szálait,
a háborúról, felszabadulásról
így beszélgettünk szinte hajnalig.

Valahol egy Morava-menti fűzfát
borzolt a szellő lágyan, csendesen,
a házigazdám csak ült s eltűnődött
egy be nem végzett, félénk versemen.

Egyéb nem történt. Ez is régen történt,
de tudja isten, nem felejttem el
a felcsillanó fényeket, a várost,
sötétbe burkolt háztetőivel.

... Beh szép a csönd, ha a méhében
fáradt erők szunnyadnak s nem a megfagyott,
eltorzult arcok... Milyen szépek s fénylők
Vránye fölött a békés csillagok."

A múlt élményeivel legjobban talán Deák Ferenc lírája tart rokonságot, illetve az ő verseiben jut kifejezésre a számadás és az örökség problematikája. Egyik versciklusából valók ezek a szenvedélyes sorok, — viziói a nyomasztó gyermekkori multnak:

„Borongós ősre felejtí ajkát a táj,
borongós hajú, szemú, életú semmi kis szobám!
Angyal volt szénaitatú kezével az anyám.
Démon volt kéthónapos korában a néném,
a falu hullámzott és tántorgott egy kévén,
a nyár döglött csirkéket hurcolt félve,
a sintértől, enni... Oh, nagyanyám!
Sajgott eztán már
a hordókat forrasztó csiríz,
sok gyermekdalt sajtoló földbe a víz,
hogy csónakkal járjam elsőnek a tavaszi, dögálmú szántást...

A nemzedékváltással együtt járó minőségi és eszmei változás, amely Bauer Irén előbb idézett verseiben olyan szép megfogalmazást nyert, Deáknál csak kérdésként vetődik fel, de annál élesebben és kíméletlenebbül:

„Mikor már hörgött a téli sóhaj,
fehér tüdővel
és szivacsöklökkel jött hozzám
Apám.

Apám két varjúval teli szeme
kilövi magából a gondolatok
piciny kristályszórétjeit
s letöri eddigi életünk
lófarkas zászlaját!

Meddig örülünk, meddig
sírunk még egymáson,
Apám?
Nagyapánkat már rég eltemettük!"

Es egy másik versében:

„Békítőnek maradtam itten,
apám kékhasú barázdáin
a varjakkal és a vakondokkal,
s nyomomat behintik majd
szemük apró feketéjével.
Békítőnek maradtam itten.”

Szeretnék egyéb sajátosságokra is rámutatni, amikor a fiatalok ifrájáról beszélünk, hiszen való tény, hogy kifejezőmódjukban is eltérnek igen gyakran a nálunk megszokottól. A tömör, majdnem lakonikus közlésmódra, az egy-két képes ábrázolásra emlétek példákat: Deák Ferenc „Mai esték” című versét olvasom fel:

Az utcánk közepén
van egy mély árok.
Egész nyáron
abba hullnak a csillagok.

Egy villanyégő alá
futott az utcánk.

Aláfutott az
egész falu.

Nagy Lukács: „Nyitott tenyérrel” c. verse következik:

„Apám az állomásra jár melegedni,
valamit vár ...
Olykor felcsillan a szeme,
ha szabadra fordul a szemafor.”

Vigh Rudolf: „Egy asztalnál” című verse így szól:

Két szék
egy asztalnál:
a tiéd,
az enyém,
mégis két világ.
Két szem,
a tiéd,
most az enyém is,
és aztán mindenkié.

Virág Gábor: „Babona” című verse következik:

Egy szopós baba
nézte az ujjait
amelyről babonás anyja
rágta a körmöket.
Látta nevetgélő szemeivel
(de nem tudott
beszélni még)
hogy az idők már változtak
és még sohasem álmodott
boszorkányokkal,
akik megrontották
volna, ha az olló bele-
nyírt cseppnyi ujjába.

A gondolati elem, a ráció így vonul be jobbára terjengős és elégikus vajdasági líránkba s kétségtelenül új szint, frisseséget hoz magával, de nem is lehet ez másként, mert már ez az egy-két példa is érzékeltetheti, hogy új csapások után kutató fiatalokról van szó. Ez nem akadályozza meg őket abban, hogy általános síkon ne üssék meg az ú. n. szelíd líra kipróbált akkordjait. Doró Sándor: „Gyönyörű szerelem” című verséből idézek:

„Ma békésen lefektettem az alkonyt,
a színesedő, barnuló földeket
betakartam puha, okos gondolattal
s a bogarakat elküldtem a
levelek csendje alá,
hogy pihenjenek... Az égen
bóbiskoló csillagokat
elfújtam, hogy aludhass...”

Hallai Sándor: „Utolsó sirató” c. verse is szép példa lehet arra, hogy nem szektások a mai fiatalok, s nem ragaszkodnak görcsösen valami általuk egyetlen elfogadhatónak nevezhető költői nyelvhez vagy irányzathoz, hanem felhasználják a reális értelemben vett plasztikus líra egyszerű képeit is:

„Mikor beléptem az ajtón,
szememben megfagytak a szőlőlugasok.

Meghalt apám. Hinni nehéz,
hisz tegnap még velünk gürcölt
és most meg se rándul sóhajaim súlyán.
Hideg már a kilincs, a fazék, az üveg,
üres itt a pajta, a kert, a telek.
Hiába nyújtja felém szék a karját —
árva vagyok és társtalan.
Szemembe kiülnek a könnyek,
mint alkonytájt a fellegek.”

De az újkeresés ott él a konvencionálisnak, régi muzsikának érzett sorok költőjében, s ennek a viaskodásnak így ad hangot:

„Reámfeküdt önnönmagam súlya...
 Bár szívem a régi tiktakot fújja,
 Mégis másképp döng a léptem.
 A köldököm már elmetéltem...”

S naivitásában is sokatmondók az előbbi fiatalnak a következő sorai amelyek megfogalmazásai kívánnak lenni fiatalos, egészséges életfelfogásának:

„Emeletenként nőnek a házak
 és gólyolábakon járnak az emberek.
 Az ó Földtekén új a forma,
 s a költő dolga, hogy ének fogja
 s a mulandót rögzítse szóba,
 hogy örökké tartson a kacaj.”

Szeretném, ha ebben a beszélgetést megnyitó és bevezető rövid áttekintésben minél több hely és idő jutna maguknak a fiatalok írásainak, ezért a továbbiakban csak felolvasok néhány verset illetve versrészletet, melyekről úgy érzem, hogy megérdemlik a hallgatóság figyelmét.

MELLETTED

(Bóka Mária)

Megfogtál, csak úgy,
 mint ember
 az embert,
 s kezedben maradtam.
 Elnézem céltalan
 életed remegő
 színfoltjait
 árnyékos szemedben.

És én is foglak,
 megfeszítve
 gyenge karjaimat,
 foglak
 mint mélyre dobott
 vasmacska
 az omló
 iszapot.

Elidőzők melletted,
 míg tekintetemből
 a játékos
 sugarakat
 lassan kilopják
 és elemésztik
 az egymásbaolvadó
 falusi
 hétköznapok.

SZÜLETÉSNAPOMRA

(Berta Katalin)

Húsz évem mámorát
 levetkőztem.
 Csupaszon állok a parton,
 nézem, hogy távolodik
 tőlem a múlt.
 A tó mogorván hallgat.
 Érdekes —
 az emberek csodálkoznak,
 mert egyedül állok.

TALÁLKOZÁS

(Gulyás József)

Könnyedben nézd meg magad,,
 legyél ember.
 Csak szeretni: kevés.

S mert jónak lenni jó, lásd,
 ha van hozzá lélek:
 nálam emberség mindig kapható
 bár szegény vagyok: csak az élet.

SZOMBAT

(Foky István)

Két tiloló nő ballag előttem
 a munka porával.
 Mellükön megfeszül a város.

A kenyérgyár felől folyik a tészta és
 koppanva leesik rám a
 szombat.

CSEND

(Ergő Iván)

Börtön a fejem
 Papírvékony vasfalakkal.
 Bent,
 Ezernyi madár
 Várja szabadulását.

Dobjatok valahonnan egy követ
 Ebbe a mozdulatlan, síma tóba
 Mely a szájamon terjeszkedik.

En itt nem bírok semmit.
Meg vagyok kötözve,
De a börtönöm szürke pincéjében

Is vannak ismeretlen kétségek.
Mondtam már,
Dobjatok egy követ!

ÚTON

(Végh Lajos)

Eszembejut egy őszi vásár,
dércsipte, ködös reggel
(együtt keltünk a verebekkel).
Bámész szemekkel kísérték a
csutkatövek,
s én, álmos nagy gyerek
fázósan bújtam a suba alá,
míg a megfagyott úton
viharlámpák fénye játszott.
A kocsisaroglyánál, kötőféken
kétéves csikónk nyihározott,
érezte, gazdát cserél.
S míg az ős esővel gazdag reggelén
felszántott dülők balagtak
velünk Kúla felé,
apám kacskaringós úristenjét
vágta a lovak füle mellé,
hogy nem építettek csárdát
a kulai országút mellé
fösvény, sváb gazdák.

FESTŐMŰVÉS A FALUBAN

(Vigh Rudolf)

Tegnap markoltam
a falut,
amint egy festő ecsete
kapára bilincselte
az emberek kezét,
a templomtorony
ujjaim köré csavarodott.
Kigomboltam az ingemet,
és meztelen mellemre öntötte
sárga meg piros festékkel
az Alvéget.
Aztán nagy szöggel
felütött a neoncső alá,
egy városi szoba falára.

KÖNYVTÁRBAN
(Nagy Lukács)

— — — — —
 Messze nézünk . . .
 Poros düllőutak távolában
 megkeményedő acéltömbökön
 csillog a holnap csókja.
 Csak itt csépelünk zihálva
 nagyrészt még őszhajú kalászt,
 hogy tápláljuk vele a jövőt,
 de ereinkben mégis
 felpezseg a jelen,
 az időszerű.

S végül hadd foglaljam össze a fiatalokra és műkedvelőkre vonatkozó adatokat. Mintegy százhusz állandó munkatársa van az „Ifjúság” irodalmi rovatának, akik rendszeresen küldenek be írásaikból, s akikkel állandó levelezéses kapcsolatban vagyunk. Ezeknek körülbelül a fele diák, a többiek ipari tanulók, munkásifjak, katonai szolgálaton lévő fiatalok, néhány fiatal tanító és tisztviselő. Ebből a hatalmas csoportból kiválik lassanként egy élgádra, mintegy 40—45 fiatal költő és prozaíró, s ezeknek mindegyike jelentetett már meg több írást, de úgyszólván kizárólag az „Ifjúság”-ban. Talán hatan vagy heten jelentek meg írásaikkal, s mindössze egy vagy két ízben — más lapban is. A HÍD egyesegyedül Koncz István verseiből közölt egy alkalommal. E 45 fiatal közül, kiket én igen tehetségeseknek tartok, — 22 diák, 32 pedig munkásifjú vagy egyéb foglalkozású. Huszonhatan csak verset írnak, tizenhatan csak prózával próbálkoznak, míg hárman mind a két műfajban alkotnak. Legtöbbjüket személy szerint ismerem és elmondhatom, hogy kivétel nélkül komoly, lelkiismeretes fiatalok, akik nem könnyű kirándulásnak tekintik jelentkezésüket az irodalmi színtéren. A velük fenntartott kapcsolat még átfogóbb, hasznosabb és teljesértékűbb lehetne, hogyha megfelelő hely és elég tér jutna nekik, mert bizony az Ifjúság egyetlen oldalán ennek a hatalmas gárdának nem elegendő. Ezért fontosnak tartom, hogy más lapjaink s maga a HÍD is több figyelemmel és megbecsüléssel forduljon feléjük. A jövőben rendszeresen nyújtok át válogatást a beérkezett kéziratokból, az egyes irodalmi rovatok szerkesztőinek, jóindulatú értékelésükre bízva e kéziratok további sorsát. A prozaírókról, legnagyobb sajnálatomra, nem beszélhettem ebben a bevezetőben, mert szinte lehetetlennek mutatkozott egy időben szólni róluk, még egy ilyen házagos, hozzájuk sok tekintetben méltatlanul változatos ismertetőben is.

Lévay Endre:

Őrház vagyunk

(*Naplójegyzetek a Telecskai dombok aljáról*)

A kisvonal úgy belefúrja magát a vajdasági tájba, mint a koratavaszi levegőbe a füstfelhő, amit a tömzsi mozdony kéményéből erregget.

Csak egy pillanatra láttam ezt, azután egészen belefeledkeztem az olvasásba.

Camust olvasom. Algerről és Oránról ír, a Földközi tenger hullámain nézi, keres magának egy kis menedékhelyet és magyarázatot arra, hogy ebben a boldogtalan és vergődő világban »Miért is él az ember« . . . Szülőföldjéről ír, arról a különös afrikai világról, ahol éppen most minden forr (ez a tűz tán akkor volt indulóban, amikor ő ezeket az »idegenvezetőnek« szánt sorokat írta); akkor látszólagos nyugalom volt, tikkadt csönd, eseménytelenség; ebben a nagy bizonytalanságban (milyen különös!) az után kutatott az ember — hol lelheti meg a kultúra nyomait, mert mit ér egy város — mondjuk Orán — vagy — mondjuk Alger — a kultúra többszázéves nyomai nélkül? . . .

Ez az egész könyv — a címe Nyár — csupa vívódás, kétség, vergődés, lemondás, megbékélés, megalkuvás, kiegyezés, vizsgáztatás, vád . . . A háború alatt íródott mély camusi filozófiával s egy helyen, amikor a honfi őszinteségével szülővárosa csöndjéről panaszkodik, ezt írja:

» . . . itt az emberek számára még mindig a fényűzés jelenti a szabadságot . . . «

Bennem maradt, valahogy mélyen belém ragadt ez a mondat a vicinális kis vasúti kocsjában, amikor a középbcáckai rőt mezők és fekete földek között elindultam egy parányi falu felé, ahol még soha nem jártam.

Különös, vagy tán véletlen is lehet. Ilyen úton ilyen írásművet olvasni! Magyarázattal tartozom tehát ebben az útirajzban.

(Nem sóvárgás ez, mert én is láttam Páris és Itália kék egét, amit Camus említ vizsgáztalásképpen a Földközi tenger partjain; jártam fenn a svájci hegyekben, a gleccserek közelében, ahol azt hittem, hogy megfagyok; jártam a Genfi tó partján, ahol ma is — változatlanul — fehér és fekete hattyúk úszkálnak Rousseau szobra előtt; jártam Bécs fölött, a kis hegyi ház közelében, ahol a süket Beethoven már csak sejtette a hangokat . . . — nem sóvárgás ez, hogy egy ilyen kis vicinálison Camust olvasom s nézem a hullámozó földeket, amelyeket száraz kórót rezget a szél, villanypóznát kerülget a varjú, s pöttyönyi gyerekek nehéz léptekkel haladnak végig a tarajos fekete szántáson,

mert toronyiránt akarnak menni . . . — nem sóvárgás ez, hanem egy világgép idézése csupán, hogy a Sártenger partjáról szembeállítsak vele egy másik világgépet, amelyben a szabadságnak egészen más fogalma van.)

Camust a zseembe sülyesztettem, nem »idegenvezetőnek«, hanem csak utitársnak, hogy így jöjjön el velem ide, hozzánk, az én szülőföldemre, ahol az életnek igaz kissé nyers, de egészen új arca van.

Kocsik mint hajók

Ha most ábrázolnom kellene az elémtáruló képet, akkor rajzolnék egy nagy eperfát (ennek a tájnak ez a legkedvesebb fája); a fa törzse lenne a falu főutcája, ágai pedig a szanaszét futó mellékutcák, amelyek úgy belevesznek a tájba, akár az eperfa tar ága a szürkés-kék tavaszi ég monoton háterébe. De ezek a mellékutcák nemcsak hogy belefutnak a tájba, hogy azután a különutakon folytassák útjukat, hanem bele is merülnek, mert itt feneketlen a sár; egyetlen kapaszkodó az a főutca, amelynek partján a falu legszebb házai sorfalat állnak és ennek folytatása, a Zombori út — ez köti össze őket a világgal.

Két küzdőtárs áll egymással szemben. A sár és az ember.

Ősszel, vagy ilyenkor, tavasz elején a kocsik úsznak rajta, akár a hajók. Számolok: az év végén három hónapon, az év elején három hónap — hát ez fél évre lefékezi az életet. Az emberek egy évtizedből ötöt elvesztenek, azért mert a lábukhoz, vagy a kocsik kerekéhez tapad a sár. És marasztaló súlyát rányomják az emberre, hogy járása, cselekvése, gondolkodásmódja még lassúbb, még nehezkesebb legyen.

Megkérdezem V. M.-et, a falu népgbizottságának elnökét, hisz ő úgy ismeri itt a helyzetet, akár a saját tenyerét:

»Hogy tudják fejleszteni a mezőgazdasági termelést ilyen utak mellett?«
Őszintén szól.

»Harcolunk! . . . Harcolunk a sárral. Mert ha beáll az ősz, jön a tél enyhe hidege vagy a tavaszi esők, akkor elnyel bennünket a sár. A kocsi még üresen se megy ki a földekre. Négy ló kell ahhoz, hogy kivigyen egy kocsi trágyát. Hányszor fordulhat az ha tíz vagy tizenkét kilométerre van a föld . . . Ha meg megfagy és kemény lesz az út, akkor meg föld halott.«

»Hát innen nincs kiút?«

»De igen. Van. Legfőbb gazdaságaink egy út mentén húzódnak. A Telecskai dombok mögött a Pacséri országút mentén. Egy tizenkét kilométeres út jelenti számunkra az életet, hogy összekössük a távolabbi tanyacsoportokat, a szövetkezeti gazdaságot és a »Május 9« mezőgazdasági birtokot a faluval és a járás székhelyével. Ennek a terve már régen élt bennünk s tavaly végre el is készült. 108 millió dinárba került ez a kövesút; ezt a pénzt magunk összeadjuk: a község, a szövetkezetek, a birtok és az üzemeink, csak a járás adja meg hozzá a garanciát. . . Ha ezt megkapjuk, akkor egy esztendő alatt kiéptítjük az utat . . .«

»Azért jöttem — mondom — hogy megismerjem a falu életét és megismerjem azokat a problémákat, amelyekkel itt minden gondolkodó ember együtt fekszik és együtt kel . . . Mert a probléma, a föladat az élet motorja ma; ha van évekre szóló föladat akkor van élet, akkor van az embereknek miért dolgozni, vagy ha kell, miért küzdeni.«

Elmondom azt, hogy nagyon sokat láttam már kuckóban ücsörgő parasztokat, akik a »betakarítás« után nappal várták az estét, este várták a reggelt, hogy müljön az idő, de semmit nem tettek azért, hogy az elkövetkező évre változzon a házuk tája.

»Így volt ez nálunk is hosszú időn át — mondja V. M. — élő bizonyág erre az az egyedülálló példa, hogy a mi falunkban hatezer emberre mindössze három ivóvízes kút esik . . .«

Láttam gyerekeket és asszonyokat kilométereket kutyagolni a falun keresztül kasul vödörrel vagy vizeskannával a kezükben. Mennyi idő és mennyi energia vész el így . . .

» . . . és csak most kerül arra sor — folytatja V. M. — hogy a falu más és más helyén újabb ártézi kutakat fúratunk . . .«

Apró, kis hétköznapi dolgokból kezd kibontakozni az élet.

Ha már így belemelegedtünk — gondolom — följegyzem sorban tovább mindazt, amit hallottam Csonoplyán, mert itt csakugyan kinyíltak a beszéd kapui, mintha csak vártak volna arra, hogy most aki jön s írással foglalkozik, elmondunk neki mindent, ami a szívünkön fekszik.

Régebben, amikor nem volt megbecsült dolog és törvényileg oly szigorúan kötelező a betűvetés, egy ilyen ténynyi falunak elég volt egy vagy két iskola. Az sem volt tele, mert az első vagy a második osztály után sürgetett a mezei munka s a gyereket egyszerűen kivette a szülő az iskolából. Ezért kullog az emberi kultúrájuk. Ezért ragadtak le a sárba s ezért volt az is, hogy ha egy ember mégis akadt közöttük, aki tanult és nagyot akart — példa erre a Festőde — akkor csodát teremtett, olyant, amiből a névtelen falu nevet szerzett magának.

Minek ahhoz külön magyarázat, hogy kell az iskola, úgy kell, mint a kenyér. Jobban kell, mint ahogy kellett, mert a gyerekek feszegetik a falu falait, szűk nekik a régi Csonoplya, nem férnek el (nem benne, mert most nem kirajzásra gondolok) az iskolában.

Jegyzem hát tovább, amit V. M. mond erről.

»Mindössze egy rendes iskolánk van, a többi lakóházból hevenyészve átalakított iskolaépület, ezek úgy ahogy megfelelnek ma. Megfelelnek addig, amíg 760 diákunk lesz . . . De jövőre már nyolcszázon fölül lesz a számuk, 1960-ig pedig 1100-ra emelkedik. Új iskolákra van szükségünk, és építünk majd újakat, olyanokat, amilyeneket az iskolareform kíván. Tán jobb is, hogy nincs sok a régiből, mert a régi iskola jelenvalósága csak fékezi a kommunát abban, hogy újat építsen . . . Ha viszont nincs, akkor újat épít. . . . Így mind kevesebb lesz, ami a falut köti a régihez, s mindig több új épület, üzem

vagy kör, amelyeken keresztül már nyitott szemekkel a jövőbe néz...»

Ebben a faluban fakuló színeket és csak a falu oltárképén és vedlő falain láthatunk, több »patina« nincsen sehol.

Nem lesz nehéz kilépni a régi keretéből...

Letűnt idő a színpadon

Azt a mondatot, hogy »nem lesz nehéz kilépni a régi keretéből« könnyű leírni és könnyű kimondani, de nem olyan könnyű valóra váltani itt, ahol nemcsak a sár, hanem a sok hagyomány, a sok emlék és a megfelelő kultúra hiánya is marasztaló.

Ilyen helyen azt hinné az ember, hogy a kultúrkör egy kis meghitt fészek, a falu egyhangú világából valamivel följebb emelkedett hely, ahol összejönnek a könyv, a zene, a színpadi játék szerelmesei, rajongói vagy egyszerűen csak komoly hívei és kiépitenek maguknak egy kis világot, amely tovább viszi az egész falut.

Számomra Csonoplya volt az újabb figyelmeztetés arra, hogy aki még mindig hisz a régi keretek közé merevedett egyesület ilyen hivatásában, az éppen úgy szembe elől téveszti a kort, az ajtónkon kopogó új világot, mint az az öreg, őszhajú rendező, aki 1956-ban vagy 1957-ben úgy játsza a népszínművet, mint száz esztendővel ezelőtt, amikor Tóth Ede népszínműveit kocsiszínből játszották petróleumlámpa fénye mellett a kenyérért és dohányért komédiázó vándorszínészek.

Benyitottam a kultúrkör próbatermébe, a községi kocsmá egyik oldal-szobájába. Középen billiárd-asztal, oldalt porlepte székek — semmi más. És társasfölvételek a falon. A műkedvelő együttes társasfölvételei. A tavalyi vagy a tavalyelőtti előadásról készültek. Elolvastam a társasfölvételek szövegét — s ugyanezt megerősítette az egyesület titkára is.

Nézzük, hogy néz innen felénk a múlt:

»Falurossza«

»Gyimesi vadvirág«

»Sárga csikó«

»Kolduskisasszony«

»Torockói menyasszony«

»Sárgapitykés közlegény«

Ezek a multszázadból valók, vagy szellemük a multszázadbeli monarchia világába visz, — és amit ebből a századból vettek az a »Muskátli« volt... Ha most idéznék azt, amit a »Muskátli« nemzeti romantikájáról 1938-ban írtunk, amikor kultúránk fejlődési előfeltételei még távol álltak a mától, akkor a rendező nem tűzte volna műsorra ezt a revizionista szellemről átitatott darabot.

Amikor kiléptem a »próbateremből« és elköszöntem a »jó, öreg kocsmárosról« az utcán találkoztam a falu fiataljaival. Vitték sietve a hangszereket és a nagydobot: próbára mentek. Modern hangszereket vittek és jazz-dobot

— ezzel már nem lehet zenekari aláfestést adni a »Falurosszának« vagy a »Gyimesi vadvirágnak« . . .

Még akkor sem, ha vannak, akik csak a letűnt időt szeretnék látni a színpadon.

Találkozás a korfordulón

Valahogy úgy van, mint amikor valaki búcsúzik és szeretné megegyeszer régi emlékeit elmondani.

Találkozunk ilyen régi emlékekben a dalokban, a táncokban, a színdarabokban és a népviseletekben is. Jóllehet, a népviselet sokhelyütt még élő valóság, a népi élet tartozéka, persze egy kicsit e nemzeti romantika hordozója is, de ezek helyett újat hoz az idő és sorban lebontja a népek közé húzott mesterséges válaszfalakat.

De ezek a találkozások olyanok, mint a vasárnap délutánok. Ez is a régi életnek egy hagyománya. Vasárnap délután megáll az élet, eluralkodik benne a csönd. Előkerül a kártya, a tánc, a játék — és köztük a régi játék.

Am ahogy átalakultak a hétköznapok, úgy átalakulnak majd a vasárnapok is. Mert az élet hétköznapokból áll, különösen akkor hétköznapokból áll, amikor korfordulóhoz ért.

Ennek meglepő és elgondolkoztató példájával találkoztam ebben az elmaradott középbácskai faluban.

(Mert azoknak, akik elmaradtak az évtizedek, vagy a századok során, azoknak sietni kell.)

Egy arc a holnap felé

A faluban minden ember azzal büszkélkedik, hogy Csonoplyának gyára is van. Nem is egy, hanem négy. De köztük egy olyan is van, amelynek híre már régen túljutott a tartomány és az ország határain.

Egy falu tehát nem a vár-romjaival, nem a kastélyával, hanem a gyárával büszkélkedik. Pillanatfölvétel az élet új arcáról . . .

Az a gyár, amellyel Csonoplya büszkélkedik: a Festőde.

A képzeletet ennek hallatára ne ragadja magával az az általában ismert hatalmas méret, amit a gyár szó jelent.

Ma még nem fejlődött odáig, hogy ezek dolgoznának a fal között. Még csak nem is százak, hanem mindössze száz ember, de ez a száz ember egy esztendő mulva háromszázat jelent, két esztendő mulva még többet.

»Ezektől függ a falu jövője!«

Ha ezeket a szavakat nem is adom valakinek a szájában, akkor is így van. Mert ezt nem mondta senki, hanem magam olvastam le D. I. arcáról, amikor a gyárban végigvezetett a még nyersen meredező új falak között és arról beszélt nekem, hogy mit építenek még itt, közvetlenül a Telecskai dombok lejtőin. Könnyedén és természetesen beszélt, nem kereste a szavakat és nem akart nekem számoszlopokban nagyot mondani. Csak annyit, amennyi amennyi a valóságban előttem állt.

»Kiszélesítjük üzemünket — mondta. — Új épületekkel és új gépekkel, hogy eleget tudjunk tenni annak, amit a rendelők tőlünk várnak. Épül egy új gépterem, új szárító, új raktár, és új igazgatósági épület. Emeletes . . . De ezért dolgozni kell. Nemcsak annyit, amennyit a szabályzat előír . . . A mieink benn vannak itt reggeltől estig. Néha itt is ebédelnek, itt is vacsoráznak . . . Kétszer annyit kell dolgozunk, mint amennyit eddig dolgoztunk . . . Vagy háromszor. De a gyárban nem kérdezi senki, hogy miért, mert tudja jól, hogy ez a mi dolgunk . . .«

Azután arról beszél, hogy tanulmányúton volt Nyugat-Németországban negyedmagával. A munka technikájából sokmindent megtanult. Most a fiatalokat taníttatják a középfokú iskolákban és az egyetemen, mert »az új kádernek mindig többet kell tudni, mint a réginek . . . És máshonnan nem kapunk kádert, ha magunk nem nevelünk.«

Úgy írtam le ezeket a szavakat, ahogy hallottam.

De most olyasmit írok le, amit nem mondtak el.

Ha végiggondolom, hogy a falu eddigi sivár és eseménytelen élete után az »együltükből« kimozdított parasztok számára ez most újat, eseménytelibb életet jelent, mert ezek az emberek nemcsak lakói ennek a falunak hanem *irányítói* is, akkor egészen más képet ölt előttem a munkás, aki itt tapasztja az új raktárépület falát, vagy az a másik, magas, szőke, aki a magasfeszültségű villanykapcsolónk vés lyukat a falba . . . Vagy a lányok a szárítóban, vagy az asszonyok a csomagolóban . . . Munkabéért dolgoznak, de nemcsak munkabéért, hanem azért is, mert részesei a gyárnak és tudják: ma tőlük függ, megváltozik-e itt az élet, vagy marad továbbra is a tengelyig érő sárban, ahol azok hagyták, akik száz vagy százötven évig gazdái voltak a falunak.

»Még pár hét vagy hónap s itt lesznek az új gépek!«

. . . És működésbe lépnek . . . A képzeletben már működnek is, lehet, hogy mostanában a gépész erről álmodik . . . Szinte látja, hogy megindulnak előtte az új, fényes karok . . . Szeretném megismerni az álmait! Nagyon szeretném ezt! Nem is tudom kimondani mennyire szeretném ismerni, de ne úgy, hogy én kérdezzek s ő feleljen, mert akkor közhelyeket mond, mert az ember mindig eltemet magában valamit . . . De ha közhelyek helyett eltudná nekem mondani ez a munkás itt a szerelőlétrán, hogy mit érez, amikor ennek a várt, annyira várt jelenvalóságát minden érzékszervével fölszissza: mi megy végbe az agyában, a szívében, a gyomrában, az idegszálaiban, milyen ízekkel vegyül össze szájában a nyál és amikor azután hazamegy innen, milyen tekintettel néz a saját gyermeke szemébe? . . . Ha el tudná nekem mondani ez a munkás, hogy ennek a tudata teste mozgásában is milyen változásokat idéz elő ha el tudná mondani, hogy milyen az a meleg, ami belülről járja át az embert ilyenkor, reggel, délben, este vagy éjszaka ebben a faluban, akkor láthatóbbá, érzékelhetőbbé tudnám tenni azt, ami az ő tudatában és életérzésében a szabadságégeszen új fogalmát jelenti.

Valami egészen újat, ami lehet, hogy azt jelenti, hogy *minden ember alkotó!* Mert a munka *alkotás!*

... De mivel nem szól, így csak a szeméből, végtagjainak mozdulataiból, testének hajlásából, siető lépteiből olvashatom ki azt, amire élőszóban később, talán csak évek, hosszú évek múlva kaphatom meg a tökéletesen és emberien kifejező választ.

Gyerekek köszöntenek

A gyalogjárón a téglákat néztem a lábam alatt, mert »foghíjas« volt s nem akartam, hogy orrabukjok a falu kellős közepén. De gondolataim azért szabadon keringtek... Nem felejtettem el, amikor V. M. egészen különös hangsúllyal mondta:

»A kendergyárban most már van villany-ventilátorunk. Percek alatt cseréli a levegőt.«

(Eszembe jutott, hogy évekkel ezelőtt Bajmokon nagynéném majd megfulladt a tiloló alatt, mert kendővel bekötött e az orrát. És nagyon hamar megöregedett.)

Megint a téglajárdát néztem és kikerültem egy nagy pocsolyát. Azután mentem tovább és azt jutott eszembe, hogy a csöpp kis vasútoi megállóra V. M. találóan azt mondta:

»Őrház vagyunk!«

ilyen kicsi a vasúti megálló egy árva kitérővel, hogy nem is lehet vasútállomásnak nevezni. Csak *őrháznak*, valahol a nyílt pályán, messze a várostól, messze a nagy forgatagtól, messze mindentől... Messze... Fölrezzentem gondolataimból. Valaki köszönt. Ki köszönt? Hisz itt engem senki nem ismer!

»Dobar dan, áiko!«

»Jónapot!«

Iskolás gyerekek haladtak el mellettém és köszöntem.

Hosszasan utánuk néztem... Azután tovább jöttek a gondolatok. »Az őrház helyén azért mégis fölépítjük a vasútállomást!« »És még egy sínpárt, arra a rét felé, hogy amikor jön a nyersanyag... Különös... Ebben a faluban »nyersanyag«. Megint valaki köszönt. Ez már fölnőt volt. Visszasüvegeltem és elszégyeltem magam. Itt minden ember emberként megy el egymás mellett, mi meg a városban, hidegen, közömbösen, ismeretlenül. Ismeretlen soha nem köszöntünk. Az ő számukra minden ember ismerős.

Milyen közel kerültek itt egymáshoz az emberek?

Ez az emberi közelség...

A zsebembe nyúltam s kezem Camus könyvéhez ért.

Ha most ő maga is velem jött volna, akkor megtudhatta volna, hogy nálunk az emberi életnek más értelme és az emberi szabadságnak más fogalma van.

Amikor ismét vonatra szálltam, már nem olvastam a könyvet, hanem az ablakon keresztül néztem azt, ami előtttem úszik. Ami úgy bele tud vésődni egy képpel, vagy egy élménnyel az ember emlékezetébe, hogy soha többé nem lehet onnan kitörölni.

(Csonoplya, 1957 március idusán)

Bepillantás a háború utáni szlovén drámairodalomba

Színpad irodalmunkkal, az irodalmi kifejezésmódnak ezzel a sajátos műfajával az ész és a szív e szintézisével ugyanez a helyzet, mint minden művészi alkotással: mélyen a korban gyökerezik, mohón szippantja föl ereibe az emberi élet ismeretének nemes nedveit — Tália istennő leánya, aki szívet nemesít, gazdagítja a lelket és a szemnek, belső lényük e csodálatos szűrőlencséjének talán a legközvetlenebb módon tolmácsolja az alkotás minden szépségét.

A szlovén drámairodalom kincseit nem állíthatjuk oda a külföldi drámairodalom krózsusi kincstára mellé, drámairodalmunk azonban, ha egyszerű is, — számunkra — mégis nemes terményekkel teli magtár, amely kulturális létünknek sajátos jellegzetességet kölcsönöz. Színműirodalmunk, ha szerény is, szép utat tett meg Lindhartól, a szlovén drámairodalom megteremtőjétől Cankáron keresztül — aki szlovénba ojtott ibseni lobbanékonysággal alkotta meg a szlovén színműirodalom klasszikus korszakát — a modern alkotókig, Finzsgárig, Borig és Iván Potrcsig. Ha visszaemlékszünk arra a sikerre, amit a közelmúltban Ivan Cankár „Szolgák” című színdarabja Párizsban aratott, nyugodtan elmondhatjuk, hogy drámai műveink méltán foglalnak helyet a világ színműirodalmának korszerű alkotásai sorában.

Amióta az ősember a maga kezdetleges módján először kísérlete meg, hogy vizuálisan megjelenítse a munkát, vagy pedig némajátékkal és táncsal adjon kifejezést örömének és bánatának, amióta először emelkedett az ókori koturnusokra, amióta Sophokles, Shakespeare, Ibsen és Miller szinte kőbevésték a drámaírás szabályait, amióta a passiojátékoktól a commedia dell' arte-n keresztül eljutottunk a modern színműíráshoz, a színpadnak, a mozgásnak és a ki-ejtett szónak mindig megvolt és megvan a maga bűvös ereje: az életet reprodukálni, hogy újra átélhessük, megvilágítani mindazt, ami a valóságban észrevétlenül marad, ami feledésbe merül. Az ilyen művészi tömörítés a vadul száguldó életből kiapadhatatlan forrást teremt, amelyből az emberiség már évezredek óta oltja lelkének szépség és bölcseség utáni szomját.

Röviden: a színpad a költészet, a kimondott szó és a mozdulatok szerencsés egyesítése; mindez együttesen új kifejezőerővé izmosodik, művészet a művészetben, benne az élet a legteljesebb alakot ölti, a gondolat pedig diadalmas elismerést arat.

Ha a háború utáni szlovén színpadirodalom eredményeit mindezekben a művészi prizmánokon át vetítjük ki, meg kell állnunk legtekintélyesebb drámaíróink, Iván Potrcs, a „Na kmetih” regény írója és több színdarab, mindenekelőtt a „Krefl” című dráma-trilógia szerzőjénél.

Hogy megkísérélhessem legalább is nagy vonalakban megrajzolni Iván Potrcs írói arcképét, nézzük mindenekelőtt a trilógia utolsó részét, amelyet 1953-ban írt meg Potrcs.

Akár a „Mladinszka knyiga” könyvkiadó vállalat szerkesztőségében keressük föl Iván Potrcs írókat, akár otthonában, mindegy, az az érzésünk, hogy rosszkar jöttünk: nem tudunk szabadulni attól a benyomástól, hogy látogatásunk „áldozatát” a legtevékenyebb munkában zavartuk meg, olyan gondolatokat száműztünk, amelyek talán ezer fényévnyi távolságban vannak kérdé-

seinktől és gondolatainktól. Potrcs asztalán, a szekrényekben és a szekrények tetején, a telefonkészülék alatt, az egész asztalon a megszokott potrcsi rendtelenség, könyvek, noteszok, kéziratok, folyóiratok, újságok, szükségesek és fölöslegesek — s e látszólagos zűrzavar fölött, az alkotás lázában, legtermékenyebb éveinek sodrában dolgozik a népszínműíró. A dolgozószoba a könyvszekrényvel és az íróasztallal — minden szinte reszket a mozgalmas tevékenységtől, mindenütt a kutató ember kezének nyoma. A diszkrétén elfüggönyözött, hatalmas ablakon keresztül csillogva árad be a téli nap fénye, három különböző művészi a fölfogás, három gondolat, három egészen új életszemlélet intim galériáját ragyogja be: egy női aktot, egy önarcképet, egy ptuji tájképet, amelynek előterében az író apja áll. Minden mozog, hullámszik, feszül, minden Potrcs forró, stájer temperamentumát és kétségtelen irodalmi alkotókészségét látszik hangsúlyozni.

Szó szót követ, megindul a beszélgetés, leginkább Potrcs írói témái körül forog a szó, arról beszélgetünk, ami írói munkásságának leglényegesebb vonása: a szlovén paraszt problémáját feszegetjük, erről beszél legzivesebben az író lendületes gesztusok kíséretében, körülbelül így:

— A mi falunk... a parasztok élete... parasztirodalom... e körül forognak a kérdések. Amondó vagyok, hogy a paraszttípusokat földelgöző irodalom lehet csak szép. A falusi életmód olyan helyzeteket teremt, amelyek a városi embert is, a munkást is érdeklik — természetesen ha megfelelőképpen ábrázoljuk. Csak a kispolgárok beszélnek gúnyosan a parasztirodalomról... Írásaimban még sokszor vissza fogok térni a parasztokra. Hát mi volna az irodalom értelme és célja, ha nem az, hogy az olvasó előtt megevelemítse a körülöttünk élő embereket, legyenek azok polgárok, munkások vagy parasztok. Keresnünk kell a mi emberünket, a szlovén embert, aki nálunk nevelkedik, akinek gyökerei nálunk mélyednek a talajba, akit a mi életünk formái — ezt kell föl kutatnunk, ezt kell bemutatnunk, nem pedig típusokat, akit mestersegesen, a divatos irodalom kedvéért ültetsz át a mi világunkba a nyugati irodalmárgodók elgondolásainak és szeszélyeinek példájára s azt sem tudod rólok, van-e fölük-farkuk és nem is tudsz velük mit kezdeni. Mintha valakinek az a halvaszületett gondolata támadna, hogy pálmaligetet ültessen a Triglav csúcsára!

A született, ösztönös drámaíró temperamentuma és kifejező beszédmodora akkor sem veszít szinciből, ha kedvenc témájáról számára idegen irodalmi műfajok „útvesztőibe” csalogatod, ha a korszerű irodalmi alkotás általános problémáira tereled a szót. Ilyenkor is annak az embernek a heves meggyőződésével beszél, aki tudja, mit akar:

— Végtere is semmi kifogásom a divatos alkotások ellen — ilyenek is kell lenni. De a hátam is borsózik tőle, ha az emberek holmiféle — „magasabbrendű” célokkal eltorzítják az életet. Ismerem a legfiatalabb írónemzedéket, hosszabb idő óta írok a „Mlada pota” című folyóiratnak bírálatokat, s látom, hogy az igazi értékeknek kisebb a visszhangja mint kellene. Mit segít a tehetség és a műveltség, amikor az emberek ilyen vagy olyan izmus hatása alatt föláldozzák a legbensőbb érzelmeiket is? És még valami: meg kell mondanom, hogy a mai fiatal nemzedékben a kelleténél több a cinizmus. S az olyan nép, mint a miénk, ezt nem engedheti meg magának. A cinizmus rombol és gyilkol, s nem olyan embereket nevel, amelyenekre nekünk szükségünk van.

Ezekből a vonalékból állítanám össze Potrcs irodalmi arcképét, az író és drámaíró arcvonásait, aki mindig az „élet arénájában” áll és harcol — mint Iván Cankár mondogta.

Újabb kérdéssel próbálkozunk, kérdéscsoporttal, amely jelen pillanatban a legjobban érdekel bennünket, mert Potrcs drámai trilógiájáról akarunk hallani.

A „Krefli” című háromfőlvonásos drámával Iván Potrcs pontot tett egy parasztsaládról szóló drámai trilógiájának végére. Potrcs bemutatja ennek a családnak a fölemelkedését és bukását, összeütközését a történelemmel, amely nem kerülte el ezeket a parasztokat sem, beleszólt az ő forrongó életükbe is. Egymást követik a régi és az új idők, egymás mellé sorakoznak a régi és az új észjárású emberek. A hagyományok, amelyeket önző makacssággal, törhetetlen akaraterővel az öreg Krefl képvisel, lassanként de elkerülhetetlenül megínognak az új, forradalmi világban. A három színműben Iván Potrcs új főlfogásban, szociális elemzéssel nyúlt e drámai alakokhoz, a szlovén irodalom régi problémájához: a telkes parasztok életéhez, földéhségükhöz, a „saját földön” folytatott gazdálkodáshoz. Ebben a művészileg legtökéletesebben megreformált színdarabban Potrcs a parasztdazdák, s a régi paraszti életmód agóniáját vetíti az új valóság fényével.

Potrcs életét ábrázoló képei nem sablonosak, nem fekete-fehérek, noha ez a tárgykor könnyen csábít ilyen tévutakra. A színdarabok központi figurája, az öreg Krefl, mélyen tragikus alak, aki kénytelen félreállni az új élet útjából, de küzd ellene, minden eszközzel, fölhasználja a pillanatnyilag megfészkelődött reakció erejét is, de amikor belátja, hogy hiába hadakozik a régi gazdák főlfogásának győzelméért, teljes erővel a reakciós Vrtnik ellen fordul. Meggyűlöli az öreg, becsületes, dolgozó paraszt kérérlhetetlen gyűlöletével, mert hiszen egész életén át a föld rabja, szolgálja volt s ezért, csak ezért kialakult benne valami kezdetleges, egyszerű igazságérzet, olyanforma, mint amelyet a közmondás jelent: aki nem dolgozik, ne is egyék. Az alant következő harmadik főlvonás-törredékben így beszél szomszédjához, Gocslovhoz, a hajdani bojtárhoz, a falu szegényéhez: Hej, öreg Gocslov! Mi lesz velünk? Amióta a világon vagyunk, egyre csak gürcölünk, húzzuk az igát... S lásd, most kőzénk áll valaki, aki sem nem szántott se nem vetett, nem is gürcölt sohasem...

„Krefli”, harmadik főlvonás, első jelenet

(A szobába belép Krefl, meglehetősen ittas, utána Gocslov).

KREFL: Megyek... mondtam már, hogy megyek... megyek hát... Látod, hogy megyek... Megyek, mert tudom, miért megyek... mert tudom, miért kell mennem!... Én paraszt vagyok — és a paraszt tudja, de jól tudja, hogy a hatóságot tisztelni kell — minden hatóság tisztelnivaló! Ez már vérben van a parasztnak, és én, én paraszt vagyok — Krefl a nevem. Hallod?

GOCSLOV: Hagyd a hatóságokat és a tiszteletet. Miért féljünk a hatóságtól, miért félnénk tőle — a hatóság... most mi vagyunk a hatóság!

KREFL (hátrulép): Mi? Ki az a mi? No beszélj!

GOCSLOV: Hát mi — a nép.

KREFL (nevet): Nép? Hahahaha... Most csak még azt mondd meg, mi, a Krefl-család is nép vagyunk? ... Látod, megakad a nyelved.

GOCSLOV: Hát persze, hogy mi is nép vagyunk.

KREFL: Ti igen, ti! Ti, akik most a tányérunkba is beleméztek.

GOCSLOV: Krefl, te éntőlem félsz?

KREFL: Tőled?... Azt már nem. (feléje tántorog)

GOCSLOV: Krefl! Feküdj le. Itthon vagyunk...

KREFL (előlki magától): Itthon? Itten? Hahaha! Öreg Gocslovom, itten Krefl nincs itthon. Nem, soha! Odaadtad a földet... s máris nem vagy ott. Hej, a. ragya verje ki a nagybágyádat.

GOCSLOV: Hagyd a nagybátyámat, bogaras volt az öreg, tudod.

KREFL: Nem volt bogaras! Tudta az, mit csinál: add oda a földedet és bújj be a hat szál deszka közé. Ezt is meg lehet szokni. Látod, nekem is lassan hozzá kell szoknom. Keresztet faragok s lesz hova feküdnöm. Kifeküdnék oda az eresz alá és meglátnád, egy-kettőre beleszoknék a koporsóba. A paraszt öreg, mindent megszokik. Csak a lovat nem szoktathatod az éhezéshez, mert beledöglik.

GOCSLOV: Krefl, hagyd ezeket a gondolatokat meg a hat szál deszkát. Kialszod magad, s minden rendben lesz. (*a másik szoba felé tuszkolja*)

KREFL (*ellenkezik*): Nem, nem, semmi se lesz rendben. Egy földnek nem lehet két ura, ezt jól jegyezd meg magadnak te is, meg a többiek is, Gocslov. Így van ez máris... Egy-kettőre a sutba kerülsz, jobb volna, ha a világon se lennél. Látod, így van ez. A fölvégen már nincs földem, a nagybátyámét megtartottam, nem volt kedvem a kemencezúgba melegegdeni — de látod, most mégis odakerültem... már ott is vagyok...

GOCSLOV: De hiszen önként mentél a szövetkezetbe.

KREFL: Önként! Hahaha! Önként!... (*leül*) No jól van. Ha bementem, hát bementem. Persze, hogy bementem. Magamat is önként akasztom föl, ha arra kerekedik kedvem, hahaha!

GOCSLOV: Reggelre kijózanodsz és eszed ágában se lesz fölakasztani magad.

KREFL: Hagyd csak, hagyd csak... Ne is higgyél nekem. De én tudom, mit csinálok. Rése gvag yok, igaz. Tudom, hogy részeg vagyok, de ne gondold, hogy Krefl nem tudja, mit csinál. Tudok én mindent. Az öreg boroshordó tudja, mit csinál, s azt is tudja, hogy már nem sok keresnivalója van itten. Ha véged van, Krefl, hát legyen véged. De miért ne legyen a gazdáknak is vége? Látod? Erről van szó. Végük van a gazdáknak, vége van Kreflnek is...

GOCSLOV: Nehéz veled boldogulni, Krefl! Úgy, ahogy volt, többé sohasem lesz. Aztán ne félj te a gazdálkodás miatt, majd csak elgazdálkodunk, ha élni akarunk.

KREFL: Én aztán nem gazdálkodok! Te azt hiszed, lehet így élni? Én meg azt mondom, hogy nem lehet! Igen, igen. Én is beléptem, de nekem már nincs itt keresnivalóm. Látod, én gazdálkodtam. Az is előfordult, hogy az adószedők megszorítottak s vele együtt gazdálkodtak az én földemen, de most — veletek — ez egészen más...

GOCSLOV: Ej, Krefl, most is gazdálkodhatunk!

KREFL (*kiegyenesedik*): Ha csak a gazdálkodásról van szó, ne sajnálj te engem. A gazdák és a gazdálkodás volt — nincs. Magad is tudod, hogy is volt a szántással... Gürcöltünk mind, hajszoltuk magunkat, húztuk az ígát. Egyszer a gazda tartotta az ekeszarvát, másszor a béres. Egyszer a béres kezében volt az ostor, máskor meg a gazdáiban. Egyszer Krefl, máskor Gocslov, de az ebédnél mind a ketten egy asztalhoz ültek. Így volt ez, bizony. Mered mondani, hogy nem így volt? (*mellenragadja, aztán sírvafakad*)

GOCSLOV: Igazad van, Krefl, gürcöltünk mi mindannyian, húztuk az ígát, de... Ti magatokért és mi is tiértetek.

KREFL: És ugyan mit ettem én? He... azt mondd, hogy én magamért dolgoztam, meg mások is értem dolgoztak? Így beszélsz te, Gocslov? Ezt mondd te most, Gocslov?

GOCSLOV: Ne siránkozzunk most, Krefl. Menjünk aludni.

KREFL: Aludni? Hát azt nem. Az álom úgy jön, mint a kaszás. Egyiket se kell hívogatni. Ezt mondom én, te meg gondoldj, amit akarsz. Neked jobb dolgod volt, neked nem ült a hátadra a föld. Egyszer mindennek vége van. Egyszer Krefl, másszor Gocslov. Így, van ez.

GOCSLOV *(nevetve)*: Így, Krefl! Megint együtt ülünk az asztalnál és együtt fogjuk az eke szarvát! Nem, Krefl! Semminek sincs vége!

KREFL: Úgy?! Nincs? Hát nincs. Nincsen már Krefl se Gocslov. Most aztán kibújít a görény az odujából! A görény! Hej, öreg Gocslov! Mi lesz velünk? Amióta a világon vagyunk, egyre csak gürcölünk, húzzuk az igát. S lásd, most közénk áll valaki, aki se nem szántott se nem vetett nem is gürcölt sohasem — ez a Vrtnik. Nappal nyujtózkozik, éjszaka meg a háját neveli, egyre feszül a bőre, már alig fér beléje. Látod, Gocslov, ez a görény szívja az én véretem, kiszívja az mindegyikünkét. Az enyémet már szívja...

GOCSLOV: Krefl, ennek is végeszakad egyszer.

Nemsokkal ez után a beteges érzelmkitörés után Krefl megtudja, hogy Vrtnik a háború alatt hazaáruló volt. A jelenet leszámolásá alakul át, az öreg Krefl belátja, hogy eddigi terveit hiábavalóak, azt hiszi, hogy fia is, akire az egész jövőjét építette, elhagyta. A „görény” Vrtnikkel folytatott vita után fölakasztja magát...

„Krefli” III felvonás, 2 jelenet

KREFL: Ki... ki vagy te?

VRTNIK: Hamarosan meg fogja tudni.

KREFL: Én mondom meg neked?

(Vrtnik zsebredugja két kezét és szétvetett lábakkal megáll Krefl előtt.)

KREFL *(nyugodtan)*: Kiket öltek le negyvenkettőben a kompnál és kiket nem? No, halljuk!

VRTNIK *(zavartan)*: Ugyan hát kit? *(haragosan és fenyegetően)*: Kit?

KREFL: Az á-á-á-rulókat nem!

VRTNIK: Ki... kicsoda kire gondol... ki az áruló?

KREFL: Ne kérdezz, hanem tekints a magad lelkébe!

VRTNIK: Azt fecsegi valaki, hogy talán én?...

KREFL: Mondtam, hogy ne kérdezősködj... Magad tudod legjobban, amit az egész falu suttog.

VRTNIK: Az egész falu!... Ha-ha-ha!... Jula! Jula!... Hát úgy, Krefl! Majd mindjárt meghallod, mit beszél az egész falu!

(A lány bejön és megáll az ajtó mellett.)

VRTNIK: Jula, mit történt a partizánokkal a kompnál?

(A lány hallgat, kendőjét húzogatja a szeme elé.)

VRTNIK: Talán elfelejtetted?

A LÁNY: Megölték őket.

VRTNIK: Miért?

(A lány továbbra is hallgat.)

VRTNIK: Na, beszélj!

KREFL: Mond a szemébe az átkozottnak!

VRTNIK *(kemény hangon)*: Jula!

A LÁNY: Semmit se mondok el... Ha én kinyitom a számat!...

KREFL *(rákiált)*: Ki árulta el őket? Ezt mondd meg!

A LÁNY: Mást tegyetek bolonddá, ne engem! Majd beszéltek, ha akarok. *(Sarkon fordul és kimegy.)*

VRTNIK: Az egész falu... ha-ha-ha! Kedves, jó, Krefl barátom, az emberek azt fogják mondani, amit mi akarunk!

KREFL (*Ökölbeszorítja a kezét*): Görény! (*Vrtnik felé indul.*) (*Vrtnik a lépcső karfájához szorítja Kreflt. Az öreg egy pillanatra megtántorodik.*)

KREFL: Így, hát így... Te... te... na várj csak... egy kettőre itt lesznek, akik majd leszámolnak veled... te... görény...

VRTNIK: Talán bizony Ludvikra gondol? Ha-ha-ha-ha...

KREFL: Ne vedd a szádra a nevét!

VRTNIK: Annak a széltolonak is befellegzett. Az is azt hitte, hogy majd az új hatóságok is úgy táncolnak, ahogyan ti füttyültök. Hiába volt minden furfangotok, hogy a szövetségezet az ujjaitok köré csavarjátok, hiába... beleesett a légy a levestekbe! Úgy eltaposunk benneteket, mint a férget...

KREFL (*Kiegyenesedik*): Hát idehallgass! Ami volt, az volt! Vigyen el az ördög mindent, ha már így kell lenni. De... mondok neked valamit (*Vrtnik felé közeledik*)... senkítő! sem vettem el egy fityinget sem. Itt... itt... becsület van (*a mellét döngeti*) és sohasem lesz más... s ezzel... ezzel a becsülettel megyek a másvilágra. De téged, téged megátkozlak, halálos ágyamon is átkozni foglak! Te... görény!

(*Vrtnik hátrál és kimenekül.*)

KREFL (*megáll a pítvar közepén, körülnéz, megakad a szeme a pincegádor gerendáján lógó kötélén, rámered és fölnevet*): Halálos ágyamon? Ha-ha-ha... Kij várja azt ki? Na kötél, te mit szólsz? Mi? (*egy pillanatnyi szünet után*) Csak lógi, csak lógi ott... Meghalni még mindig ráérek, arra van idő... (*A kötél után nyúl, megfordul, az ablakra néz, amelyen keresztül harmonikaszó szűrődik be, keze újra a kötél után lendül*). Muzsikáljatok, huzzátok, a fene essen belétek! (*Az asztalhoz lép, fölemeli a korsót és fenéig kizissza*). Na lám... megy a dolog... megy. Mindent elvisz az ördög. Francsekot, Nánát, a földet... de téged is, vén koldus... Másnak ástad a vermet, megad estél bele. Ha-ha-ha! Egyszer a Krefl, másszor a Gocslov... Egyszer a Gocslov... másszor meg a Krefl... Csakhogy egyszerre minden a feje tetejére állt... kibújt a görény az odujából... és a veremet szívta. Az én veremet... Francsekét... mindenkiét... az utolsó csöppig kiszívta... Látod, Gocslov, te megpróbáltad velem szép szóval... semmire se mentél! Engem meggyőzni!... Engem! Azt hitted, hogy sikerül? Sikerült a fészkes fenét!... Mentem is meg nem is... itt belül nem mentem... (*melére üt*) Az öreg Kreflvel nem boldogultál... eztán sem mégy semmire... Ha-ha-ha! Akkor győzöd te meg a Kreflt, amikor majd a gödörben lesz... Krefl mindéig Krefl marad... Francsekkel, látod kezdhetsz valamit... fiatal még... de őt sem térítetted meg... Látod ,annak is meg mindannyiunknak is jó volna, ha... Minden másképp lenne... Francsek... az más tanítómestert szerzett magának... Ez meg, barátom, a revolúció! Félünk tőle, mégis eljött, itt van... semmit se tehetünk... Csak az a görény ne volna! (*fölfortyan*) De várj csak, kutya, emberedre akadsz még majd te is, s az majd möresre tanít... Csak... csak... az öreg Krefl akkor már nem lesz... (*félig énekelve*) Krefl, öreg Krefl... te se iszol már több... bort... Te se leszel már... A kukacok falnak föl... Nem leszel már te se... Minden istenteremtényének egyszer vége van... (*Fölfáll és énekel*) Nem iszol már több borocskát... fölfalnak a kukacocskák... (*Belenéz a korsóba*) He-ej! De mielőtt így lenne, az öreg Krefl teleszívja magát... (*Fölemeli az üres korsót*)... Nézd a részeges disznót, mind megitta (*Kezében az üres korsóval körülnéz, mintha keresne valakit*) Héj! Hol az ördögbe vagytok? Bort ide az asztalra!

Vrtniket leleplezik, Kerfl fia, Francsek, akit eltűntnek hittek, előkerül és az új rendszerbe vetett hittel eltelttem kezébe veszi a gazdaság vezetését, de már későn — az öreg Krefl öngyilkos lett.

A végzetet Francsek sem állíthatta meg, pedig igaz úton járó, dolgos le-
gény volt, heves, lobbanékos természetű, a háború alatt a partizánokkal váll-
vetve küzdött, de a fölszabadulás után a szövetkezet ellen fordult, noha tisztán van azzal, hogy a mezőgazdaság szocializálásának el kell következnie. Megingatja az uszító Vrtnik, de hamarosan lerázza magáról ezt a káros befolyást és amikor Vrtniket leleplezik, Francsek már tisztán látja, hogy a szocializmus az egyetlen út a jobb élet felé. A lelke mélyéből fakadó megismerés szól belőle, amikor szinte gyón a feleségének: „Mindnyájan, mindnyájan hibáztunk, Nána... mindenért mi vagyunk hibásak... Látod, most, hogy megmozdult a föld a lábunk alatt, most tisztán látok. Minden másképpen lenne, ha mi magunk mások lettünk volna...”

A régi világ bukásával és a lelkek megtisztulásával végződik ez a dráma... 1948-ban egy kis szlovén faluban... azokban a napokban, amikor széles alapokon megkezdődött a föld szövetkezeti megmunkálása. A tegnapi parasztja, a földéhségtől vezérelt paraszt számára szörnyű, tűrhetetlen vereséget jelentettek ezek a napok, azok számára viszont, akik megértették az új idők szavát, az erkölcsj megújulás, a szebb jövő kezdetét hozták a munkától terhes idők.

Iván Potracs, a drámaíró a maga véres valóságában mutatta be ezt az időszakot, semmit sem változtatva, szépítve azon, ami emberi. Drámai triológiájában élénk, mozgalmas képet festett a szlovén parasztról és a szlovén faluról abból a korszakból, amit bátran nevezhetünk történelmi fordulópontnak.

Herceg János:

**Arany Toldijának százéves
szerb kiadása**

Az idén lesz hetvenöt esztendeje, hogy Arany János meghalt és kereken száz éve, hogy Toldijának átköltésével Zmaj Jován Jovánovics a szerb olvasóközönséget meglepte. A magyar költő eposza olyan időben jutott el a szerbekhez Budától Belgrádon át Dubrovnikig, amikor a szabadságharc leverését követő abszolutizmus egyformán nyomta el a magyarokat és a szerbeket, s amikor már-más úgy tűnt, hogy a két népnek végül mégis sikerül egyesült erővel szembefordulni Béccsel. Bizonyos, hogy a pesti szerb jogász nemcsak a magyar hősköltemény szépségének engedett, amikor lefordítására elhatározta magát, hanem a közeledés ügyének előmozdításában is reménykedett Toldi szerb kiadásával.

A fiatal Zmaj verseivel és kisebb fordításaiival akkor már megbecsült nevet szerzett magának, amikor azonban a Toldi átköltött kéziratával a Maticát felkereste, nem talált érdeklődésre és megértésre. Nem is politikai ellenállás vágta el a Maticánál a magyar költő útját a szerb közönséghez, hanem inkább a kicsinyes hivatalnokszellem, amely sokallta a kiadási költségeket, sokallta a negyven aranyat, amit Zmaj a munkájáért kért és általában bizalmatlan volt az ifjú költő vállalkozásával szemben. Először Szekács József evangélikus papot bízta meg az átköltés hitelességének ellenőrzésével, s amikor Szekács a kérést azzal hátrította el, hogy csekély szerb nyelvtudását régen elfelejtette, a türelmetlen Zmaj a kiadás jogát eladta Medákovicznak, egy ujvidéki nyomdatulajdonosnak. A Matica csak akkor jelentette be igényét a szerbnyelvű Toldira, amikor Zmaj már a kefelevonatok fölé hajolva utoljára átnézte munkáját.

Zmaj a Toldi prológusát érthetetlen okokból elhagyta, ugyanakkor azonban az egyes énekek előtt mottóként átvette s magyar eredetiben közölte Ilosvai Selymes Péter sorait. Előszavában utal a népi legendára, amelyből a Toldi született, aztán Arany nyelvének egyszerűségére mutat rá, ami lehetővé tette néki, hogy minden nagyobb nehézség nélkül gyűrje le a két nyelv közötti különbség akadályait. „A Toldiban olyan elemeket találtam, — írja, — amelyek a mi népdalainkban is fellelhetők, formai tekintetben is hasonló a mi népi költészetünkhöz, s a Toldi mégis egészen más valami, mint a mi hőskölteményeink. Megértettem, hogy ez a különbség a magyar szellem sajátosságaiban és karakterében rejlik, ez a szellem hatja át az egész művet s én arra törekedtem, hogy annak ne kelljen a fordításban elvesznie”. Később ennek az alapvető szempontnak a Toldiról szólva így adott kifejezést: „Iparokodtam jól megszerbesíteni anélkül, hogy magyarosságát elvettem volna.”

Ez a „megszerbesítés” semmi esetre sem értendő szó szerint, mert Zmáj sehol sem tért el az eredeti szövegtől, György kivételével a személyneveket is magyar alakjukban hagyta meg s csupán a hasonlatoknál folyamodott a szerb népdalok szelleméhez, mivel az éposz népiességét csak így tudta megőrizni. Pedig az „elszerbesítés” az akkori szerb fordításokban általános volt. Zmáj bizonyára nem azért tért el ettől a szokástól a Toldi átköltésében a személynevek meghagyásával, mert ezzel akarta a mű „magyarosságát” tiszteletben tartani; nem azért írt Miklóst „Nikola” helyett például, mert Toldi keresztnévének szerb változata esetleg valóban más színt adott volna a hős alakjának, hanem főképpen azért, mert Arany időmértékét és ritmikáját követve a három szótagból álló név könnyen felbonthatta volna sorait. Így viszont az első ének első versszakától az utolsóig szinte együtt lélezkzik a szerb fordítás az eredetivel. Zmáj intonálását figyelve pontosan visszacsendül bennünk Arany költői formanyelve:

Suvu zemlju žegu vreli sunca zraci
 Po njojzi se legu bezbrojni skakavci;
 Sve strnjika, nigde travke ni busena,
 U golemoj pusti ni klasa zelena.
 Deset-dvanaest slugu pod baglje se skrili,
 Rču kao da su pos'o dovršili,
 A ovamo kola još su prazna lenom,
 A vrednijem tek-tek pola puna senom.

Zmáj kiterjedt fordítói munkásságában nemcsak a korabeli, de a későbbi kritika is a Toldit találta a legsikerültebbnek. Csupán az igényesebb, európaibb műveltségű Láza Kosztics támasztott kicsinyes kifogásokat műfordításaival szemben, de Koszticsnak ez az engesztelhetetlen ellenszenve általában a népies iránynak szólt, s Zmáj népszerűségéből nem vett el semmit. Ő viszont bár csakhamar ünnevelt költője lett a szerbeknek, a váltakozó politikai viszonyok ellenére is egészen a haláláig egyforma rajongással ragaszkodott Arany költészetéhez és a „szabadság meteorjához”, Petőfihez, akár csak Ignyátovics és Gyúra Jaksics.

De 1857-ben a fiatal Zmáj még bizonytalan érzésekkel várta, milyen hatást tesz majd a Toldi a szerb közönségre. A kötet utószavában felhívja olvasói figyelmét a Toldi Estéjére is, s megígéri, hogy amennyiben a közönség részéről érdeklődésre talál, azt is lefordítja. Erre azonban csak tizenhárom évvel később került sor, míg a trilógia utolsó részét 1896-ban ültette át.

A kis Szerbia fiatal értelmisége a XIX. század közepén Belgrádból, Sabácról, Jagodinából küldi az előfizetést a magyar költő hőskölteményére, miközben a Vajdaságban a politika örvényei között merül el a népek közeledése. A költők, a szellem embereinek kölcsönös megbecsülése azonban nem szűnt meg évtizedek múlva sem, állandó folyamat maradt egészen Ady fellépéséig s ezt a folyamatot Zmáj indította el száz évvel ezelőtt a Toldival nyitva meg az utat a távoli szerb vidékek felé is.

Fehér Ferenc versei és Major Nándor elbeszélései kötetbe gyűjtve könyvkiadásunk hosszabb szünetelése után jelentek meg, s úgy érezzük, itt az ideje felmérnünk: mennyire mertünk bevezni azokba a vizekbe, amelyeket a jugoszláv irodalom nagy hajósai már birtokukba vettek, azaz, hányadán állunk a modern irodalommal. Fehér és Major könyveinek tapasztalatai megteremtik modern irodalmunk feltételeit. Ezért kell erről a két könyvről részletesen, de őszintén, nyíltan, minden elnézés és majdnem minden kímélet nélkül beszélnünk. És ha a kritikus szava bántó, éles, bántóan éles lesz, bocsássa meg neki az író és az olvasó egyaránt. Irodalmunk döntő pillanatait éljük.

Minden verskötet átekintést hivatott nyújtani a költő működésének egy szakaszáról. Nálunk Ady mestere volt a verskötet összeállításának, s hatása évtizedekig meglátszott költőink könyveinek beosztásán, meglátszik íme, Fehér Ferenc második könyvén is. Három évet kellett Fehérnek várnia, hogy „Jobbágyok unokái” című, nem a legjobban megválogatott verseskötetének megjelenése után újat adhasson ki, s most, amikor végre nagyszerű alkalom kínálkozott, hogy saját maga állítsa össze verseinek gyűjteményét, nekem az a benyomásom, nem tudott mit kezdeni sok-sok versével, mintha elvesztette volna kritikai érzését, besorozta könyvébe mindazokat a verseket, amelyek ellen ő maga nem tudott lényegesebb kifogást emelni. Könyvének fejezetei (mert nem ciklusok ezek, csak fejezetek vagy részek) összegyűjtik ugyan a hasonló témakörben mozgó verseket, de a felosztásból hiányzik a költő megértéséhez nélkülözhetetlen fejlődési szempont. Egyes ilyen fejezetekben vannak 1946-tól 1955-ig írt versek, de időrendi sorrend nélkül. Az egy csoportba sorolt versek között nincs asszociatív kapcsolat sem, tárgyi rokonságuk alig érezhető, az ilyen komponálás tehát csak egy egészen határozatlan tematikai összefüggésen alapszik. Fehér megfosztott bennünket attól a lehetőségtől, hogy verseit fejlődésükben, a költőt pedig változásában, hanyatlásában, emelkedésében avagy küzdelmeiben lássuk.

Fehér Ferencet sokan szerették volna Bácska, a róna, a parasztélet énekesének elkönyvelni, mert költészetét valóban fájdalomak, élmények kötik ide, a Duna és Tisza között elterülő szántókhoz, a föld műveseihez, idekötí egy fájdalom — az átka, egy fájdalom — a sorsa. Bűnnek, vádnak érzi, hogy városba jött, hogy elhagyta a falut, apja sírját, kis pajtásait, sokáig a faluról

* Fehér Ferenc: *Álom a dűlőutak szélén*. Progresz kiadás. — Major Nándor: *Udvarra nyílik az ablak*. Testvériség-Egység kiadás.

jött ember tekintetével, nézeteivel, félelmeivel jár a városban, mint egy idegen. De, tisztázzuk végre, nem lehet a faluról városba való áttérésre, letelepülésre egyszerűsíteni Fehér költészetének problematikáját, mert amennyire falu-élménye hozott témákat, ihletet, hozott a város-élmény is.

Az ő költészete az érzések költészete, van benne valami légység, érzékenység, néha az érzelmesség közelébe kerül; inkább megható, mint szenvedélyes, nem eléggé férfias, s talán, a minden versében tanyázó „bánat, melyet a bácskai ég vizének lusta hulláma mos”, talán ez a legfontosabb nála, benne, ez terjeszti sötét szárnyait város és falu, emberek és fák és madarak fölé, ez a bánat él a költő szemében, szavában, símogatásában, csókjában függőnyt tud húzni az ébrenlét ablakaira, kormával elsötétíti a napot. Ha örömet találunk Fehér verseiben, akkor ez az öröm lemondás, búcsú, mert a fájdalomnak is örülni kell, ki kell vele békülni. És előre tudjuk, hogy az öröm után üröm következik, mert „szívedbe mérget csöpögtettek...” Fehér megpróbál épp ebből a modern, sajátosan fehéri Weltschmerz-ből valamilyen világnézetet csinálni, legalább is hangulatot, mellyel, melyben a világot, a valóságot, az ütések fogadjuk; ebből azonban nem lesz könyvében filozófia, mert a költő még nem jutott el a benyomások általánosításáig, túlságosan konkrét marad: minden érzést, minden gondolatot csak kézzelfogható, érzéki formájában fejez ki, akár költői eszközökkel is, nem emelkedik a tárgyi valóság fölé (az élet tartalmával önmagában), nem épít fel egy jelképrendszert, díszítőjelzői romantikus hangokat szólatatnak meg — de erről később. Szóval, a konkrétumok nem válnak általános fogalmakká, az élettapasztalatok nem szerveződnek filozófiává. Pedig megvan rá minden lehetősége. Fehér második könyvében egy humánus, de borulató bölcelet rendezetlen elemeit, kusza és halvány körvonalait látom, annyira rendezetlenül és annyira halványan, hogy még néhány kötetének kell megjelennie, amíg megjelenik maga a kristályosodott filozófia is. A jövő fehéri költészetét ebben a kötetben a „Falusi rendelő”, a „Telepi szerelemnek rapszódiaja”, „Versike”, „Nevadai ballada”, „Költő utcai mérgesen” jelzi talán legjobban.

Mindaz, amit elmondtam, Fehér emberi lényének és költészetének rendkívüli összetettségére utal, arra, hogy itt tulajdonképpen egy igazi költői lélekkel találkozunk, valakivel, aki más szemmel nézi az utcákat, virágokat és nőket, valakivel, aki megtestesíti a legendát. Fehér szeretettel ölel magához minden embert, mások bűne miatt sír, vezekel, sorai a modern ember elkerülhetetlen tragédiáját zokogják. Habár a mulandóság hangja énekel, egy varázsló ujjával „...friss jelet az ős porba ír”, s ez a jel megmarad, akár évszázadok porában is, míg itt élni fog a magyar szó.

Fehér verseinek szerkezetét elemezve arra a megállapításra kellett jutnom, hogy azok leginkább nem épített, tudatosan fejlesztett, alkotott, — csupán az ihletre, az ihlet erejére, tartósságára bízott versek. A rövid és hosszú költemények kompozíciója közötti szemellátható eltérések bizonyítják ezt legjobban. Olvassuk el rövid, egy lélegzetre kimondott verseit: Bácskai tájkép,

Porban, Végrendelkezés, Versike, Költő utcai mérlegen stb. A szándék itt tökéletesen megvalósult, ezekben a versekben Fehér elmondott mindent, amit velük, bennük objektíve el kellett mondania. Kevés szóval, törékeny, de következetesen végigvezetett ritmussal, pompás rimekkel, sajnos, nagyon ritkán parabolikusan, a titkok szükszavúságával írja az ilyen verseket Fehér. Amikor azonban hosszú versekbe kezd, rengeteget akar mondani velük, mindenét beléjük akarja zsúfolni, elvész a szavak áradatában, versei felbomlanak, újabb részletekkel bővíti őket, epikus elemeket vesz fel, nem tudja megtalálni a befejezést. Ezek a versek nem egységesek, felépítésük laza, egy hosszabb elbeszélő költemény részei is lehetnének, ugyanakkor azonban több rövid lírai versre is oszthatnánk őket. Nincs bennük egy tétel, amely végighúzódná rajtuk, s összekötné a mondanivalót, nincs vázuk, hanem sokszor összefüggéstelen sorokként hatnak. Persze, ezekben a versekben is megtaláljuk a nagy Fehér Ferencet; itt is él a zeneiség, a hullámzó ritmus, tobzódnak a színek, s evvel is alkotójuk igazi, eredeti lírai tehetségét bizonyítják.

A magyar népköltészet ott volt Fehér indulásánál, sorainak ritmusában pedig még ma is érezhető a népdalok és balladák hatásának nyoma, s ez a tiszta muzsika tájunk rapszodiájává avatja Fehér költészetét. Ritkán versel ő klasszikus mértékben, nagyon kevés versében találunk meghatározott számú szótagot egy-egy sorban. Ha az ilyen ritmizálást használja, teljes szabályosságot ér el. Így, a Versike sorainak nyolc szótagja ringató, mint egy altatódal. A „Költő utcai mérlegen” (Fehér tartalmilag és poétikailag legtökéletesebb, legmodernebb, leggazdaságosabb verse) is soronként szabályosan ismétlődő szótagszámot tartalmaz egyes versszakaiiban. Az ütemezés itt pompásan egyesül a mondanivalóval: a versszakok első két sora egy kissé disszonáns, s felveti a tartalmi problémát; a második és harmadik sor azonos ritmusa elentétben áll az ambivalens mondanivalóval. Az utolsó, ötödik sor nyugodt, csillapító, halkuló ritmusával fejezi be, kerekíti ki a versszakot, muzsikában is, jelentésben is. A magánhangzóktól ünnepélyes, méltóságteljes színt kap a vers, a sors szomorúságát, tragikumát zúgja az a-k, o-k félhomálya, az ismétlődő szavak monotoníája az elkeseredés, lemondás, a kegyetlen fájdalom dobogása.

Nagy mestere Fehér a sorok megszerkesztésének. Egyes verssorai önmagukba véve befejezettek, tartalmilag és ritmikailag is, nem szorulnak kiegészítésre, folytatásra; más sorok az utánuk következőhöz kapcsolódnak jelentésben, de dallam tekintetében mindkét sor önálló egység; a harmadik fajtában a gondolat az első sor végén megtörik, a ritmus megszakad, s a második sor logikailag és zenében is befejezi azt, ami az elsőben megkezdődött. Érdekes ennek az enjambement-nak a jellege: leginkább úgy oldja meg Fehér, hogy az első sor végén emeli a hangot, gyorsítja a ritmust, a második sor pedig megkönnyebbülésként, feloldásként, megnyugvásként jön, egy egészen rövid, lélegzetnyi szünet után:

„E küzdelmes nyárban álom és halál
mélyebb, mint máshol.”

(Porban)

„Fehér a föld és fehér a halott arca
ravatalon.”

(Fehér a föld és a bánat)

Egy egész vers ritmikus felépítésének kiváló példája a Végrendelkezés. Mindhárom versszak első sora dallamban és jelentésben önálló. Az első két versszakban a második és harmadik sor ritmikailag ismétlést jelent, s ennek megfelelően a jelentés is hasonló. A harmadik, utolsó versszakban ez az arányosság megbomlik, a második és harmadik sor egy gondolatot fejez ki, de áthágással, — disszonanciával tehát.

Megjelenik néhány versben a hosszabb, több soron át tartó mondat, de a szerteágazó, meanderes mondatokig, melyek különös ritmussal gazdagíthatják a verseket, Fehér még nem jutott el. Ennek megvalósítása fontos feladata a jövőben.

Habár Fehér nem került a szürrealizmus hatása alá, találunk költészetében egy kicsi — de mindig józan, sohasem zsonglörösködésbe átcsapó — játékoságot, például „A bánatos Puck” című versének melódiájában. Mindkét versszak első sora elég hosszú, kompakt, lomha, míg a második és harmadik sor mindkétszer könnyed, játszi; a versszakok többi sora mind lejjebb és lejjebb, mind mélyebbre húzza a dallamot. Újabban onomatopoetikus hatásokra is törekszik Fehér (Nevadai ballada)

Teljesen szabad verseket is ír költőnk, de itt is meglelhetjük a fegyelem és igény nyomait. Próza hang sincs sehol, a kötetlen sorok nem vesznek el dallamosságukat, sőt, legszabadabb verseibe is bele-belecsúszik egy-egy szabályosan ütemezett, majdnem klasszikus sor. Rövid és hosszú sorok változtatásával teszi élénkké a szabad verseket Fehér. Ha nem a szavak hullámozása, akkor más zenei elemek bizonyítják, milyen rendkívüli hallása van a költőnek, milyen hozzáértéssel, szeretettel, milyen érzéssel bánik a muzsikával, mennyire tudja, hogy a ritmus minden költészet alapja, éltetője; igaz, Fehér inkább a szabályos, harmónikus melódiák híve, a disszharmónia, atonalitás ritka vendég verseiben. Ritmusrontást alig találunk.

A rímek jelentős tényezői Fehér verseinek. Nem keres ugyan különösen új, és nem keres tiszta rímeket sem. A mondanivaló mindig magával sodor néhány hangot, összecsengő szótagot, s Fehér nem hagyja őket elveszni. Persze, legfontosabb, zenei szerepük mellett, nem hanyagolja el jelentésbeli funkciójukat sem. Tudja, hogy egy rím szép, kellemes átmenetet jelenthet sorról sorra gondolatról gondolatra, hogy lehet figyelmeztetés, de befejező akkord is. Különösen érdekes a mássalhangzós rímek használata. Egyes versekben csodálatos muzsikát szólaltat meg alliterációival: „Dajkáló, déli dülők szikkadt szü-

lőkezek...”, „Harmatos, hűvös hajnalban harang ha kondul...” (Álom a dűlőutak szélén).

Fehér bőven él a szóképekkel, de verseinek többségében a körülírás az uralkodó kifejezésmód. A körülírás meglehetősen elavult, és a modern költésben alig használják, mert a költői kifejezésnek egyszerűbb, primitív alakját jelenti; Fehérnek épp ezért kell tovább mennie, a körülírásokat képekbe összevonnia, képeit, kifejezését tömörítenie, sűrítienie; ezt persze csak a megszokott kifejezések kényelméről való lemondással, fegyelemmel és a szavakkal való gazdaságos bánásmóddal érheti el. A költészet tudniillik halad, új és új felfedezések gazdagítják, s csak az igazi költő, aki maga is felfedező.

A körülírásokon kívül gyakran találunk Fehér verseiben szimbólumokat is: „Egy eres nagy kéz zárjukba teszi és megforgatja a kulcsokat” (Vallomás). Metaforát is használ, de nem mindig tudja betartani a szabályait. Mintha attól félne, hogy az olvasó nem érti meg képét, kimondja a megoldást, megfejti azt a rejtélyt, amelyet a metafora tartogat („nem tenger, én csak part vagyok”), vagy mint más esetben, egészen elrontja képét, hogy megmagyarázza a jelentést: „Fagyott tó, s páncélja alatt hiába rínak a szikrázó, rab halak — a szavak.” Itt persze nem csak a képcsere omlik össze, fűlsértő a halak-szava ál-rím a soron belül, bántó a magánhangzóismétlés.

A díszítőjelzők gyakran konvencionálisak Fehér verseiben, kissé romantikusak, s azt hiszem, ez költészetének leggyengébb pontja. Még nem tudott leszámolni a mult sok maradványaival költői felfogásában, művészeti nézeteiben. Tudjuk, a modern költészet új formában, a megszokott alaktól eltérően használja a díszítő jelzőket, hogy a jelzett szavak rejtett, furcsa, meglepő tulajdonságait feltárja, új szemszögből világítsa meg őket. Fehér nem talál megragadó, elgondolkoztató, döbbenetes, titokzatos jelzőket, csak legutóbbi verseiben — melyek, sajnos, nem kerültek kötetébe — látjuk a raffinálódás előjeleit.

Jellemző mondatalkzata Fehérnek az inverzió: „csőszök ha rámtalálnak”, „Mellettem mért nem vagy mostan”. „vagy álmatag szép királyleányka” stb., operál a szókihagyással is: „Mért hogy hurcollak mégis”. Ezek az alakzatok bizonyos feszült, drámai hangulatot és ritmust adnak verseinek.

Mindezek alapján feltehető a kérdés: vajjon időszerű költészet-e Fehéré? Hisz ő inkább a túlhaladott, körülíró költői eljárásnak híve, művelője, mint a képes kifejezésnek. Lírájában is mesél, epizál, nincs meg benne a modern költészetre annyira jellemző megbabonázó csillogás, tompa, százszerű fénye, ritmusa lassú, nyugodt, képei nyíltak, érthetők. Hiába keressük benne az annyira vonzó, annyira művészi sejtelmességet, a költő és a költészet titkait. Ez nem jelenti azt, hogy az ő költészete nem nagy és nem időszerű. Fehér műve réteges, ingadozik a bőbeszédű, romantikus, rusztikális és az urbánus, szűkszavú, határozott, kimért költészet között, bár az előző tulajdonságok talán túlsúlyban vannak ebben a kötetben. Fehér Ferenc költészete olyan művészi értékeket tartalmaz, melyek nagy, modern költészetté emelik a mi kö-

rülményeink között, különös költészetté, mint ahogy különös és modern költészet Ács Károlyé vagy Papp Józsefé, vagy amilyen, érzésem szerint, Koncz Istváné lesz.

Elbeszélő irodalmunknak kétségtelenül frissítésre, új vérre van szüksége. Körülbelül két évvel ezelőtt még azt hittük, ezt az újat Major Nándor hozza érdekes, lírai, újságként ható elbeszéléseivel. Most amikor egy év termését felölelő könyvét olvassuk, arról bizonyosodunk meg, hogy az ő útja nem oda vezetett, ahova vezethetett, ahova vezetnie kellett volna.

Amikor, 1954-ben lehetett ez, Major felfedezte Wolfgang Borchertet, s a majdnem bálványozott német elbeszélő hatása alatt kezdett írni, úgy látszott, elveti a száraz realizmust. Borchert hatását nagyon szépen észre lehetett venni írásaiban, s ez akkor nem volt olyan nagy baj, valakitől meg kell tanulni még a keresést is. Major azonban nem emésztette meg a hatást, modoros lett.

Major Nándornak le nem írt és el nem mondott, de minden sorából kiolvasható célja az, hogy időszerű legyen, tartalmi és formai szempontból egyaránt. Témái valóban maiak és emberiek, de nem igazi modern epikus témák, elsiklanak az élet felett, nem halálosan valószerűek. Drámai magvat nem lehet kisajtolni belőlük, hogy egy nagy elbeszélés alapját képezze, s ezért szürkék írásai. Két utolsó elbeszélésében (A falak még megmaradnak, Délután kettőkor indul a vonat) megjelenik a leghatalmasabb erő, az elmúlás, a halál, Majornak is meg kell hajolnia a természet tényei előtt, ha nem keresi, de nem is tagadhatja meg a valóság legkegyetlenebb elemét. Ekkor éri el a legmagasabb szintet művészetében is, habár az utóbbi elbeszélés kissé vontatott, és vannak benne banalitások. Még valami: Major nem kezd ki egyetlen súlyos, veszélyes problémával sem; szórmentén bánik a dolgokkal, arrafelé irányítja tollát, ahol a gyengébb ellenállást sejtí, ahol egyszerűbb megoldások kínálkoznak, s kerül minden kényes pontot. Az sem tagadható, hogy témaköre igen szűk; inasok, mesterek, egészen ártatlanul züllött emberek, munkások, tisztviselők életével foglalkozik, az átlagpolgárnál marad, a problémákat pedig annyira össze-szűkíti, hogy lényeges, mítikus, általános emberi kérdések előtt zárva marad írásainak kapuja. „Este tíztől reggel ötig”, „A falak még megmaradnak” és „Délután kettőkor indul a vonat” című elbeszélései ez alól jólsikerült, meggyőző kivételek.

Major tulajdonképpen ott a legidőszerűtlenebb, ahol a pillanat, a nap, a hely periférikus tüneteivel foglalkozik. Amikor hozzányúl az örök emberi problémákhoz, s mai keretekbe helyezi őket, ha mindenkit gyötrő, égető kérdésekről beszél, időtálló értékeket teremt.

Valóságos embereket akar elének állítani Major, de törekvése nem vezet mindig teljes sikerhez. Az ő emberei kis emberek, pontosabban: kicsik maradnak, nem tudja őket felemelni és felmagasztosítani. Alig élnek, s ha meghalának, ha meghalnak, akkor ez halál a tökéletes megsemmisülést hozza magával: semmi sem marad utánuk, a falak is csak egy jóságos, szegény öregasszony emlékéét őrzik. Egyetlen embere sem válik életfelettivé, szimbólummá.

Csupán annyit mond el róluk, amennyi kívülről meglátszik rajtuk, alig világitja meg belső életüket, jellemükre csak külső megnyilatkozásaikból következtethetünk, mert Major nem folyamodik a lélekelemzés multhatatlanul szükséges módszeréhez, hanem megpróbálja belső monológgal, belső beszéddel helyettesíteni; ez azonban csak pótlék, nem erőteljes megoldás és ábrázolás.

Sajnos, Major majd minden elbeszélésén meglátszik, hogy főfoglalkozása a napi politikához és újságíráshoz köti. Gyakran a riporter hangja kerekedik felül elbeszéléseiben, az ellentétes jellemek és felfogások ábrázolása szociológiai eszme-futtatássá soványodik. Alakjaiban kevés az igazi, őszinte emberi vonás, annál több a társadalomtudománytól kölcsönzött kategóriák tulajdonasága. Az emberi lélek gazdagsága, az életfelfogások árnyalatai ritkán észlelhetők. Mintha emberei csak arra szolgálnának, hogy néhány tételt bebizonyítson velük, símák, egyszerűek, szinte problémátlanok, s hogy ezt a hiányosságot valamiképp leplezze, az író apró-cseprő ügyekkel bajlódik, lényegtelen, ártatlan kérdéseket akar megoldani, felszínes marad.

A modern irodalom nem realista, hanem többet ad a valóságnak, a tárgynál, látszatnál: az alkotásban megjelenik az alkotó személye, vívódása, akarata, gyengesége is. Major csak a pozitív alakokba lopja be a maga felfogásait, s elbeszéléseiben nem találunk olyan embert, akiben összeütköznének napjaink igazi ellentmondásai. Írásai ezért sematikusak kissé, ezért járnak a publicisztika határán, s nem a műfaj válsága miatt.

Ez a könyv azt bizonyítja, hogy Major lényegében a realizmus útján jár, de felvett egy kis modern színezetet. Szinte feltékenyen ragaszkodik minden tényhez, adathoz, nem tud általánosítani, így néha a naturalista ábrázolás közelébe jut. Óvatosan kerül minden alkalmat, amely eltértené az események pontos, hű rögzítésétől, ami közelebb vinné a költészethez. A költészetet tehát nem sikerült megtanulnia Borcherttől, legfeljebb egyes szimbólumok és a címek erejéig.

Mindent ő akar elmondani, semmi áron sem hagyna valamit befejezetlenül csak sejtetve, hogy az olvasó a maga képzelete után indulhasson. Nincs elbeszéléseiben elég szellemi elevenség, s nagyon hiányzik belőlük a fantázia. Hány alkalmat szelaszt el, hogy egy kissé felemelkedjen, hogy a képzelet csodálatos világába repüljön, s magával vigye az olvasót! Egy pillanatra sem hagyná el a földet, ezt a biztos, halálosan szilárd talajt, sőt, amikor álmot ír le, a valóságban marad, az álomnak nincsenek igazán álomszerű elemei (A falak még megmaradnak). Ez a realizmus legnagyobb átká s Major itt mutatja meg, hogy hamisítatlan realista. Semmibe veszi a fantáziát, mintha az nem volna szerves része az életnek, a valóságnak... és mintha félne elemi erejétől.

Az elbeszélések szerkezete talán a legsikerültebb oldala Major alkotásainak. Alkalmazása az egyenesvonalú és a retrospektív ábrázolást, sőt átveszi a modern prózának azt a tulajdonságát, hogy nem ragaszkodik az események sorrendszerű elmondásához; a történet fonalát igen ügyesen bonyolítja, ural-

kodik felette. Meg kell jegyezni, hogy kísérletekbe sohasem bocsátkozik, mindenütt kipróbált utakon halad.

Az „Alkony” című, igen érdekes elbeszélés tulajdonképpen két problémát boncol; Major itt elvesztette az arány érzését: nagyobb teret szentel a kevésbé fontos ügynek, a lényegesnek (és érdekesnek) pedig keveset, szinte alig érinti, belemélyedés nélkül foglalkozik vele. Még két fogyatékossgát találunk az elbeszélések szerkezetében: túmértéztett részeteket és anekdotikus-ságot. Major elhanyagolja a főproblémát, lényegtelen, teljesen mellékes kérdésekre tér ki, hosszan elidőz fejtegetésükkel, ha azt gondolja, tétélei nem elég világosak, esetleg félreértésekre adhatnak okot, magyarázni, bizonyítani kezd, elveszti az irodalmi hangot — s ez azt mutatja, hogy nem fejlődött ki eléggé a művészi mérték iránti érzése. Tulajdonképpen minden egyes elbeszélése anekdotán alapszik: vagy fontos részként kerül művébe, vagy a cselekmény maga anekdotikus eredetű. Ez a sajátsága ellentétbe kerül avval a törekvés-sel, hogy modern prózát írjon, szembe kerül az elfogadott és ápolat Borchert-hatással is.

Borchert intenzív befolyását különösen a leírásokban érezhetjük. A „Ma este semmi sem fontos” kezdő leírása tipikusan borcherti, a filmszerű leírás-technika is Borchert nagyszerű ábrázolásmódja volt. Ezt Major jól megtanulta, és sikeresen alkalmazza. Nem is ez a kifogásolható, hanem az, hogy minden esetben, amikor leírásra van szüksége, ezt az eljárást használja, s így megszokottá, modorossá válik. Ha eltér példaképétől, leírásai realiztikusan aprólékosak, és darabossá teszik stílusát.

A párbeszédet nagyszerűen tudja bonyolítani Major. Amikor azonban az élőbeszédet akarja másolni, pózol, természetellenes. Gyakori a belső monológ, de sokszor vulgáris-sá válik. Az úgynevezett belső beszéd nagyrészt zavaros, erőszakolt, hosszú mondatai nem egységesek, hanem szaggatottak, szétesők.

Már egyszer említettem, hogy Majornak nincs elegendő művészi mértéke; vonatkozik ez a témaválasztásra, stílusra, kompozícióra is. Pedig a probléma kiszemelése, a feldolgozás módjának és a kifejezéseknek gondos megvalósítása fontos előfeltétele a művészi alkotásnak. Emiatt szűk Major elbeszéléseinek tárgyköre, ezért pongyola oly sokszor a nyelve, innen az aránytalanság a részletek tárgyalásában, s a szimbolika túlzott adagolásának is itt kell keresnünk az okát.

Néha nagyon finom lírai hang árad Major elbeszéléseiből; drámai pillanatai is vannak, sajnos nagyon ritkán (a Számadásban, például, van egy részlet, tele dinamikával, az ellentétek kiszülésének drámai hangulatával). Elszórtan belekerül a szövegbe egy értelmetlen, felesleges, költőietlen hasonlat, szókép, például: „Ebben az utcában annyi a betonpadló, mint az égen a csillag”. A szóismétlés ritmikussá teszi a szöveget, néha azonban az olvasót teszi — türelmetlenné. A Boercherttől tanult szimbolikus refrének is hatásosak, kár, hogy nem mindig találja meg helyüket: elcsúsznak, hiábavalók. Azt is sajnálhatjuk, hogy Major írásaiban oly kevés a meglepő, kissé bizarr, de nagyon hatásos

fordulat, mint amilyen ez a „Falak még megmaradnak” című elbeszélésében: „A dunyha alá bújt és várt egy ideig, hogy megszáradjon az egérfogó, odakinn fiáker görgött el hangtalanul, csak a ló kocogott klap, klapp, klap, klapp, az udvaron valaki krákogott és lépések hallatszottak, most valaki egy lavór vizet öntött az udvarra, éjjel egy lavór vizet.” Egy eléggé reális leírás poénjeként hirtelen, váratlan ismétlés, csöppnyi bővítéssel, az egész olyan, mint az öregasszony végtelen, emberi csodálkozása s a költő ámulása egy szón, töprengés a lét és a szó értelmén.

Költői ambíciókra mutat talán az, hogy Major elbeszéléseiben dallamoságra törekszik, néha festői elemeket is felhasznál, prózája életerős, egészséges, fiatalos, gördülékeny, üde, néha azonban szárazzá, majdnem öregessé válik, esetlenné, únhatóvá és úntatóvá.

Feltétlenül beszélnünk kell Major nyelvéről is. Ez a mi városi nyelvünk, kissé szépített kiadásban, irodalmiasítva, mondjuk így, de a nyelvtromlás nem kímélte meg. Milyen suta, amikor például ezt mondja: „A férfiak örök menésre készülésével nyúl a ládikóért...”, vagy „De szombat este utaznak haza a falvakra”. Milyen magyartalan is tud lenni: „Egyszerű, mint a bablevés” (Prosto k'o pasulj), vagy „, a fiú még majd beképzelt” (uobraziće) stb. Azt hiszem, ebben az esetben elég rámutatnom a hibákra. Okulnia persze nem csak Majornak kell.

Látom, sokkal több negatívumot soroltam fel Major könyvéről, s talán a meglevőnél kevesebb pozitívumot. Ez már persze a kritikai lendület kérdése, s annak a kívánságnak az eredménye, hogy az írókban felébbeszem az önmagukkal való elégedetlenség érzését. Enélkül „azt hiszem, nincs művészet. Az írónak szigorúnak, mértéktartónak kell lennie; a gazdag stílus is lehet szerény, amint azonban hivalkodóvá, nagyzólvá válik, elveszti hitelét, s nem számíthat megbecsülésre.

Úgy gondolom, Major Nándor a prózában olyan utakon jár, amelyekre nálunk még senki sem merészkedett, de csak nálunk, s ezért neki is új, főleg eredeti megoldásokat kell keresnie ezentúl. Újítás nélkül elsorvad a művészet. Majornak az a bátorsága, hogy nálunk járatlan ösvényt választott magának, jelentős tényező; tehetségével párosulva az eddigieknél szebb eredményeket ígér. S épp emiatt kockáztatom meg azt az állítást, hogy az „Udvarra nyílik az ablak” új fejezetet nyit a jugoszláviai magyar prózairodalomban.

Azoknak szól, kik bár láttak,
se nem védtek, sem gyaláztak,
akik azért nem ismertek,
mert Bácskában írtam verset.

(Fehér F. „Álom a dűlőutak szélén”)

Írók, költők, sokan panaszkodnak: úgy hanyatlik rám, úgy elborít a süket csönd, hogy ha titokban nem hinném, hogy valaki nemcsak elolvassa, de át is érzi azt, amit írtam, sosem vennék többet tollat a kezembe.

Ma már ennek a kötetnek írója bizonyára másképp írná az ajánlást. Könyvének fogadtatása meggyőzhetette magányérzetének alaptalanságáról, de a tény, hogy ezt az ajánlást megírta és mikor írta, így is érezte, elgondolkoztató. Ezzel a kötetten szemben nem maradt szótlán a „szótlán Bácska”. Úgy látszik, ezek a szavak a szívéhez hatoltak.

Ha jó egy írás, azt rendszerint onnan tudom, hogy a felgyülemelő érzéstől elszorul a torkom, vagy lázas forróság fog el, amikor olvasom. Belátom, kissé együgyű a mérce, de magánhasználatra elég megbízható.

És most, hogy e kötet lapjait lapozva könnyű szökik szemembe, hogy millió emlék, seb fakadt nyomában, úgy érzem, hogy egy porondon találkoztunk én és a szótlán Bácska.

Tudom, vannak, akiknek szemében nem jó ajánlás, hogy mindkettőnk szívéhez egyazon szó hatol. Azok szemében, akik gyökértelenül mondanak mát és holnapot, akik erővel feledni akarják, hogy volt tegnap is, bár erre őket senki sem kényszeríti.

Én nem tudok feledni, nem is akarok. És épp azért, hogy jobban tudjak a jövőbe nézni, szeretném megvédeni az emlékezéshez való jogom.

Talán igazuk van. A szó, amely ma itt a szívekhez hatol, legtöbb esetben még a múlt szava: sötétes, bús, sirató szó. Kaffka. Sartre és Hemingway szavához képest ósdi patétika. Vagy talán betyárromantika. Az se kutya.

De az alvégeken, barátaim, még vertfalú, nádfedelű házikók lapítanak és tenyérynyi vaksi kis ablakszemekkel néznek ebbe a pöfögő benzines világba, mintha itt felejtették volna őket a „gazda” idejéből. Még túl sok a kapa, túl sok a kergestenyerű petróleumlámpás irigység az élet miatt és azok miatt, akik másként élnek.

Még nyakunkon a tegnapi és a tegnapi kisemmizettség fásult tompasága, amely süket minden szóra, kivéve azt, amely elégtételleként a fájdalmat, a ke-

serúséget dicsóíti. Ne mondjátok azt, hogy ezeket a verseket nem a vertfalú viskók fogadták. A vertfalú viskók levegője messzire eljut. Mi hoztuk el, mert, van, aki tagadja, van, aki bevallja, de abból az irányból jöttünk, nem is olyan régen, majd valamennyien.

Azt is mondhatná valaki, hogy túlságosan krisztusi ez a gondolat és szándék, semhogy forradalmi lehessen. És mégis az. Ahogyan szólnak, ahogyan ezek a versek említik a fájdalmat, a megtiportságot, illetve az annak jegyében folyó és általa megbélyegzett érzelmi élet megnyilvánulásait (mert líráról van szó), az forradalom. Csendes, forrongó vajudás magvetése az elfásult lelkekben, akiknek előbb meg kell tanulniok felszabadultan sírni anélkül, hogy sunyi, kérdő oldalpillantást vetnének valami gazdára, vagy a világra, hogy azután a dühön át eljussanak a nevetésig.

Úton kisfiú, mendegél,
meztelen a lába.
Fönről, az égből épp olyan,
mintha egyhelyben állna.

VOLT CSELEDHÁZAK UDVARÁN...

A várostól messze nagyjából kétféleképpen érzékelhető a bácskai nyár: dolgoz fel a fejjel és ebben az érzékelésben dominál a por, a hőség, a fáradtság bágyasztó realitása és gyerekszemmel, amikor a súlyos, forró levegőben ifjúként megfeszülő érzékek kifinomult megfigyelőképessége a látomások hátán csapongva, titkos kapcsolatokat fedez fel a dolgok között és a tárgyak mintegy önmagukból kifordulva, különös súlyos új értelmet nyernek, mint valami lázas látomásban.

Aki otthon maradt már falun, aratáskor, nyári délutánon, amikor rajta kívül a faluban csak a tehetetlen öregek, a betegek és egy-két házörzőnek hagyott süldő gyerek maradt, az tudja: olyankor úgy érzed, minden maradéktalanul a tiéd. A ház, a padlás, a kukoricagóré, amely egészen rendkívüli módon változik át hirtelen hadihajóvá, deszkakerítés, amelyen nyugtalanítóan két-három otthonmaradt kis szomszéd copfos pusmogása hallatszódik át, amint éppen átrendezik, már vagy ezredszer, a csutkababa lakosztályát. És minden tárgy, minden érzés és gondolat olyan hihetetlenül közel van, hogy csak ki kell nyújtanod a kezéd érte és elérheted.

A hőség látszólag mindent a maga lényegére aszal, és ugyanakkor sejtelenesen megnöveszt, látszólag tikkaszt, elbágyaszt, de belül korlátlan szabadságot ad és vad vitustánkra korbácsolja a képzelet-manókat, hogy az ember egyszeriben látóvá válik és fel tudja fogni teljességében és minden vonatkozásában az őt körülvevő szegényes, titkokkal terhes, különös erotikával átszótt világot.

Aki nem élte át a nyári délutánok vérforraló délibábját, amikor külön súlyos jelentősége van a kocsifészer gerendájáról lehulló elalélt bogár apró puffa-

násának, az nem ismeri Bácskát. Az nem érzi, mennyi kömfnyet, titkot és vért ivott meg ez a föld és nem értheti, mitől kell szabadulnia e föld emberének és miként, hogy belülről is szabad legyen. És aki megfogja ezt a délibábot, lemezteleníti, veressorokba zárja, leszámol vele és guzsbakötve lábunk elé veti, vajon költő-e az? S ha költő, kinek szolgál e tettel?

Nyári délutánba kósza ösvények futnak,
Héj, nagy itt a titka minden kis gyalogútnak.

FALUSI PILLANAT

Nem lehet végtelen a képzelet forró délibábjá. Valaminek következnie, történnie kell utána.

Következik az esemény. Már órák óta készült, csak a tüzelő agy volt képtelen felfogni közeledtét, nem látva, hogyan tornyosulnak a ház tulsó oldalán a fekete gomolyok, alattomosan és bénító rendszerességgel, egyre közelebb lopakodva.

Azután egyszeriben megdördül az ég, súlyos esőcseppek koppannak a porban és néhány perc múlva zuhog a zápor. Langyos és mégis hűsítő eső. És mire Nyugaton felszakadnak a felhők, eltűnt a délibáb. Az ég aljáról sárgászörösen visszanező napfény már szelíd és búcsúzó és nem ismer forró varázslatot. Ha hirtelen ismét eítakarja a felhő, hideg lesz, kietlen minden, kilátástalan és sivár. Hétköznap lesz megint, az udvar és az utca nyirkos-feketén gyászol és a népek feltűrt nadrágszárral, feltűzött szoknyával, mezitláb cupognak hazafelé a sárban. Teljes az ébredés. És jó, hogy teljes. Mert a kettő egymás nélkül, a délibáb ébredés nélkül, nem lenne teljes Bácska.

Langyos zápor veri az utcaport,
felhők futnak át a falu fölött.
Sehol senki.
Csak vert házak,
álmos szívek,
meg én.

VÉR ARANKA

Az övé szőke volt, az enyém fekete, nagytestű, ringó járású. Az enyémet másképp hívták. Már nem emlékszem a nevére. Nem is fontos. Mert bármj is volt a neve a világ előtt, az igazi neve, a titkos neve, amit csak mi ketten tudtunk, nem lehetett más, csak ez: Vér Aranka.

Aki onnan jött a dűlőutak széléről és álmodni szokott, tagadja le, ha meri, hogy neki nem volt, hogy ő nem nézte kerekre nyílot szemmel, hideglelős, pattanásos kíváncsisággal, megbűvölve a rémes, borzongató misztikus titokból és szépségtől, amely az öregasszonyok pusmogása nyomán áradt körülötte.

Tagadja le, ha meri, hogy ott élt az ő falujában Vér Aranka, hogy megjelent álmában, mert más volt, mint a többiek. Hogy mi volt, azt senki se tudja. Egyszerűen csak őnmaga volt: se anya, se testvér, se feleség, se cseléd, se gazdasszony, csak Vér Aranka. Hallatlan, rossz, éber álmokat gyújtó jelenség a dülőlútak mentén, ahol minden asszonymak már jóelőre megvolt a helye a világban, még mielőtt megszületett.

S ha asszony méleg szemébe nézel és megsuhint az örök, nagy titok, valld be, hogy még mindig felzibong a mélyből az eszmény, az első, a legszebb, legtisztább és legparáznább, a soha el nem ért és soha végig nem kívánt, legasszonyibb asszony, Vér Aranka.

És elvitt magával akkor Vér Aranka.

Két rőt ablak mögött csak ők maradtak ott.

S mert visszanéztem, már vont, cipelt a karja,
míg hulltak kék pelyhek, mint fáradt bánatok.

KERESLEK A TAVASZBAN

A Pannon-tenger elvonulása nyomán maradt mocsaras sík vidék, amelyet később vízlevezető csatornákat ásó és gátakat építő szorgos emberkezek termő rónasággá változtattak — így tanítják a földrajzkönyvek. Tegyük még hozzá, hogy a gátakat éhkoppos inaskezek emelték, hogy éhes szemek parányi föld után kopogtak ott, ahol nincs is egyéb, csak zsiros, fekete föld. Tegyük hozzá, hogy a kis házikókban a tüdővész gyakrabban fakasztott rózsát, mint a kert és majdnem teljes lesz a kép.

Aki tehát itt hagymaszag és szalonnasercégés helyett virágillatról és méhdöngésről álmodik, aki szomorúnak látja az útszéli követ és úgy néz fel a szakadozott függönyű, házias, józan lányokat rejtő ablakokra, mint valami romantikus grófkisasszony erkélyére a szerelmes rablólovag, az ne csodálkozzon, ha a józan ember szelíden legyint utána:

— Szegény bolond!

Mégis vagyunk, akik hisszük, hogy itt bujkál közöttünk a szépség, csak el kell seperni a lerakódott port, vagy meg kell várni, amíg lemossa az eső.

Láttam az eszkimó szobrok kiállítását és megértettem, hogy nekik a szépség, a ritka, sápadt, erőtlen napsütés, a vadász, ha görnyedten súlyos zsákmányt húz s ha szigonnyal kezében a halat rejtő lék fölé mered. A kis csontszobrocskákról rámnevetett a gyermek, amit játék közben apját utánozza, a nagy vadászt.

És itt, inas munkáskezekben miért ne akadna Rodin? Ha versíró dalba vési őket, miért lenne az tegnap, átkos múlt? A mi dalunkra miért keresnek idegen ütemet? Mert új? Új itt csak a régi tövén fakadhat. Előbb az emberekben, azután dalban, versben, képben. Minden egyéb csak por, gyökértelen, amelyet elkap, szétszór a szél. Szép itt a sáros rög is, ha megtanít szeretni s a holnap szépét, hogy nekünk legyen szép, a tegnaptól és mából kell összerakni.

A lányszobák ablaka tárva,
 rajtuk a vágyam könnyes árja.
 Fölöttem felhők menetelnek.
 Tavasz van s halotti furcsák
 a fekete, esőszagú utcák.

TEGNAP ÉS MA

Naív és talán kicsit együgyű vagyok, de csak nagyon ritkán tudnak megfogni a világrengető nagy érzések, különösen, ha olyan nagyok, hogy a költő szava elakad tőlük és csak dadogva tudja őket kimondani.

Valamikor, téli estéken, végtelen meséket mesélt az édesapám Galiciáról, az olasz frontról, rohamokról „trommelfájer”-ről és a káundká nyolcvanhatosokról.

Azután valamivel hitelesebben „Dobri voják Svejk” ismertetett meg a valódi és hamisítatlan császári világgal, majd az egésznek folytatását a magam bőrén tapasztaltam. Ki tehet róla, hogy élénkebben él bennem még ma is apám meséje, mint a magas szenvedése? A magaméban csak én vagyok, de az apáméban felsír egy egész szerencsétlen, vágóhídra vitt nemzedék, amelynek nem adott meg az az elégtétel, ami nekem — hogy a véradó után a maga ura legyen.

Én még tegnap születtem és melegebben érzem a májt, ha emlékezem a szomorkás, mókás kis mesékre, amelyeket az apám mesélt. Együgyű kis mesékre, amelyekben a nagy ézengésből nem maradt csak egy-egy bágyadt villanás.

Vasútörségen álltam. Eródhoz közel,
 rozstábla szélén a sinek között,
 de lelkem ott száldosott messze-messze,
 a fájón szép, kék Papuk fölött.

Aztán megremegett a régi sinpár
 s rajta az évek: „1914 — MÁVAG”...
 Most Tito kék kocsiját hozták, s akkor
 az Isonzó felé vitték apámat.

Hát nem egyszerű?

ÖRÖKSÉG

Nem jó versekről sokat jegyezgetni, mert azon veszi észre magát az ember, hogy magyarázni kezdi a költőt, mint vén rabbik egykor a talmudfóliánst. Ha pedig valakinek sikerül szebben elmondani a versek mondanivalóját, akkor baj van a költővel.

En nem akarom egyiket sem. Csak önmagamot akartam védeni, önmagam ellágyulását, lelkesedését magyarázni. Mert az ő öröksége az én örökségem is. És nem akarok lemondani róla. Szükségem van rá így, kimondva, versbefonva, fundamentumnak, mert szellemem új, szebb házáat nem akarom futóhomokra építeni, amelyet valahonnan, távoli világból hoz ide a szél.

Közben, ha esetleg a költőt is védtem, esetlen, rapszódikus szavammal, kérem, bocsásson meg. Véletlenül történt. Hisz ő ezt is szebben teszi.

S ha álmaimból nyesnek vagy hozzáadnak,
csak hagyják megívnom a belső forradalmam...

Hagyjuk, barátaim, őt is és mást is. Mindenkit, aki vívódni akar. Mert a vajudásból mindig élet született — amióta forog a föld.

MAJOR NÁNDOR

ELBESZÉLÉSEI

(*Udvarra nyílik az ablak*)

Major élenjáró prózaírója fiatalabb nemzedékünknek. Lírával kezdte, majd áttért az elbeszélésre és riportra. Ebben az újságírói műfajban néhány írása tárgyával és irodalmi hangjával kiválik sajtónk átlagából. Pl. a vasúti hordárról szóló.

A hírverés kötetbe válogatott elbeszéléseit még megjelenésük előtt úgy üdvözölte, mint mai valóságunk annyira hiányolt írásait. Bizonyára megkülönböztető fémjelzési szándékkal. Mintha a multban nem történetek volna kísérletek napról-napra változó világunk irodalmilag sikerült vagy kevésbé sikerült ábrázolására. Gondoljunk csak a jelszavas időkre, lapozgassuk végig az 1946—50 közti Hidszámokat, Herceg, Majtényi ugyanebből az időből való elbeszéléseit vagy Petkovics Kálmán egész évfolyamokat kitöltő riportjait vagy riportnovelláit, melyekben egyhangúvá vált változatokban a mult hibáit csepilli vagy valóságunk állandóan módosuló fölfogását alkalmazza.

Az ember kétségtelenül függvénye korának, de nem annyira, hogy az örök emberi ne jutna kifejezésre. Major elbeszéléseinek ez adja meg a fémjelzést, s nem mai valóságból merítettességük. Írásaiban szerencsésen kikerülte a leelkedő időszűrőséget a kelethezragasztottságot. Még ott is, ahol mai kérdéseket kavart.

Mint a multban is már nem egyszer, ismét a kísérletezések korát éljük. Csak ezúttal szeleesebb vonalon. Természetes, hogy ez szépirodalmunkra is kihatott, az átváltásban nem egyszer újnak nevezve azt, ami csak átvétel — a Nyugattól vagy máshonnan — s amin ott már túlvannak. De ha már ez a sorsunk, hogy minden újabb művészi áramlat közvetítéssel vagy évtizedes késésekkel érkezik hozzánk.

Major írásában is egy ilyen áramlat idehatoló hullámlökését érezzük. Bizonyára jugoszláv fogókon, közvetítőkön át. Főjellege: a hagyományokkal való szakítás, a forma megbontása, a szerkesztés meglazítása, csapongó gondolatársítással összehordott élményanyag közbeiktatása, monológok, képzelt párbeszédok

közbeszövése — a pársoros esemény mögötti háttér szokatlan kiszélesítése és elmélyítése, néhány helyen futurista festményekre emlékeztető szövegbeli szaggatottság, gyorsított beszélgetések, a gondolatjárás szokatlan bukfencei.

Ezekkel az eszközökkel nyúl Major gonddal vagy sorsukkal küszködő kisemberek gyérszálú történeteinek megírásához, itt-ott szükség-telen terjengőséggel, kitérővel, elkanyarodással, kerülve az anyag keményveretű, gazdaságos megmunkálását és kihasználva a formalizálással kínálkozó gazdag lehetőségeket. Nyelve nagytalánosságban a köznapi érintkezésben használt, letisztultlanságában még iszapos, hordalékos, de egyszerű eszközeit hangváltással és stilisztikai fogásokkal élénkítve úgy tudja használni, hogy megkopottságuk nem érezhető. — Szavainak mondanivalóiban többnyire fedezetük van, s nem csengenek el üresen, értelmetlenül. Néhány története mély érzelmi aláfestésű. Gondoljunk csak a suszterkedő öregasszonyra s a papirkoffe-rén üldögélő parasztemberre. A kelő beleélés hiánya csak egy-két történetében kísért.

Még akkor is, ha figyelembe vesszük néhány elbeszélésében kiegyenlítő, szeretetben megbékítő szándékát, történetei általában vigasztalónok, szomorúak. De nem is lehetnek mások a mindennapok kicsinyes gondjaihoz ragasztó, sívár környezetben. Egyedül az országtújáró cukorkaárus története más. Csupa szín napsugár, költészet. (Talán azért, mert alakjai nem udvarra nyíló odu vagy pincepriccs lakói). Olyan ez a kis elbeszélés, mint egy letört virágos kökénygally. Milyen szép, mikor Major a hangyáktól belepött cukorkák látására így ír: „Mintha szétolvadtak volna a mákosrudak, mintha életrekelték volna a cukorbasütött mákszemecskék, s örült kánkánt jártak volna a ládikóban. Milliomm bogárfekete, nyüzsgő mákszemecske!” — Vagy: „A lány nézi a fiút és ne-

veti. Amíg nevet, addig lány. Aztán leguggol, kifeszíti ölen a szoknyáját s már asszony.” A beleszórt cukroktól „százzsínú pettyes a szoknya...” Ezenkívül csak a „Számadás” s a szobafestő segédjével egyezkedő mester történetébe sűt be a nap.

Major történeteinek fele más korba is beleilleszthető. Amit pl. az inasokról és ágyrajárókról ír, a letűnt polgári korszakban is megtörténhetett volna. Feledésbe merülő régiebb elbeszélőink írásait lapozva, többször olvashatunk ily tárgyuakat. (Kabos, Révész).

Korunk kérdéseivel különösen a „Számadás”-ban és az „Este tíztől reggel ötig” c. írásában foglalkozik. (Noha utóbbiban a történet indítása emlékezetünkbe idézi Csehov „Aludni” c. novelláját).

Major első írónk, aki szóhoz jutott olyan problémákat, melyekről egyáltalában nem vagy csak újságokban írtak. A „Számadás” gerince pl. Janinak, a férjnek következő mo nológja:

„Tizenkétezeret keresek és nincs egy vasam se. Ha már lejárna a kölcsön... Kölcsön az egész élet. Kölcsönkapjuk a pénzt elsején és el-sejéig visszaadjuk... Kölcsönre vesszük a ruhát, s mire kifizetjük, már el is szakad, és ismét vesszük a következő kölcsönt... Kölcsön itt minden. Kölcsönre vettük a bútort. Három évig kétészfélezer...”

S belesápad, mikor a lefekvés után sírós hangulatban, egyszerre meghallja az új, még-ki-se-fizetett butorban örlő szű fáradhatatlan percegését.

„Az embert sok minden öli -- folytatja morfondírozását. — Nap, mint nap több öli az embert. Speciális és hathatós szerek. A szű se lehet kivétel...”

Az „Este tíztől reggel ötig” c. elbeszélésében a megoldást kínáló probléma: a cselédtartás, csak utóbb vetődik föl, de nem válik tengelyévé, szerves tovább-bonyolítójává a történetnek. Itt különben oly kérdé-

seket vet föl, melyek többé már nem azok. — Mint pl. ellenkezik-e a mai rendszerrel a háztartási alkalmazottak szegődtetése, megengedhető-e, hogy kereső férje mellett az asszony is dolgozzék?

Az „Alkony”-ban a régi és új idők vendéglőse kerül egymással szembe. A saját zsebére és hasznára dolgozó s a közösség pénzén a közösség szolgálatába állított igazgató. Major, ugyanakkor, mikor megbélyegzi a régít, beleéléssel mégis felkelti bennünk a szánalmat az erkölcsi mélyfirtőbe süllyedt s társadalmunkból kivetett emberroncs iránt.

Ebben az elbeszélésében pellengérré állítja az ötletet kamatoztató, az ötletekből ingyenélősködő régi világot. Mintha ötlet és ötlet közt nem

volna különbség, s mintha az ötletnek mai társadalmunkban nem volna létjogosultsága. Az öregember szájába adott ötlet egyébként is erőszakolt. Nincs tudomásunk róla, hogy a gyakorlatban alkalmazták.

A tíz elbeszélés között van néhány, mely laza szerkesztésében is kész, befejezett, van viszont olyan, mely széteső, tematikailag nem zárul.

Jól tette Major, hogy az írói egyéniségének megfelelő, új utat választotta. Nem hiszük, hogy beleesik a túlzásba s további lazítással szétfolyóvá válik. Nemcsak egy kis írói elitre kell gondolnia, hanem a közönségre is, mely élvezni is akarja azt, amit olvas.

SZIRMAI Károly

FEHÉR FERENC:

ÁLOM A DÜLŐUTAK SZÉLÉN

Fehér mindig a mi költőnk volt. Költészetében a mi világunk szólalt a bácskai táj, — mert Fehér soha nem volt és nem is lehet tájköltő, — hanem egy életforma, egy nemzedék és egy történelmi korszak találta meg benne a maga méltó énekesét. Egy életforma, a paraszti ősök élete, a mozdulatlan, nyomorba, porba, sárba fuló, messzebb sosem látó falu, ahol a világgal, a valósággal nem mert szembenézni senki, ahol még sohasem fájtak a hétköznapiak, soha senki nem látta meg önmagát, ahol földéhségbe, munkába, verekedésbe, vagy a magyarnóta árvalányhajas megszépített hazugságaiba fojtottak minden paraszt, minden sirást. Egy nemzedék, amelyet a szocializmus már megtanított lázadni, elégedetlennek lenni, megtanított arra, hogy fájjon, ami már megvan, szembe tudjon nézni a világgal, merje vállalni, hogy többet, szebbet akar még akkor is, ha ez csak a fájdalmat hozza meg,

mert az új még csak távlat, az új világot meg lehúzza a por, a sár, az emberi kicsinyesség. Egy történelmi korszak, amelyben a múlt eszményei már letűntek, az újak csak most vannak kialakulóban és az ember csak a két világ közötti, az új nekilendülés előtti mozdulatlanságot érzi. Hát amikor mindez egybeforrt és átcsapott egy igazán érző szívű, igazán tehetséges huszonegynéhány éves fiatal lelkén, lehetett-e abból más, mint egy olyan költői egyéniség, aki semmit sem tud hidegen nézni, sohasem tud közömbös lenni, a világot csak kínzó kérdésekben és még kinzódóbb kételyekben tudja látni, az önmarcangoló vívódás megvilágításában, úgyhogy még a szerelem, a tavasz is csak problémákkal van tele. És hogyan lenne gyönyörű alkotás, amikor mindez versé forr egy költőnek született alkotó kezében.

Ez van benne ebben a kötetben. Egy életforma, egy világ, egy nemzedék névében és helyett vívódó költő öt-hat évi termése. Jórészt jó ismerőseink ezek a versek. Találkoz-

tünk már majd mindannyiokkal, ott vannak közöttük azok, amelyeket megjelenésükkor nagy lelkesedéssel üdvözöltünk, mert bennük gyönyörű megnyilatkozását láttuk Fehér költészetének, de ott vannak azok is, melyek azt az érzést keltették bennünk, hogy Fehérnek ilyen nem szabad írni. Így kötetbefoglalója mégis többet mondanak nekünk, mint külön-külön. Elmondják, hogy az egymást követő évek alatt Fehér sem maradt mozdulatlan, ő is változott, velünk és világunkkal együtt és sokminden történt költészetében is.

Legelőször is befejeződött az elszakadás folyamata a falutól. Fehér régebben úgy érezte, hogy hallgatag paraszt ősei helyett kell elsírnia egy életforma kicsinyességét, fájalmát, azt, amiben az ősök még örömet találtak, elégedettek voltak. Ezért még a megértésre vágyás is olyan formát öltött, hogy a felületes szemlélők a falu visszavágásáról beszéltek, holott csak arról a vágyáról volt szó, hogy megértsék azok, akiknek sorsáról, tragédiájáról ír, felengedjen az az idegesség, amely elsősorban annak következménye, hogy úgy látja meg életünket, ahogy ők maguk soha nem láthatják. Lassan azonban a kiszakadás élménye elhalványult. A falusi problémák vajdasági és költői problémává, az osztály képviselőinek problémái intellektuális problémává váltak. Vajdaság, az elmaradottság, a provincializmus, a tespedés, az évszázadok óta változatlan éleforma nagy kérdéseit most már nem a parasztság szempontjából, hanem általánosabban fogalmazza meg, még a megértésre várás sem a faluba való visszavágás formáját ölti, hanem már tudatosan, költői, irodalmi probléma. Ilyen szélesebb alapról még a régi fehéri vívódást is általánosabb, szélesebb alapa helyezve önti versekbe. És ebből a komplexumból születnek legnagyobb versei.

A másik jelentős változás, hogy az évek alatt, a gyakorlat, a keresés, talán más körülmények hatására is költői egyénisége teljes gazdagságá-

ban bontakozott ki, a forma szuverén urává lett, úgyhogy most már a világ és egyénisége apró morzsáiból is nagy alkotásokat tud kicsiholni.

A harmadik változás, hogy Fehér a világgal, nemzedékével együtt le-higgadt. Ez jó, amikor a költői anyag biztosabb kezelését eredményezi, de egyben ez az egyetlen változás, amelynek negatív következményei is voltak Fehér költészetére. A világ és a paraszti életforma nagy kérdései helyett előtérbe nyomul a bácskai táj. A leírás, az elmesélés, az időben és térben lejátszódó dolgok hideg rögzítése túlnagy szerephez jut nála. És Fehér, aki sohasem tudott hideg, közömbös maradni, sohasem tudott más lenni, mint önmagát marcangoló költő, most nem egyszer megelégszik a leírással, a világ, a külső jelenségek egyszerű regisztrálásával. Ez a tény hozza előtérbe, hogy Fehér költészete egy átmeneti korszakba jutott, hogy meg kell tenni a következő lépést, hogy új fokon is a mi költőnk maradhasson. Mert nem elég csak szép verseket írni, nem elég, ha csak a mesterségbeli tudás inerciója hozza létre a verseket. Hisz szép verseket, sokkal szebb verseket írtak már előtte is. Ő csak úgy maradhat igazán komoly költő, ha mindig tud lényegeset, újat mondani rólunk, életünk-ről, problémáinkról, nekilendüléseinkről és letöréseinkről. Ezek a leíró versek nyilvánosságra hozzák, hogy Fehérnek formái szempontból is meg kell tenni a következő lépést, mert formája sokszor megkötttnek tűnik, a tartalom bosszújából üresen kongónak és egyes formai elemei modorosakká váltak.

Lehet, hogy túlszigorúak vagyunk Fehérrel szemben. De csak azért, mert szeretjük, mert azt akarjuk, hogy igazán nagy költő legyen. Itt Vajdaságban, a sok költővé ütött dilettáns között már az is valami, ha ha valaki tényleg költő. De nem szeretnénk, ha Fehér megállna azon a határon, ahol a költészet kezdődik.

BÁLINT István

Lévay Endre:

Különös főpróba

A költő lelke a legnyugtalanabb, és a legmozgalmasabb is. Mindíg keres, mindig kutat valami után, míg meg nem leli a maga igazi hangját. Ha a prózaíróban is van lírai hév, ha a regényíró vagy a novellista is ilyen erényekkel áldott, akkor nem marad meg ő sem a rég bevált formák mellett, főleg korunkban nem, amikor minden kifordult régi eresztékeiből... A prózaíró is magával ragadja a keresés nyugtalansága, a fölfedezés vagy a sejtett fölfedezés izgalma és nekivág az ismeretlennek, hogy új leletekkel, megsejtésekkel vagy rátalálással gazdagítsa a műfajok kifejezőeszközeinek tárházát.

Nálunk a líra után most már a drámairodalmat is magával ragadta ez a hév. E műfaj művelői már nem tudják kiélni magukat a téma egysíkú föl-vázolásában vagy a cselekmény konvencionális lepergetésében, hanem ők is kutatnak: keresik az érzések és gondolatok új kifejezésének eszközeit, hogy horizontálisan és vertikálisan is nagyobb területeket fogjanak át a színpadon, ahol már sem a hármas egység, sem a falak nem köthetik többé a szerzőt. A színpadi játék is, akár a film, akár maga az atomkori emberi élet dimenziókban tágul, de a mitológiai istenségek és isteni magasságok felé, nem a mérföldes léptekkel és nem a mennyei lajtorjákkal, hogy ostromolja az eget, hanem hogy minél közelebb kerüljön annak megfejtéséhez, ami minden időkből a művészet legfőbb témája volt, s ami ma még jobban premier planba került — az emberhez...

Ha ezt vesszük kiindulópontnak s ezekkel a gondolatokkal foglalunk helyet a színház nézőterén K v a z i m o d ó - B r a u n István tragikomédiájának bemutató estjén, az előttünk lejátszódó egész művészi teljesítmény más szint és más méreteket ölt. Az egész mű a maga mondanivalójával és színpadi megoldásaival a formakeresés jellegét viseli magán. Itt tehát nem a kor művészi követelményeihez való alkalmazkodásról van szó, hanem inkább arról, hogy azt az utat, amelyet a modern színpadi szerzők a két háború között és a második világháború után megkezdtek Salacroux-val és Artur Millerrel az élükön, azt hazai szerzőink fejlesztik tovább egy egészen új társadalmi élet egészen új élményeivel gazdagítva. Az új társadalmi élet és új élményei sürgetik az új kifejezési eszközöket is, hogy az alkotó ne kívülről, csak a felületről nézze a dolgok mozgását és változásait, hanem belülről, ahol születnek a társadalmi feszítőerők, ahonnan elindulnak az érzések és gondolatok, hogy embert, nézetet és világképet formáljanak.

Kvazimodót valószínű, hogy ezek az összetevők indították arra, hogy színpadi játékanak „Különös főpróba” címet adjon. Hogy a játékot és a valóságot szabadon s olykor az esztétikai törvényektől is függetlenül engedje hőmpolyogni a színpadon. Megdöbbenő és meghökkenő képek voltak ezek, drámaiságuk néha hihetetlen feszültséget idézett elő, a konfliktusok átaramlottak rajtunk, hogy azután ismét a játékba, vagy a játékból a valóság bizarr hétköznapiságába lendüljenek. A tragikomédia ezért valóságos kompozíció, mint

egy modern hangszerelésű nagy zenekar, amelynek játékában az asszonáns és a diszszonáns hangok is helyet kapnak, szertelenül váltogatják egymást, hogy minél nagyobb hangulatváltozásokat idézzenek elő a nézőben, a hallgatóban. Igaz, hogy a mű így kötetlenné válik, mégis úgy érezzük, hogy a szerzőnek helyenként szervesebben egybe kellett volna építenie a képeket, még akkor is, ha ez elvett volna a darab filmszerűségéből, vagy azért, hogy a színpadon zavartalanabban tegye élvezhetővé a darabot. (A játék és valóság hosszú, fárasztó dialógusaiban megismétlődő képeire gondolok, főleg az első fölvonás végén és a második fölvonás közepén.)

A darab cselekménye a háború után történik egy vajdasági városban. Alakjai számunkra nem ismeretlenek, ha nem is egy városhoz kötött, személy szerint megnevezhető, élő vagy már nem élő alakokról van szó. Magát a cselekményt akár egy mondatba össze lehetne foglalni: egy hervadó polgári nő vergődésén keresztül az öregedésnek, a polgári társadalom előregedésének a tragikomédiája. De — regényt is lehetne róla írni; még mélyebb és még nagyobb lélegzetű regényt, mint színdarabot, mert akkor a konfliktusban és a konfliktus után világosabban kibontakozna előttünk egy új, fiatal társadalom a régi helyén. Ezt az újat a darab egyik legszebben megrajzolt alakjával (Veronika, a leány) érzékeltette a szerző. Egyébként a darab központi alakja, mint említettük, Szilvia, a gazdag családból származó színésznő, akinek az életben minden megadatott, csak az nem, hogy igazán és önzetlenül tudjon szeretni. De élni akar, a hervadás éveiben minden érzékszervével élvezni akarja az életet s ez az ösztönös és tudatos ragaszkodás amennyire emberi, annyira embertelen is, amennyire őszinte, annyira hazug is. Szilviának pillanatról pillanatra villan az arca, hol a színésznő, hol a szerelemért sóvárgó asszony szólal meg benne s éppen ezekben a változásaiban revelálja az ellentmondásaiban meg hasadt, de hagyományaiban megkövesedett polgári osztályt. Dr. Verle János, a férje, akit Szilvia jó módú apja taníttatott ki orvosnak, hogy ezáltal a lányának férjét vegyen, a megalkuvó polgár kettős életét éli; feleségének csak papíron férje, szeretőjétől pedig leánya van s minden nagyobb megrázkódtatás nélkül tudja élni ezt a kettős életet. Egy kispolgár, aki a kispolgári konvenciókon érzéketlenül fölülemelkedik s ennek társadalmi tarthatatlanságára csak akkor jön rá, amikor az előtte fölövő új társadalom ezt számonkéri tőle. Az anya — Veronika anyja —, dr. Verle szeretője romantikus lélek, akit az érzelmek uralnak s ezekért az érzelmekért képes minden áldozatra. A játéknak ezek a fő alakjai; a „különös főpróba” bennünk és rajtuk keresztül megy végbe, a többiek csak mellékszereplők azokon a „fő- és mellékvágányokon”, amelyeken keresztül rohan előttünk ez a vígasztalan polgári élet, hogy azután az őszülő hajszálakkal együtt belenyugodjon a változhatatlanba és csöndesen megbékéljen a maga alkonyával...

Ami utóbb itt elmondtunk, abban már Virágh Mihály rendezői elgondolása és megfogalmazása is benne volt. A játék és valóság nehéz kettős földadatát igen merészen oldotta meg s a színpad és a filmszerűség között, amennyire technikailag tehette, megteremtette a szerves kapcsolatot. De alakrajzaival nem tudunk egyet érteni. Az ötvenéves asszonyok nem „öregasszonyok”, ha a hervadás jelei meg is jelennek az arcukon. A darabban éppen ezen van a hangsúly: közeledik a hervadás, az az utolsó tűz, amely ötvenegynehányéves korában utoljára elfogja az asszonyt — miért használta a rendező akkor ezeket a maszkokat, hogy eltakarja velük ezt a tüzet, amely annak az egész haldokló életnek az egyetlen motorja? Vagy a tragikomédia halk árnyalatait e groteszk vonásokkal akarta kihangsúlyozni?* Ez megállapítás nemcsak Szilviára, hanem az anyára is vonatkozik. Azt is még a rendezőtől kérjük számon, hogy

* Úgy tudjuk, hogy ez a szerző egyéni elgondolása volt — ellentétben a rendezői és a színészi fölfogással.

a második fölvonás nagy jelenetét a színpad mélyén olyan halk tónusokkal játszatta le, hogy a szöveget első és második jelenetében nem tudtuk követni. A filmvetítés ilyen színpadi megoldása viszont hatásos volt, ami persze első-sorban a rendező érdeme.

Két esztendő után ezen az *ősbemutatón* láttuk először ismét föllépni Ferenczi Ibolyát. Ez valóban nagy szerep, amelyben egész skáláját végigjátszhatta előttünk s ő élt is ezzel a művészi lehetőséggel. Jóllehet árnyalatokban gazdag mimikájának világos kibontakozását erősen zavarták a maszksötét és torzító vonalai, mégis el tudta mondani nekünk azokat az érzéshullámzásokat, amelyek a játék átélése közben benne végbementek. Az expozícióban ez a játék egy kicsit többet is mondott a kelleténél, akkor is jelen volt, amikor a szöveget egy sóhaj is elég, hogy kíséri, a harmadik fölvonásban azonban már egészen magára talált (búcsú Johtól, találkozás Brandisszal, az Alkonyat) akkor azt a Ferenczit láttuk, aki két évvel ezelőtt játéktechnikájának teljében volt. Körülbelül ezt mondhatnánk el dikciójáról is, mert valóban tud a hangjával bánni.

Veronika, a leány a tragikomédiában szép szerep, mert rokonszenvűnket viszi magával mindig. Szabó Mária úgy megformálta ezt a tiszta emberi alakot, hogy mindvégig töretlen maradt. Külön elismerés jár azért, hogy ilyen kevés eszközzel még kevésszer láttunk ennyit mondani. Ha valamit mégis kiemelnénk a többi jelenetei fölé, akkor az a „leány és az anya” jelenete volt, ahol maga a színmű is a legmagasabb csúcsokat érte el.

Heck Paula szelíd, csöndes asszony valóban olyan volt, mint egy puszta dekórum — vagy ahogy a szerző mondja: mellékvágány — mások életében. Az anya nemcsak anya, hanem asszony is, nő is, ember is; ebben az érzelmeiben Heck Paula olyan volt, mint egy hatyúdal, kár, hogy maszkja s oly különös tett arcvonásai nem ezt sejtették velünk.

Dr. Verle János alakját megfogalmazni sokkal összetettebb művészi földadat, mint ahogy azt a szöveg első olvasására vagy meghallgatása után gondolná az ember. Pataki Lászlónak bizony nagy gondot jelentett ez, érzékeltetni években is, érzelmekben is a változásokat. Ott könnyed volt, ahol könnyednek kellett lennie, de művészi ízlése és mértéke nem hagyta cserben akkor sem, amikor esetleg erre a játék külön lehetőséget nyújtott. (Nem hagyta kihasználatlanul a tragikomikum időnként finoman fölbukkanó elemeit.)

Ezen az *ősbemutatón* Faragó Árpád, a társulat fiatal színésze is jelentős szerepet kapott (John, az amerikai szerelmes katona szerepét). Jó színpadi megjelenése van és orgánuma is segítené abban, hogy ennek a két adottságnak az egységét érvényesítse. Most azonban kissé szavalt, mintha verset mondana fejből, s nem a maga hangján beszélne. A búcsú jelenete valóban fiatalos, színészi munka volt, s az emlékezés az első találkozásra, de elkészülését sem rendezőileg, sem színészileg nem így képzeltük el.

Ha még elmondjuk azt, hogy az egész kis epizód szerepekben Sántha Sándor és Szabó István valóban igényes színészi munkájával találkozottunk s a rendező szerepében Kunyi Mihály lépett a színpadra „civilben”, hogy csitítsa a „különös főpróba” színészeinek emberi összecsapásait — akkor teljessé válik az a kép, amelyet valóban különös érzésekkel vittünk magunkkal erről a komoly színházi estéről.

A szerzőnek és a rendezőnek Dejánovics Mihajló díszlettervező is sokban segített, hogy a pergő képeket a nem pusztán dekoratív, hanem játékelemmé váló falak is egybefogták.

Vajdasági szerző harmadik színművéről van szó.

Kvazimodó István műve ezért számunkra olyan értéket jelent, amely a szerzői sikeren túl ebben a műfajban a mi fiatal irodalmunkat is gazdagítja. Jelentős lépéssel viszi előbbre az élő jugoszláv irodalom fejlődése útján olyan magaslatok felé, amely már régóta igazi célként lebeg alkotóink előtt.

— *Dramai bemutató a noviszádi rádióban* —

A noviszádi rádió drámai együttese február huszonnyolcadikán Lányi István rendezésében Tennessee Williams „Macska az izzó bádogtetőn” című hangjátékát mutatta be.

Működése óta a drámai együttes több szép sikert aratott már, s a szuboticaí színészekkel együtt, akik szintén szerepelnek a rádió-drámai műsorában, nagyban hozzájárultak, hogy az irodalomkedvelő közönség körében népszerűvé váljanak a rádió szokásos csütörtök esti műsorai.

A klasszikusoktól kezdve megszólalnak ebben a műsorban a drámai irodalom legmodernebb alkotói is. Így a „Hamlet” mellett megtaláljuk a rádió-dráma műsorában Terence Rattigen, Arthur Miller színműveit, és a napokban hallottuk Tennessee Williams drámáját is. Ha csak ezt néznénk, ha csak a sokoldalúság szempontjait figyelnénk már akkor is érthetetlennek tűnne, hogy a rádió drámai bemutatóival részletesebben, tudományosabban alig foglalkozik valaki. Sőt. Mondjuk meg: szinte senki.

A sajtó bejelenti a készülő darabokat, esetleg ismertetést is ad róluk, azonban az előadás után a műsor sikerével vagy hibáival mintha senki sem foglalkozna szívesen. A szuboticaí, topolyai vagy noviszádi színházak bemutatóival, azok ismertetésével és értékelésével, hol egyik, hol másik lapunk hasábjain találkozunk. Miért kivétel a rádió?

Nehéz erre feleletet adni, hiszen alig van színház, amelyiknek nagyobb közönsége lenne, alig van előadás, amelyiket olcsóbban és kényelmesebben — nem végezhetnénk, de végighallgathatnánk.

A színdarab igazi értékét, teljes nagyságát nem akkor kapjuk meg, ha elolvassuk, hanem ha színpadon, a színpad között színészek tolmácsolásában látjuk a darabot. Csak így teljes az író mondanivalója...

A rádiónál sajátos körülményeket, feltételeket kell figyelembe venni. A mozgás, a színpadi játék, a mimika és a színpadok itt úgy szólván teljesen elvesztik jelentőségüket.

Egyedül a hang dominál.

A színész csupán a hang segítségével törekszik visszaadni az író mondanivalóját. Ez a helyzet különös nehézségek elé állítja a színészeket és a rendezőt egyaránt. Mivel a kifejezési eszközök korlátozódnak, a megmaradtakat kell jobban elmélyíteni, ügyesebben kihasználni.

Persze, hogy ez mennyire sikerül, az nemcsak a színésztől és nemcsak a rendezőtől függ. Eppen a sajátos körülmények miatt, nem lehet minden színművet rádión előadni. Az előadás sikere nagyban függ az átiró munkájától is. A fordítás és rádióra alkalmazás nem kis, nem könnyű munka. Németh P. István — aki Tennessee Williams szövegét vitte rádióra — jól megoldotta feladatát. Mielőtt tehát a színészek játékára vagy a rendező munkájára térnénk, neki jár a dicséret.

Mert most szót kaphat a dicséret is.

Többek szerint, „Macska az izzó bádogtetőn” a rádió egyik legjobb hangjátékai közé tartozik.

Németh sikeresen, finom érzékkel és alapos hozzáértéssel mentette át magyarrá a szerző nem könnyen fordítható, lírai tömörségű szövegét. Így az író gondolatoktól és a cselekvéstől terhes mondatai a színészek színvonalas tolmácsolásában állandó feszültséget vittek az előadásba. Egy percre sem lankadhatott a hallgatók figyelme. A szövegnek jóformán minden része egyformán érdekes és fontos volt.

A darabban végig nehéz, fojtó légkör uralkodik. Nem találunk itt egy pozitív alakot sem. A pénz, a kereset utáni örült hajsza mindenkit megfertőz. Mindenki beteg. Mindenki szeret, de betegesen szeret. Margaret, a női főszereplő ideges, riadt félelemmel ragaszkodik Brikkhez. Vonzalmának vagyoni, örökösödési okai vannak. Brikknek talán beteges, rendellenes viszonya van egy férfivel, ezért nem lesz tőle Margaretnek gyermeke s ezért fél ez, hogy a rákbeteg nagyapa, nem rájuk hanem a sokgyerekes Guperre hagyja hatalmas vagyonát.

Nagymama is nagyon szereti gyermekét, és a rákbeteg nagyapa is, de persze mindketten betegen, mert mindannyiukat megfertőzi a legellenállhatatlanabb szomj, a haszonvágy.

Margaret, a női főszereplő személyét R. Fazekas Piri alakította, a nála megszokott biztossággal. Mélyen beleélte magát Margaret szerepébe, és — ami talán a legfontosabb — az-átélésből származó érzelmi akcentusokat hangszínének ügyes alkalmazásával vissza is tudta adni. Hangjából kiértékeltük nemcsak az örökségért körömszakadtáig harcoló embert, hanem a fáradság, a megtörtenség szélén álló nőt, asszonyt is akinek már nehéz harcolnia, de régi jó életmódjából szivárgó emlékei még erőt adnak neki, hogy küzdjön az elvesztett, asszonyhoz méltó sorsért. A közönség Boross Istvánt — aki Brikk szerepében játszott — talán inkább mint énekest ismeri. Tennessee Williams színművében ő is javát adta színési képességeinek. Kimérten és jó mértékérzettel tolmácsolta a Margaret idegességével szemben hidegen, józanul, fegyelmezetten viselkedő Brikket, akin egyetlen ideg sem rándult meg és akin soha egy izom sem feszül.

Apó szerepében Remete Károlyjal találkoztunk. Hangjával ő is hű tükrözője volt a már szinte a sírból visszajövő, de még mindig erélyeskedő a halálban és betegségben nehezen hívő nagyapának. Megemlíthetjük még, hogy Remete mindjobban elmélyül szerepeiben.

De nem lenne igazságos, ha csak róluk szólnánk. Az előadás sikeréhez a kisebb szerepekben éppúgy hozzájárultak Gombos Péter, Gerich Endre és a többiek is.

A rendező Lányi István már többször bebizonyította tagadhatatlan képességét. Ez alkalommal is biztos kézzel nyúlt a darabhoz, látszik, hogy alaposan kidolgozta magának az író elgondolásait, elmélyült a darabban és ingadozás nélkül fogott hozzá az egyes személyek megformálásához. Nemcsak a rendező tehetsége, hanem tudása, képzettsége is nagy szerepet játszott itt az egyes helyzetek drámái összejáratásának megoldásában. Lányi most is megmutatta, hogy képes összetett, nehéz feladatoknak a megoldására.

Végül meg a hangfelvevő Kis Bélát is meg kell dicsérnünk. A jó, tiszta felvételek nemcsak szakmai tudást és gyakorlatot, hanem intellektuális műveltséget, irodalmi jártasságot is követelnek.

A szakember helyett inkább az érdeklődő szolt hozzá ehhez a problémához és egyúttal ehhez az előadáshoz. Éppen ezért nem vitathatatlan értékelés akar ez az írás lenni. De a problémán, — amit elindítottunk, — talán mégis érdemes lenne elgondolkoznunk. Vagy még többet is tenni...

Laták István:

Mi az oka a tanulási kedv lanyhulásának

Nem mindennapi értekezlet folyt le március elején a szubotikai magyar-nyelvű tanítóképzőben.

Az értekezlet a tanítóképző növendékei félévi tanulmányi eredményének értékelése kapcsán jön létre. Ugyanis a tanítóképző iskolatanácsa a múlt hónapban elemzés alá vette a félév végén fölmutatott eredményeket, s megállapította, hogy a diákok szorgalma nagyot hanyatlott az előző évekhez viszonyítva, különösen a felsőbb osztályokban. Amíg a tavalyi eredményekkel a szubotikai tanítóképző egyik legjobb iskolája volt ennek a nagy diákvárosnak, addig az idei félévi számadás az átlagosnál jóval kisebbértékű teljesítményeket összegzett.

Nem ritka jelenség iskoláinkban a megcsappant tanulási kedv. A középiskolák felsőbb osztályaiban az egykori kitűnő alsós diákok a szürke közepesek közé kerülnek, olykor pedig a ketteseket gyűjtő rossz tanulók sorát szaporítják. Ez a jelenség most igen szembetűnővé vált a szubotikai tanítóképzőben is. Az iskolatanács félévzáró ülésén fölvetődött a kérdés: mi lehet ennek az oka?

A tanács egyes tagjai úgy vélték, hogy egy szűkebb bizottság nem alkalmas ennek a dolognak beható megtárgyalására. Annál inkább nem, mivel az iskolatanácsban a törvényes előírások szerint csak egy diák képviseli a növendékeket. Javasolták, hogy az iskolatanács néhány nem tanár tagja vegyen részt az iskolai ifjúság szervezetének gyűlésén, s ott tudakozódják a tanulók véleménye felől a gyönge eredményeket okozó tények megvilágítására.

A tanácsülés után hamarosan meg is történt az ifjúságnak ez a gyűlése. Utána az iskolatanács szélesebbkörű megbeszélést hozott össze, amelyen már a tanácsstagokon kívül résztvett az iskola ifjúsági szervezetének teljes vezetősége, a tanítóképző egész tanári kara, a szubotikai diákinternátus nevelői kara és az internátusi igazgatóbizottság néhány tagja, mivelhogy a városi internátusban elhelyezett növendékek túlnyomó része a tanítóképző tanulója.

Ezek a testületek külön-külön már mind foglalkoztak a tanulmányi eredmények kérdésével és a diákok életét érintő sok más kérdéssel is.

Szuboticán ez volt az első ilyen kiszélesített iskolavezetőségi tanácskozás, amely — ha mindent megoldó javaslatokat nem is tudott elfogadtatni — sokoldalú megvilágítással érthetőbbé tette a megoldásra váró és sokszor egészen meghökkentő problémákat. Ilyen problémák pedig vannak és nehéz napok elé állítják nem ritkán a tanulókat, de a tanárokat is.

Elgondolkodásra készítő dolgok például ezek: diák és diák között nem mindenben egészséges a diák és tanár közötti viszony viszont talán még bonyolultabb. Az iskolareform kérdése is erősen felöltik gyakorlati vonalon. Ugyanis az új munkamódszerek bevezetése már megtörtént, de a régi tananyag és az óraszámok csökkentése nélkül. Ez sokban nagyobb megterhelést jelent az előbbi állapothoz képest, habár egyes szaktanárok erőfeszítéseket tesznek, hogy a leadott anyag sűrítésével és egyszerűsítésével enyhítsenek a tanulók megterhelésén.

A szemináriumi munka önállóságra nevel, a csoportos készülés kollektív szellem növelését serkenti, de ha egyes tanárok nem adnak kellő útbaigazítást az önálló munkavégzésre, s a célkitűzés keresésében segítség nélkül hagyják a diákokat, meglesz-e a kívánt eredmény?

Fontos a zenének, rajznak, a testnevelésnek külön gyakorlása a délutáni szabadidőben, de a többi csoportos és önképzőkori munka mellett ezek minden idejét elveszik a növendékeknek, s nem nyílik alkalma szórakozásra, üdítő sétákra. Ezért aztán a kimerült tanulóknál lábrakap bizonyos nemtörődömség, közömbösség vagy munkakedvhiány, s a büntetésként mért kettesek sem serkentik már őket. Különbözők is kérdés, hogy a rossz jegyeiktől való rettegés célravezető eszköz-e a szorgalom emelésében. Háttha a lelkesítés, biztatás, esetleg néha dicséret is közelebb viszi a helyes megoldáshoz.

Nagy problémát képez az egyes tanárok nézetei közötti különbség is, szögezte le nem egy fölszólaló. Ahogy fegyelmi kérdésekre, tanulmányi előrehaladásra, és az iskolán kívüli munkára tekintenek, az az egyes tanároknál nagyon különböző. Egyes tanárok olyan véleményt is megkockáztatnak, hogy „reform ide, reform oda, úgylis csak a tanárnak lesz könnyebb, a diáknak meg nehezebb”.

Az új hatósági rendelkezések szerint a sok kettessel sujtott diák nem távolítható el iskolai félévkor az intézetből. A diákok véleménye szerint ez is hozzájárult ahhoz, hogy könnyelműbben fogadják egyesek a rossz jegyeket.

A növendékek nem mindig elég őszinték. Nem kérdeznak elég bátran. Miben keresendő ennek az oka?

Előfordult, hogy az újra kérdező diák kettést kapott a tanártól. Holott a kitartó kérdésért dicséret, ösztönzés, bizalom megnyilvánulása lett volna a megfelelő jutalom. Egyes tanárok még mindig alárendelt személynek tekintik a tanulókat, s nem ifjabb munkatársnak. Ha a diákok egyike-másika némely fórum előtt megmondja véleményét, egyes tanárok keresik, hogy ki is volt a bíráló, s esetleg az illető köszönését sem fogadják többé. Másrészt akadnak diákok, akik az őket köszöntő tanárnak a köszönését nem fogadják. Sőt csúfniveket osztogatnak nekik és tiszteletlenül kifigurázzák őket lépten-nyomon.

Biztos, hogy a taneszközök elégtelensége, az anyagokban való szűkösség is akadályokat képez olykor az oktatásban, de erre sem lehet mindent rákenni. mint némely tanár vagy diák teszi, mert egyes szaktanárok igenis nagyszerű kiutakat találnak ilyen helyzetekben is.

Sok szó esett az általános fegyelem, a munkafegyelem és az erkölcsi élet több kérdéséről. Egyik fölszólaló tanár teljes súlyával vetette föl a nehéz kérdést: anyagilag ellátatlan illetve függő helyzetű diák folytathat-e szerelmi életet? A válaszok sok tekintetben csak kitérőek voltak.

Habár senki sem volt a régi zárkaszerű internátusi rendszer visszaállítása mellett, mégis kérdések hangzottak el: nem túlozzák-e el egyes növendékek az éjjeli kimaradozást akár az internátusban, akár privát elhelyezésben laknak?

Beszéltek még az internátus minden estefelé ismétlődő világitási zavarairól, de, sajnos, ez általános szuboticaí jelenség. Akkor pislog mindig a vilány, amikor estefelé legnagyobb lendülettel tudna tanulni az ebédjét megemésztejt és a délelőtti fáradságtól már megpihent ifjúság. Általában nem elég alkalom nyílik az internátusban az elmélyülő munkára, mégis a bentlakók jobb eredményeket mutatnak föl, mint a kint elhelyezett tanulók.

A tanítóképzőbe sok falusi származású gyerek jár. Előfordul ezért itt-ott egyes gyerekek vidékiek kispolgári uraskodása is. Némelyek a negyedik, ötödik osztályban szenvedve, nehéz szívvel készülnek vissza a falusi életbe, ahonnan jöttek, s ahol kevesebb a szórakozási lehetőség; pedig az átalakulás jelenségeitől pezsgó falusi élet már nem a régi taposó malmot ígéri az iskolázásról hazatérő szellemi munkásnak.

Több bizalom kell a szertárak és taneszköz-raktárak kezelésénél a diákok iránt, s be kell vonni őket a rendbentartás közös munkájába, habár itt-ott lopások történtek a munkák kapcsán, mégis ezen a téren szintén több önállóság szükséges a tanulóknál.

Nyitva maradt mindvégig a kérdés: hogyan győzhetni le az elharapódzott közönyt, hogyan lehet fokozni a megcsappant munkakedvet? Van-e kilátás a fölsimert fásultság megszüntetésére?

Végezetül több hozzászólás alapján leszögezték, hogy az ifjúságnak ugyan-csak szüksége van szórakozásra, mert aki rendszeresen tanul, többet dolgozik, mint a napi nyolc óráján át foglalkoztatott felnőtt dolgozó, és mivel új társadalmunknak az örömeiket ismerő, munkáját szívesen és pihenten végző emberekre van szüksége. Harc is folyik mindet élet-szakaszon a kultúrált és érdemes szórakoztatások bevezetésére. De milyen mértékig terjedjen a diákok szórakozása, mikor egyeseknél a fölsőbb osztályokban valóságos habzsolása folyik a szórakozásoknak?

Az ifjúsági szervezetnek sokkal hatékonyabb tevékenységet kell kifejtenie ebben az olyannyira fontos iskolában. Az osztályközösségek és az egész ifjúság tárgyalják meg behatóan a fölvetődött és égető kérdéseket, és vonjanak le belőle hasznos tanulságokat. De a tanárok egy része is alaposan elgondolkodhat a tárgyalt eseteken.

Az iskolabizottság és a tantestület tartson szorosabb kapcsolatot az internátusi nevelőkkel, mert egyes közös föllépésük már eddig is hasznosnak és gyorsan célravezetőnek mutatkozott. S az iskola igazgatási szervei a tantestülettel egyetemben, az ifjúsági szervezettől is támogatva, sürgesse az iskolareformban a könnyítéseket is.

Nem utolsó sorban fontos a társadalmi és erkölcsi nevelésre, ha az intézményben az osztályfőnöki órákra több súlyt helyeznek, annál is inkább, mert egyes osztályfőnökök olykor el is hanyagolják ezt a nagyon fontos nevelési alkalmat.

A több mint három és fél órás, kiszélesített tanácskozás sok fölszólalásával új iskolarendszerünk munkájára élénk fényt vetett, az átmeneti szakasz sok nehézségét fölvetette, s elősegíti majd egy csomó fogyatékosság megszüntetését ebben az igen fontos szerepet játszó tanintézetben.

Zákány Antal:

A kritikáról — Fehérről...*(Válasz Borinak)*

Egy bizonyos kulturörökség és egy szellemi generáció alakításához és megtartásához az alábbi alapvető, sorsdöntő elemekre van szükségünk: szakavatottságra, föltétlen igazságszeretetre, kíméletlen őszinteségre, szeretetre és megvesztegethetetlen bátorságra.

A vajdasági magyar kultúra-csinálás szerény kertjében ezidőszert meg lehetőszen zilált, kétségés és hálátlan légkör uralkodik, amely már szinte hagyományá válik...

Tudjuk, hogy a hagyományok, ha azok látszatra bármilyen áldással is kecsgetnek — idővel egy egész nemzedék tragikus szimbólumává lehetnek, amennyiben — irodalomról lévén szó — valami folytán kiszakadnak a makulátlan szellemiség termőtalajából.

A vajda sági magyar kritika, irodalmunk címzetes kertésze már eleve erősen kacérokodott a sirásói hivatás kárhóztató címével, de ime, mostan, Bori képviselőében végképpen és cáfolhatatlanul beadta folyamodványát arra. Nézzük mit is jelentett és mit jelent nálunk kritikát, irodalmi kritikát gyakorolni? E tény legnyilvánvalóbb ismérve nálunk a mindenáron való „kritizálás” jóévtvány és jó álamörző, zökkenőmentes menetrend szerint. A kritikus. ha bizonyos esetekben a fogatlan puli szerepére vállalkozik — bizonyos jelentős esetekben! — többet árt, mint amennyit használ az irodalomnak... Ezzel az aesopusi-tanulság-kópiával utalok Bori Imre esetére Fehér Ferenc most megjelent verseskönyvével kapcsolatban...

Minden jel arra vall, hogy Borinak már a kezdetől fogva érzékeny oldala volt Fehér, a költő. Nem tagadom, a kezdetben nekem is az volt. Bori azonban túltett rajtam: úgylátszik, örökérvényű polgárjogot biztosított magának Fehér lírai királyságában, amelyet a méltóságos alattvaló küszögével még akkor is igazolni, magasztalni kész, amikor történetesen ez a királyság (bocsánat a kifejezésért) már-már alapjaiban rendült meg, nevezetesen: a Dülőutak álmaival a Jobbágyok unokáihoz viszonyítva. Szemmellátható, hogy Borinak a Dülőutakhoz címzett kritikái elismervénye, esztétikai vízuma nem a jelen és az elkövetkezendő Fehér Ferencnek szól, akit az esztétikai objektivitás egyelőre a Parnasszus sorompói előtt marasztalt megérdemelt büntetésből. Szól pedig az az útlevel a „Jobbágyok unokájának”, aki pár évnek előtte jövendő volt a vajdasági magyar kultúrköztudatba...

Vagy egyezünk meg, hogy ki-ki a maga százíze, függetlensége vagy függősége alapján fogja föl és tolmácsolja a kultúrtermékek fajsúlyát és minőségét (végkép hátat fordítva az objektivitás szabályainak, a tudományos esztétikai kritériumnak, az igazságérzetnek, az őszinteségnek) vagy egyezünk meg végképpen abban, hogy tiszta vizet öntünk a pohárba, eszméljünk végre rá, hogy a kritika gyakorlása felelősséget is jelent a közvélemény és elsősorban minden fejlődésben lévő szerző iránt is, aki igen rá van szorulva az őszinteségre, annál inkább, miután azt talán elsősorban a „barátaitól” várja...

A sógorság-komaság jegyében rosszul és tévesen megalapozott bírálat hasonlít az enyhén cukrozott vízhez (ellentétben a keserű vagy édes orvosságokkal) amellyel szomjat oltani úgy ahogy lehet, de gyógyítani semmi esetre sem... Részlegesen ez Borinak a Fehér könyvéről való bírálat. Kezdetben szó volt a „mindenáron” való bírálatról. Ez az úgynevezett „udvari kritikus” magánvállalkozást, az állandósított szépirodalmi—szolgálati jelenti — majdnem a „kéz kezét mos” igazság alapján... Ez nálunk már „elvet” jelent. Amolyan langyosvíz-politikát az esztétizálásban. Az egy-két év emlékeinek vetületében s mostani szemmel vizsgálva ugyanilyen káros, dekadens volt nálunk a bunkómódszer is irodalmi életünkben, miután azonos negatívumokkal, az az álláspont is, (tárgyilagosság nélkül) a szélsőséges rosszat, az esztétikai szubjektivitást képviselte...

Egyszóval: ez zsákcúcat jelent, helyesebben megkövesedést...

Az a kultúrközösség, az az irodalmi élet amely a kebelbaráti udvariasság lagymatag szellőjétől kapja hajtóerejét, kasztrált szellemi élet, sivár és sorvata-anatómia csupán minden létföltétel és a dinamika duzzasztó törvényessége nélkül...

A magam teljes Fehér-portróját egy alapos bírálat keretében fogom adni egyszer. Fehérről ezúttal csak annyit, amennyiben összefügg Bori méltatásának adattárával, és amennyiben szükségesnek látom a Fehér-komplexum tisztázásához, kibogozásához. Nagyegésében véve az „Álom a dülöutak szélén” kétes értékű munka...

Vizsgálva az e kötetben hozott verseinek a zömét, meg kell állapítanom, hogy Fehér ezidőtájt a minden költők meg-megismétlődő lírai influenzájában szenved, a közömbösítő középszerűségben és e középszerűségből teremtett Bori egyedülálló remekművet. Ime, ezt mondja róla: „...ezért mondhatjuk a kötetbe foglalt versek egészéről, hogy legjobb eddig megjelent verseskönyvünket, a legőszintebben rólunk szólót kaptuk e könyvvel...” stb. Nem vitatom, hogy Fehér eme kötetében átható érzéseket és művészi szándékokat közvetít, nem vitatom azok eredetiségét sem, de maga a kivitelezés, a formábaöntés eredménye hamis (és éppen nagyegésében!) ellapított nyersanyag maradt. Nem sikerült neki ezt a lírai masszát esztétikailag átlénygítenie, művésziellen meglekésítenie. És hogy a fentebb definiált hitelt nyerjen, következzen itt alább Fehér legjobb verseinek egyike, amely igazán méltó alapul szolgálhatna a Bori-féle esztétikai mélység és magasságméréshez, a Fehér-elemzésnél, ebben az új kötetben:

ÉNEK A NÁDASRÓL

Nádas, bácskai rengeteg —
halott kalással lengeteg.
Álmodója nincsen.
Réti férgeknek rejtekül
feledte itt eretnekül
kucsmás gazda-isten.

Járják most órjás meredt
nádvágó emberek.
Nyolc éle villan a dacnak.
Párát pipálnak,
csalnak dohogva,
és Ázsia szemöldökük bozótja
(övíükön manilla-madzag).

A zöldhajú lány ott lakott,
emlékszem még utolsó
csókjára gyermekkoromból.
Most hasztalan hajlok föléje —
nem leng lágy hínár-sörénye.

Ott lenn a kérges jég alatt
elszabadultan rajzanak
vén gyűrűs piócák,
dermedt vízisiklók.
Látom már: zenghet akárki
vartyogó békakirályfi
a tündérről, aki itt lubickolt.

3.

Amott a csónak jeges bilincsbe verve,
ne legyen soha elúszni kedve.
Bevert bordáján fűrészelget a szél.

Hirtelen megrezzen a dárdás páka,
röptében lehull egy fagyott madárka.
Meg-megrebbentj szárnyát egy riadt kis ér...

Gyöngyszemében a vágy még fel-feltündököl.
Ó, szólna csak és nyolc ököl
meleg barlangja fogja!

Elnémult, s véle a rengeteg.
Az a nyolc vén is tán elveszett —
a zöldhajú lány foglya...

S végül mégegy, a Bori által előidézett mozzanat, amely Fehér költői címerének mezejében bizonytalan foltot, homályos fogalmat jelent: Fehér hovartartozása, költői-polgári fizionómiája, termékenyítő vérrokonsága, amely hivatalva volt maradéktalanul valamely osztály képviselőjének jellegzetes bélyegzőjével hitelesíteni: Fehér paraszti mivolta, orientációja...

Szerintem Bori e jellemzésnél is elvetette a sulykot. Idézem: „...Fehér Ferenc verseivel a legtokéletesebben jelenik meg költészetünkben a föld paraszti világa”... Hogyan és miért? — kérdezem... Talán azért, mert visszavillával írja a verseit és nem ceruzával, mint Csépe, akit Bori teljesen kifelejtett parasztcsináló receptjéből, s akihez maga Fehér is szívesen járogatott el paraszttanulni és akihez még ma is be-befordul egy-egy csipetnyi, kölcsön-délibábért, ballangóért, kaszakóért, záporért, rongyos-bocskorért és ráncosábrázatért, s Csépe, a hetyke villámarató, szívárványkötélfonó nem is fukarkodott.

Szerintem: Fehér a gyökerével a parasztságban van, (amint lehet kidöntött fának is gyökere a földben), de koronájával, lombjával régen nincsen már ott... Az ő líráját a paraszti élmények és életes víziók, álom-közelségek és izlelések utánérzésének az erőtlén kovásza, állítom, nem képes többé izes, eredeti osztálylírává keleszteni, dagasztani, érlelni. Ezt bizonyítja a mostani kötete is, amely (különben is az emlékekből meríti a tápot) a sekély paraszti forrás apa-

dásával meglehetősen erőtlen, csillámtalan csobbanássá, csörgedezéssé torzult... Fehér számára, mint költő számára, a paraszti létsors immár kiszülő fikció csak, de nem állandósuló, önellátó áramkör, amely ilyen-olyan feszültségével állandó izzásban tartja és táplálja líraiságát. És miután úgy tűnik, Fehér emberi intellektualitása ez idő szerint még nem érett meg egy általános szellemi léttalaj elfogadására, talajtalanná és kilátástalanná lett. Ő, az élő nyelv egykor sokatigéző szobrása, ezúttal félmunkát adott portréinál és tájainál erősen, bántóan érzékelhető az agyag elemi anyagiassága — nem tudta feledtetően művészi arányokká és formákká átlényegíteni, étellel telíteni azokat. Im, egy példa a sok közül:

A FALKÁN KÍVÜL

Régesrég zúgón hivatott a vadon
s álmodtam róla tikkadt éjjeleken,
de fölsírt kérőn a sík, s tévetegen
elfűjt, mint lámpást lágy szerelem.
Így lengtem azóta más nyomokon.

Éj van. Ajtómon kaparász az a régi nomád,
tűnt órák árnya a földre lapít.
— Mért félni, fiam? Apád már így marad itt,
csak babrál váltig a tollal, vár valamit,
tán hogy az utcán őz oson át...
(stb., stb...)

Fehér a termékeny hümusz és a sívár aszfalt között hanyódik. Sem az aszfalt reményei, sem pedig a hümusz-gyászjelentései nem tudnak teljes mértékben meggyőzően hatni...

Amit az indulás fölfűtött lendülete fölkapott, magához szippantott, s ami erjesztője volt lírájának — a „póri ihlet” vérbő korszaka letűnt. Egyszerűen szertehullott. Fehér Ferenc e pillanatban a válaszüton topog. S ha ezt a tényt senki sem közölte vele, de legkevesebbé ő maga vette észre, akkor ez számára a legtragikusabb még annál a tragikus kérdésnél is, hogy ezúttal mit hozott lírai tarisznyájában, miután ettől függ majd jövőbeli költői programjának meghatározása, értékeinek és lehetőségeinek megnyilatkozása. Bármily furcsán hangzik is: Fehér túl messze van az ihlető hümusztól ahhoz, hogy elérje, és túl közel az aszfalthoz, hogy kellő lendülettel meghódíthatná magának. Határozottan állítom, hogy ez a tény áll mostani lírai hanyatlásának középpontjában. Mindent összegezve, Fehér számára a következő két lehetőség igenlése jelentheti e válság orvoslását, helyzetének normalizálását: vagy vissza a földhöz, egy valóságos életkeret méretéig amely friss, ihlető táppal, élményekkel telítendő vérkeringését, vagy teljesen, maradéktalanul elhagyni, fölszámolni a póri sorsézés hamis, hervatag és reménytelen virágházát, amelynek belső dohossága és bizonytalan arányainak árnya kísértetiesen és bántóan súlyosodik rája.

Meggyőződésem, hogyha Fehér az említett lehetőségeken túl nem jut el a megoldó válaszütig, könnyen és visszavonhatatlanul e bácskai szintér ripacsává válhat.

Fehér az én számomra nem jelentene irodalmi kérdést, hogyha e mostani megjelenése nem került volna összefüggésbe egy „elvvvel”, amely a zavaros esztétikai fogalmaknak és gyakorlatnak rossz eredője.

De valahogy az ő esete vált éppen fölkiáltó rossz példává (talán legrosszabb példává) a mi kritikai gyakorlatunkban, amely, hogyha így marad, ki tudja még milyen következményeket hozhat.

Amikor e sorokat leírtam, nem volt előttem ismeretes Juhász Géza és Szeli István „értékelő bírálata” (Magyar Szó és Dolgozók). Most, miután elolvastam azokat, fontosnak tartom, hogy a Bori-Juhász-Szeli kritikai trió rövid elemzése alapján bizonyos következtetéseket vonjak le, amelyek azonos mozzanataikkal hozzájárulnak a vajdasági magyar irodalomkritikai gyakorlat eredményeinek tanulságához. E három írást együtt vizsgálva megállapítom, hogy az ő számukra döntő szempontban azonos vonást képviselnek az esztétikai sirva-vigadásban. E hármas vizsgáztató csoport funkciójában Bori többé-kevésbé a pedellus szerepét játssza, aki, miután meghúzta a jelzőcsengőt — egyébként szép, válogatott szavakkal bejelenti a „tanárjainál is tudósabb”, nagyobb, vizsgázódiák ünnepélyes és diadalmas érkezését. Juhász és Szeli a két vizsgáztató, teljes autoritativ felkészültséggel és méltósággal fogott a munkához, s hivatásukhoz méltóan némi szigorral is. Elvértve egy-egy nhézkesebb pillanatban föl-föltűnik kezükben az útmutató nádpálca, de minden különösebb jelentőség nélkül; az egész művelet folyamán, hogyha a levegőbe emelkedik is, egyéb célt nem szolgál mint hogy tűnődő üstöküket megvakarja; legfőképpen, hogy egy-két rejtjeles ákom-bákomot rójjanak még oda a Fehér-rejtvény amúgy is zsúfolt lapjaira. Mindamellet, belátom, hogy igazságtalanságot követnék el Juhással szemben, ha dacára egyéb melléfogásainak, elégtétel nélkül hagynám. Ugyanis a három kritikus közül egyedül Juhász érintette meg Fehér lírai válságnak — szerintem is — egyedüli, legalapvetőbb okát — Fehér szellemi dezorientálódását. Mintha csak összebeszéltnünk volna, én meg Juhász, aki ezeket mondja: „Nézetem szerint azonban a falu, mint élményanyag, ebben a kötetben egészen más szerepet kap. A költő nem él falun, s mint maga mondja, csak néha, színházba megy haza, s ezért a faluélmények jobbadán csak emlékek már és nem közvetlen élmények. Világos pedig, hogy a költészet tárgyát nem képezhetik csupán emlékek, a versek közvetlenségét, frissességét nem utolsó sorban az élmények közvetlensége és frissége adja meg. Ebből a kötetből arra lehet következtetni, hogy ez a kérdés komolyan foglalkoztatja a költőt is, azonban az új élményanyag feldolgozása, formába öntése aránylag még szórványos jelenség a költészetben. Jelen kötete sok tekintetben éppen ezt az átmeneti állapotot tükrözi, amikor a régi élmények emlékekké fakulnak lassan, az új élmények pedig még nem nyertek végleges megfogalmazást”.

Íme, ez Juhász Fehérről adott bírálatának a legjelentősebb része. Ami ezután következik, nem egyéb a nálunk már szabályszámba menő, se hideg, se meleg közhelyeknél, illedelmesen, előzékenyen kimondott esztétikai pardonnál, amelynél ékesebbet, ércesebbet (tekintettel a fennálló konvenciókra) Juhász se mondhatott.

„Esz-tétik-ai” életképünk teljesebb és jobb megértéséhez, szükségesnek tartom Szeli István Fehérről adott értekezése egy-néhány részletének ideiktatását. A most következő idézet a Szeli-féle esztétikai igazmondás sarokvasa, amelyen a Fehér-komplexum örökidőkig, vígan és gondúzó egykedvűséggel, odaséfűtyüléssel elforoghatna, elnyikoroghatna ezen a jó bácskai kultúra-oszlopon, anélkül, hogy bárkinek is az érdeklődését, műértő lelkiismeretét odacsukná. Többek között, (egészen magátólértetődő könnyedséggel) azt mondja Szeli:

„... A feltörő érzésáram és az élmény fűti verseit, nincsenek magára eröltetett pózai, kívülről megjelölt céllal írt, élménynélküli költeményei, amelyek megbonthatnák ezt a kevészínűségében is szép költői világot...” stb. Néhány jätékos, stílusos sőkkelés után, arca enyhe bosszuérzéssel, Szeli átveti magát a vajdasági magyar közelmúlt irodalomtörténet palánkján, hogy ottan „az objektív kritika elhanyagolt, behomoszodott szertárából előrángassa az irodalmi lelkiismeret törékeny játéklándzsáját, hogy azt játékos komolysággal Fehér színe előtt kissé megrázza: „... a nyolc-tíz évvel ezelőtt írt versei mintha magasabban járnának, itt-ott a hivalkodó költői póz is érzik rajtuk, több a keresett

és erőszakolt poén, a meghökkentés szándékával kapcsolt szó, a szélesebb pátozsz." Az ember szorongással vegyes kíváncsisággal figyeli, várja az elmulasztott események színjátékát, valamiképpen reprodukálását, hogy végre megtudja hányadán is állunk ezzel a kérdéssel, de nem történik semmi. Játék volt az egész. Ime: „...Tíz év hatalmas idő egy fiatal költő életében. Talán éppen annyi kellett Fehérnek is, míg eljutott az élménykivetítés zajosabb, csörömpölő szavaitól mai költészetéig, amelyben teltebb és egyszerűbb nyelvi formákkal, desztilláltabb érzéssel és tisztultabb stílusesszközökkel is nagyobb feszültséget tud vinni a versbe...” stb.

Míg végül: „...Ma talán még nem is látjuk tisztán, milyen nagy-nagy nyereség ez a vajdasági magyar költészetnek... így, pár napos olvasgatás után is bátran mondhatjuk: háborútáni líránk legszebb kötetét olvastuk”.

Juhász Géza, a vajdasági irodalom egyik legjobb értője és ismerője, ha csak pusztán emberi szolidaritásból is, egészen lelkiismeretesen kíméletes marad Fehérhez amikor bírálatának befejező akkordjaival sem csatlakozott a Szeli-féle esztétikai-requiem szélesen és sokatigézőn diadalmas fináléjához. Nála a baráti közleségből eredő bátortalanság idézhette elő a bírálatban előforduló negatívumot, határozatlanságot. (Valószínű, legalább szeretném hinni, hogy ez vonatkozik Borira is...)

Szeli más lapr atartozik. A bizonyítékul hozott „lelkiismeretessége”, „objektivitása”, „művészi szimatja” és egyéb szépiészeti kvalitásai alapján őt, sajnos, még rossz kritikusként sem merném mondani, mert egyáltalán nem kritikus.

Mindent összegezve, állapítsuk meg a vajdasági irodalom, illetve irodalmi kritika napfoggyatkozását, amely számtalan bizonytalan és visszás helyzetet teremtetett már magukban az érdekelt írókban és a kultúrközvéleményben is... Egy bizonyos szerző, bárki legyen is az, — hogyha már eleve nincs fölvértezve az önkritika legmagasabb művészi kritériumának minden föltételével és követelményeivel, az ilyen bírálati módszerek mellett is, akarva nemakarva könnyen a biztos művészi hanyatlás és káosz áldozatává lehet.

A sors csodálatos játéka folytán, hogy-hogy nem, éppen Fehérnek jutott osztályrészül, hogy a mi irodalmi „Kongónk” szerető négere legyen, akit a „kritika” kegyes, sápadarcú misszionáriusai első és örök áldozatául szemeltek ki fölöldö-térítő erkölcsi lincseléseikhez...

Ennek az írásnak nem az a célja, hogy jogtalanul és kíméletlenül megfossa ékes verőfényétől és pávatollaitól a sajnálatosan összeeskábált Fehérnimbust, ami éppen magára Fehérre nehezedik vajdasági átokként, — csak éppen az, hogy egyes irodalomesztétikai fogalmakat és igazságokat mentsen, tisztítson meg a kontárság iszapjától, a sarlatánizmus torzító legendájától... s tulajdonképpen nincs is szó egyébről, mint egy bizonyos szépiészeti elv gyakorlatának szégyelni való következményeiről, amelyek fojtó gyomként burjanzottak el a mi irodalmunk gazdátlan termőföldjén...

Nem hiszem, hogy maga Fehér nem érezte már ennek a mostoha állapotnak a nyomását, s különösképpen most az újabb megjelenő munkája folytán fölbukkanó, egyéb súlyosbító mozzanatok és jelenségek hozzájárulásával, s már évek óta jelenvaló zűrzavarhoz. Hogyha Fehér azt nem érezte és most sem érzi, akkor ez, talán éppen ránevezve a legtragikusabb, mert akkor ő sem lát messzebb a kritikusaival, illetve kritikusanál aki Fehér e nyilatkozatának erkölcsi tekintélyelőlegére támaszkodva, írja meg Fehérről való prózai ódáját...

Ime, a Szeli által idézett Fehér-nyilatkozat egy része: „... Ebben (új könyvében) egész eddigi munkásságomnak keresztmetszetét, tíz év legjava természetét adom”. Ezt a nyilatkozatot (azaz a bekezdését) azért kapcsolom az anyaghoz, mert lényeges lélektatni pillanatot jelenthet (ennek értelmét Fehér tudná legjobban megmagyarázni) a Fehér-probléma kibogozásában különös tekintettel minden kritikusaival ilyen állásfoglalására.

TARTALOMMUTATÓ

<i>Ács Károly</i> : Versek — — — — —	155
<i>Majtényi Mihály</i> : Törtlábú tigris — — — — —	157
<i>Szeli István</i> : Egy regény nyelvi tanulságai — — — — —	162
<i>Merkovics Lázár</i> : A barackfa a napba nő (noveilla) — — — — —	173
<i>Burány Nándor</i> : Versek — — — — —	184
<i>Sulhóf József</i> : Széjlegyzetek Szteván Jakovlyevics új regényéhez — —	186
<i>Szteván Jakovlyevics</i> : Lovagias ügy a fogolytáborban (regényrészlet) — —	190
<i>Debreczeni József</i> : Diárium (széjlegyzetek) — — — — —	195
<i>Szirmai Károly</i> : Egy ember a kerítésnél (novella) — — — — —	200
<i>Sinkó Ervin</i> : Új szerepet kérek (tanulmány) — — — — —	205

ÉLET ÉS DOKUMENTUM

<i>Herceg János</i> : Mósa Pijade emléke — — — — —	219
<i>Fehér Ferenc</i> : A fiatalok költészetéről — — — — —	221
<i>Lévay Endre</i> : Őrház vagyunk — — — — —	232
<i>Iván Szkusek</i> : Bepillantás a háború utáni szlovén drámairodalomba — —	239

ÍRÓK — KÖNYVEK

<i>Herceg János</i> : Arany Toldijának százéves szerb kiadása — — — — —	246
<i>Tomán László</i> : Két új könyvünk — — — — —	248
<i>Saffer Pál</i> : Érzelmes gondolatok a költőről — — — — —	255
<i>Szirmai Károly</i> : Major Nándor elbeszélései — — — — —	262
<i>Bálint István</i> : Álom, a dülőutak szélén — — — — —	264

SZÍNHÁZ

<i>Lévay Endre</i> : Különös főpróba — — — — —	266
<i>Burány Nándor</i> : Macska az izzó bádogtetőn — — — — —	269

IDŐSZERŰ KÉRDÉSEK

<i>Laták István</i> : Mi az oka a tanulási kedv lanyhulásának — — — —	271
---	-----

DISPUTA

<i>Zákány Antal</i> : A kritikáról — Fehérről — — — — —	274
---	-----

A címlapon Konyovics Milán rajza

XXI, évfolyam, 3.—4. szám

H I D

1937, március—április

Kiadja a „Magyar Szó” lapkiadóvállalat Novi Sad. — Felelős szerkesztő: HERCEG JÁNOS. — Szerkesztőség: Sombor, St. Stepanovića 4, telefon: 82. — Kiadóhivatal: Novi Sad, Jovana Djordjevića 2. — Csekk számla: 300—T—255.— Előfizetési díj: egy évre 500 dinár, félévre 260 dinár, egyes szám ára 50 dinár. — Kéziratokat nem őrzünk és nem adunk vissza. Készült a szubotical „Münerva” nyomdában.

